

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

Ikaalisten kaupunki

**ISO-RÖYHIÖN, SIPSIOŃ, HELTEEN JA LUHALAHDEN
KYLIEŢ KULTTUURIYMPÄRISTÖJÄ - MAAKIRJAKYLIÄ,
KANTATALOJA, MÄKITUPIA JA KAUPPOJA KYRÖS-
JÄRVEN ITÄRANNALLA**

**Iso-Röyhiön, Luhalahden rantaosayleiskaavan ra-
kennusinventointi ja kulttuurimaisemat 2017**

31.05.2017

SISÄLLYSLUETTELO

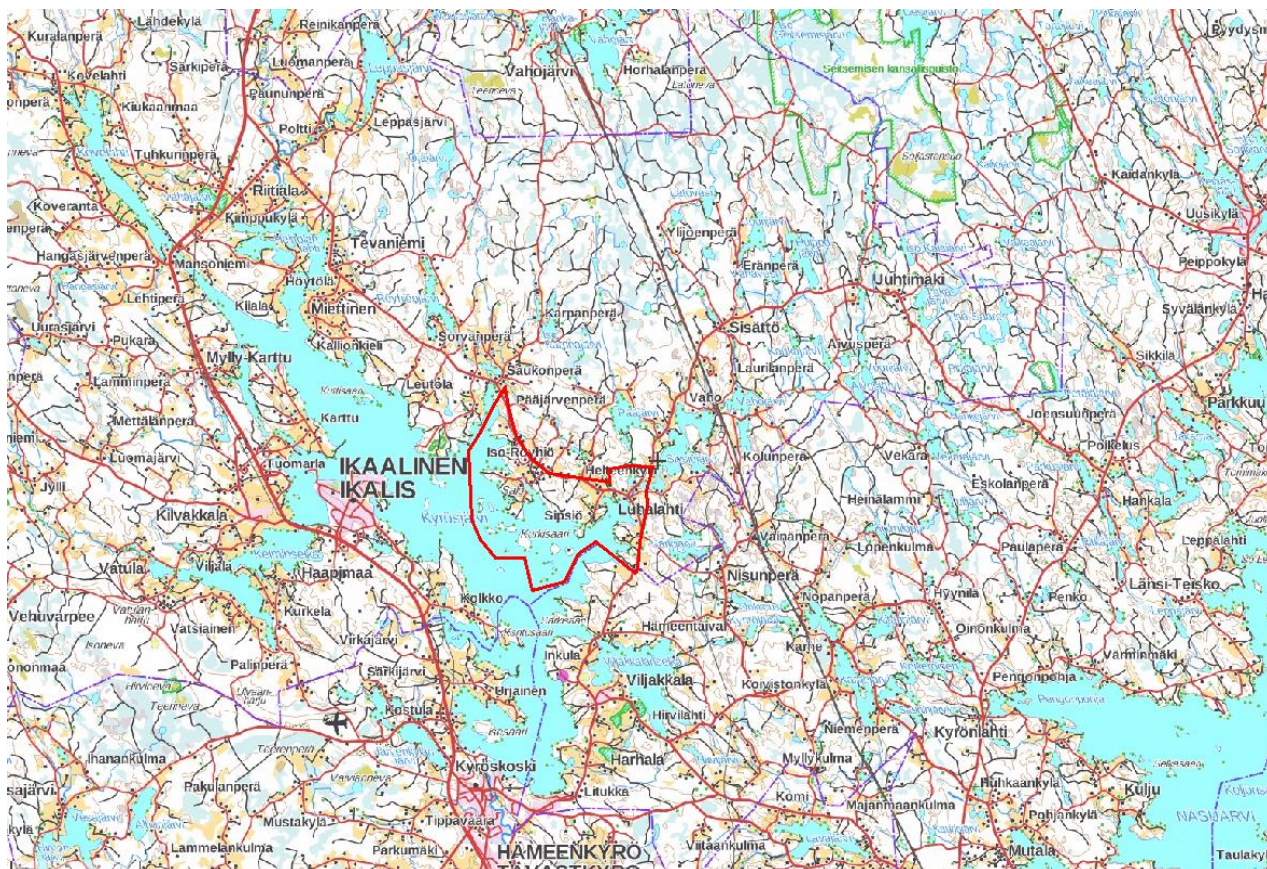
1	Johdanto.....	5
1.1	Lähtökohdat, alueen ominaispiirteet ja työmenetelmät	7
1.2	Käytetyt lähteet	9
1.3	Aikaisemmat inventoinnit ja kulttuuriarvot	9
2	Inventointialueen historia ja maiseman kehitys	11
2.1	Kaava-alue esihistoriasta keskiajalle	11
2.2	Kyläasutuksen laajeneminen 1800-luvulla - isojako tuo torpat, uudistalot ja uudet asuinpaikat	14
2.3	1900-luvun vaihde, kehittyvä maaseutu	15
2.4	Sotien jälkeinen aika, kukoistuksesta kesämökkeihin	16
2.5	Luhalahden maa- ja vesitiet	17
3	Kaava-alueen kulttuuriympäristöt	19
3.1	Iso-Röyhiön Alaskylän ja Yliskylän maatalouden kulttuurimaisemat	20
3.1.1	Säippä (kantatalo)	28
3.1.2	Isoitu (kantatalo)	30
3.1.3	Vähäiitu (kantatalo).....	33
3.1.4	Laukkala (kantatalo)	35
3.1.5	Pentti (kantatalo)	37
3.1.6	Mäkiriekkola (osatalo)	40
3.1.7	Papunen (kantatalo).....	41
3.1.8	Ylioja (kantatalo)	43
3.1.9	Paasto (kantatalo)	46
3.1.10	Haapanen (palstatila)	47
3.1.11	Pihlajamäki (osatalo)	48
3.1.12	Tuomimäki (asutustila)	49
3.1.13	Viukanen (siirtolaistila).....	50
3.2	Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien maatalouden pienasutus ja liikeraitti.....	51
3.2.1	Helenius.....	57
3.2.2	Peltola	57
3.2.3	Mäki-Heikkilä	58
3.2.4	Kataisto	58
3.2.5	Hietaniemi	59
3.2.6	Kotiranta	59
3.2.7	Kitti.....	60
3.2.8	Ilomäki	60
3.2.9	Ristilä.....	61
3.2.10	Moisio	61
3.2.11	Jymyn urheilukenttä ja tanssilava.....	62
3.2.12	Kiveliö.....	63
3.2.13	Tamminen	63
3.2.14	Kuusela.....	64
3.2.15	Alonen	64
3.2.16	Ihantola	65
3.2.17	Välimäki	65
3.2.18	Karhe	66
3.2.19	Niemen kauppa	67
3.2.20	Kivelä.....	69
3.2.21	Lepistö	69
3.2.22	Itä-Ikaalisten VPK, palokunta.....	70
3.2.23	Rintamäki	70
3.2.24	Autio (Voiman kauppa).....	71

3.2.25	Haukimäki	71
3.2.26	Viitala	72
3.2.27	Ojanen	72
3.2.28	Mäkinen	73
3.2.29	Lähteenmäki	74
3.2.30	Koivisto (Sukkoja)	75
3.2.31	Uusitalo	76
3.2.32	Helminen	76
3.2.33	Kivelä	77
3.2.34	Koivula	77
3.2.35	Järvenpää	78
3.2.36	Kuusela	78
3.2.37	Mäkitila (Seppälä)	79
3.3	Luhalahden kolmen kylän maatalouden ja kirkon kulttuurimaisema	80
3.4	Luhalahden kylä	84
3.4.1	Köntti (kantatalo)	87
3.4.2	Luhalahden rukoushuone ja kirkko	89
3.4.3	Worsi (osatalo)	92
3.4.4	Rantala (osatalo)	93
3.4.5	Lehtola (osatalo)	94
3.4.6	Meili (torppa)	95
3.5	Helteen kylä	97
3.5.1	Pertta (kantatalo)	99
3.6	Sipsiön kylä	102
3.6.1	Haima (kantatalo)	104
3.6.2	Isoeskelä (kanta/osatalo)	106
3.6.3	Vähäeskelä (kanta/osatalo)	108
3.6.4	Seppä (kantatalo)	110
3.6.5	Kauramäki	112
3.7	Luhalahden eli Huopion mylly- ja liikeraitti	114
3.7.1	Luhalahden kansakoulu	121
3.7.2	Terveystalo	124
3.7.3	Heiskalan kauppa	126
3.7.4	Ikaalisten osuuskauppa	128
3.7.5	Voiman kauppa	130
3.7.6	Säästöpankki	131
3.7.7	Luhalinna (työväentalo)	133
3.7.8	Mäki-Heiskala (osatalo, tilakeskus, pankki)	135
3.7.9	Mäensivu (mäkitupa)	137
3.7.10	Koivisto (mäkitupa)	139
3.7.11	Huopio (mäkitupa)	140
3.7.12	Huopionkoski (mylly, saha ja sähkölaitos)	141
3.7.13	Heiskala (Koskilinna)	144
3.7.14	Kyrö Oy:n uittosuuli ja nippu-uittolaituri	145
3.7.15	Nieminen (mäkitupa)	147
3.8	Kyrösjärven saarien maatalouden ja vapaa-ajan kulttuuriympäristöt	148
3.8.1	Kivikumpu (kesäasunto)	151
3.8.2	Noidannokka (kesäasunto)	151
4	Yhteenveto	152
5	Lähteet	156

1 Johdanto

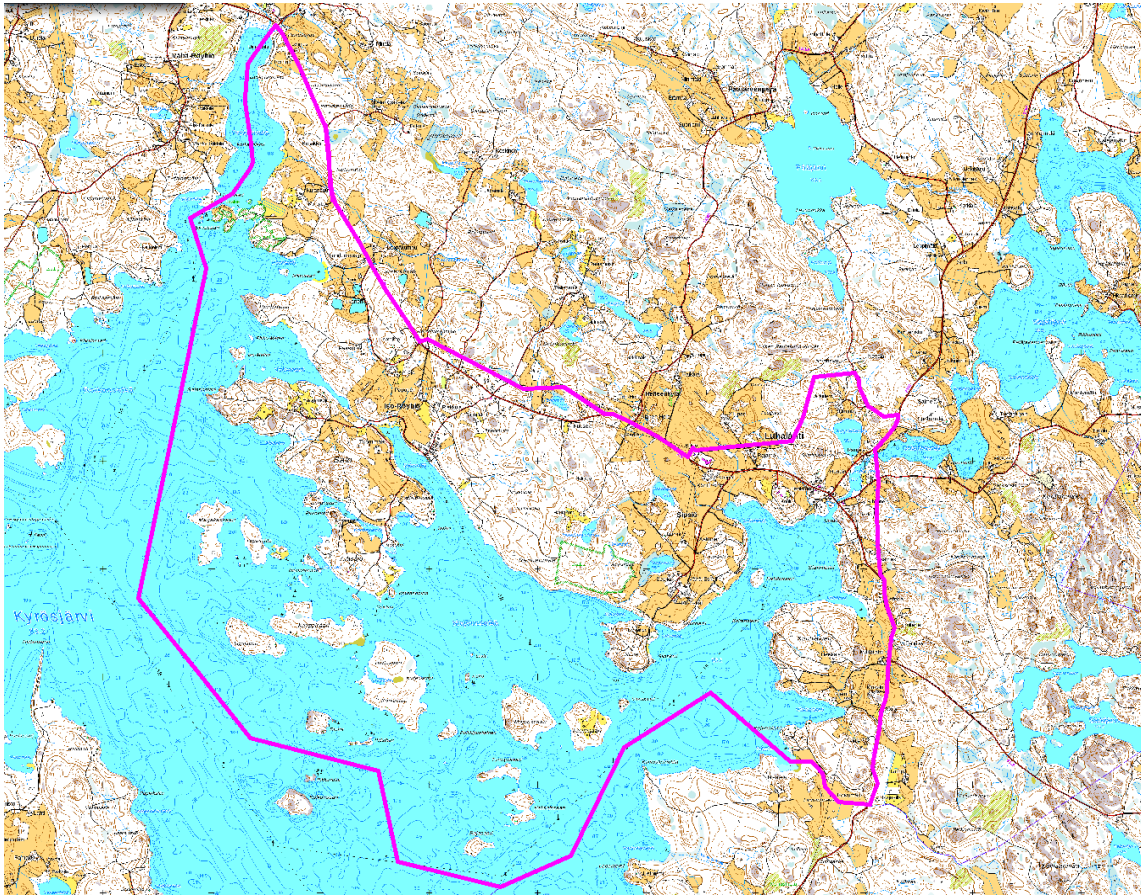
Iso-Röyhiön, Helteen, Luhalahden ja Sipsiön kyläalueiden rakennetun ympäristön inventointi liittyy tekeillä olevan Luhalahden ja Iso-Röyhiön ranta-osayleiskaavan taustaselvityksiin. Rakennetun ympäristön maasto- ja arkistotyöt sekä raportoinnin on tehnyt Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luodon tutkija, FM Jari Heiskanen. Työn tilaajana on Ikaalisten kaupunki, Esko Hyytinen. Maastotyöt tehtiin keväällä 2017.

Kaava-alue sijoittuu Kyrösjärven itärannalle, Luhalahden ympäristöön. Alue on asutushistoriallisesti Kyrösjärven vanhaa kylä- ja viljelyaluetta myllykoskineen. Alueen tiestö on harvaa, kaava-alueen kautta kulkee Parkanoa ja Viljakkalaa yhdistävä Luhalahdentie, josta erkanee Luhalahden Sipsiöjoella Kuruun vievä maantie. Järven itäpuolen historialliset kulttuurimaisemat keskittyvät ranta-alueille. Inventoitujen rantakyläen pohjoispuolelle jäävät takamaat ovat pääosin asumattomia, mäkisiä metsäalueita. Vain Sipsiöjoenreitin varrelle, Sisättöön ja Juhtimäkeen, on syntynyt 1800-luvun isonjaon jälkeen enemmän asutusta. Teiden ja vesireitin risteykseen, Sipsiöjoen Huopiokosken tuntumaan on rakentunut 1900-luvulla Huopion raitti, myöhempi Luhalahden taajama. Kaava-alueeseen kuuluvilla saarilla ja suuren niemen muodostavassa Arasalossa on runsaasti 1960-luvun jälkeen syntynyttä vapaa-ajan asutusta.

Kaava-alue

Kaava-alue on merkitty violetilla viivalla. Pohjakartta: MML2017.

Kaava-alueella oli esihistoriallisella ja historiallisen ajan alkupuoliskolla edullinen sijainti Kyrösjärven itärannalla. Kylät, Iso-Röyhiö, Luhalahti, Heltee ja Sipsiö, rakentuivat keskiajalla suojaosan lahden ja Iso-röyhiössä kapean salmen rannalle. Luhalahteen laskee myös useita järviä, jokia ja koskia käsittävä Sipsiöjoen reitti, joka muodostaa vesi yhteyden pitkälle koilliseen, aina Seitsemiseen saakka. Ennen tieliikenteen kehitystä kaava-alueella oli-kin keskeinen asema Kyrösjärven historiallisessa kylä- ja viljelymaisemassa. Iso-Röyhiön kaksoiskylä oli keskiajalla järven suurimpia kyliä. Keskiajalta alkanut kukoistusaika kesti aina 1900-luvun puoliväliin saakka, jolloin maatalouden ohella väkeä työllistivät metsä- ja uittotyöt. Seitsemiseen asti ulottuva Sipsiöjoen reitti raivattiin uittokuntoon jo 1800-luvun jälkipuoliskolla, samaan aikaan, kun Kyrösjärven eteläpään perustettiin puunjalostusta harjoittava Oy Kyrö Ab. Parkanoon ja Viljakkalaan johtava maantie saatiin rakennettua 1800-luvun puolivälissä ja maantie Kuruun 1900-luvun alkupuolella. Vesistöä pitkin Luhalahdesta oli lyhyt matka mm. pitäjän keskustaan ja Ikaalisten kauppalaan. Maantieliikenteen roolin vahvistuessa 1900-luvun alkupuolella jäi Luhalahti kunnan keskustaan nähden huomattavan pitkän maantiematkan taakse. Kehittyvä maa- ja metsätalous pitivät alueen elinvoimaisena 1900-luvun alkupuolella. Uusia tiloja perustettiin, joskin alueen sijainti mäkipien erämaa-alueiden tuntumassa esti maatalouden

voimakkaan laajentumisen. Alueen elinvoimaisuus ja väkiluku kääntyivät laskuun sotien jälkeen, kun Suomi alkoi autoistua ja kaupungistua sekä maa- ja metsätalous keskittyä, tehostua ja teknistyä. 1960-luvulla Luhalahdella työllistäneet savotat ja uitto päättyivät ja Haverin kaivos suljettiin. Maakunnan uusi päätie, valtatie 3. rakennettiin Kyrösjärven länsipuolelle, johon pitäjän asutus, palvelut ja teollisuus alkoivat keskittyä. Kyrösjärven itäpuolella rakentamisen painopiste siirtyi 1960-luvulla yhä enemmän vapaa-ajan rakentamiseen.

Luhalahti on Tevaniemen ohella säilynyt Kyrösjärven itäpuolen harvaan asutun alueen aluekeskuksena. Luhalahden julkisia palveluita edustavat Luhalahden kansakoululla toimivat ala-aste ja ryhmäpäiväkoti sekä samassa pihapiirissä terveysasema. Luhalahdentien ja Huopion raitilla 1900-luvun alkupuolelta toimineet posti, kaupat ja pankki lopettivat toimintansa 2000-luvun vaihteeseen mennessä. Luhalahdessa muita palveluita edustavat kirkko, huoltoaseman kahvio ja asiamiesposti sekä yksityinen hoitokoti Luhatuuli.

Elinkeinona maatalous on edelleen maisemaa hallitseva, joskin se on voimakkaasti keskittynyt muutamille yksittäisille tiloille. Iso-Röyhiössä osa vanhoista kyläpelloista on jo metsitetty. Kaava-alueella toimii yksi karjatila ja joitakin viljelytiloja, jotka viljelevät aikaisemmin usealle tilalle kuuluneita pelloja. Vanhat tilakeskukset ja kylien pienasutus ovat maatalouden päätymisen jälkeen jääneet vapaa-ajankäyttöön tai autioituneet. Alueella toimivia yhdistyksiä ovat Luhalahden kyläseura, maamiesseura, työväenyhdistys, 4H-kerho, nuorisoseura, seurakunnan päiväkerho, Luhalahden Lujan lentopalloseura ja itä-lkaalisten VPK.

Alue vilkastuu kesäisin, kun loma-asukkaat saapuvat. Iso-Röyhiössä toimii vanhassa kauppakiinteistössä kesäisin kyläkauppa ja Luhalahdessa pidetään Huopion markkinat.

1.1 Lähtökohdat, alueen ominaispiirteet ja työmenetelmät

Inventoinnissa on kartoitettu yleiskaava-alueen rakennetun ympäristön ominaispiirteet, kehityshistoria ja aluekokonaisuudet yleispiirteisesti 1950-luvulle asti. Sen jälkeen syntyntä rakennuskantaa edustaa lähinnä alueen kesäasutus, joka keskittyy Kyrösjärven rannoille ja saariin. Se on suhteellisen nuorta ja jätetty inventoinnin ulkopuolelle. Tarkastelun kohteena ovat rakennusten ohella laajemmat ilmiöt, maatalouden kyläasutus, isojako ja raittirakentaminen sekä niihin liittyvät ympäristöt sekä niiden historiallisesti ja maisemallisesti keskeiset rakennuskohteet.

Rantojen kylämaisemat

Kaava-alue jakautuu kahteen maisemakokonaisuuteen, jotka edustavat hyvin vanhaa Kyrösjärven kylä- ja viljelymaisemaa - niiden asuttaminen on

muinaisjäännöksistä päätellen alkanut jo esihistoriallisella ajalla. Ensimmäinen on kaava-alueen keskiosiin sijoittuva Iso-röyhiö. Sen Salonsalmen rannoille raivattuun, mäkien rajaamaan viljelymaisemaan sisältyy kaksi keskiaikaista ryhmäkylää, jotka 1500-luvun jälkipuoliskolla laskettiin yhdeksi kyläksi. Toinen, hieman laajempi kokonaisuus, on Luhalahden länsirannalla kolmen keskiaikaisen kylän, Luhalahden, Helteen ja Sipsiön viljelymaisema.

Luhalahdentien pienasutus ja liikerakentaminen

Edellisiin liittyy pienipiirteisempänä ja nuorempana maisemakokonaisuutena Iso-Röyhiön kylän vanha pienasutus ja julkisluonteinen rakentaminen, joka on keskittynyt kylän pohjoispuolelle, 1850-luvulla rakennetun Luhalahdentien varrelle. Luhalahdessa saman maantien varrelle sijoittuu pieni raittimaisema Sipsiöjoen ja Luhalahdentien risteykseen.

Kaava-alueen kulttuuriympäristökokonaisuudet

3.1 Iso-Röyhiön Alaskylän ja Yliskylän maatalouden kulttuurimaisema

3.2. Iso-Röyhiön ja Luhalahdentien maatalouden pienasutus ja liikeraitti

3.3 Luhalahden kolmen kylän maatalouden ja kirkon kulttuurimaisema

3.4 Luhalahden kylä

3.5 Helteen kylä

3.6 Sipsiön kylä

3.7 Luhalahden eli Huopion mylly- ja liikeraitti

3.8 Rantojen ja saarien maatalouden ja vapaa-ajan kulttuurimaisemat

Selvityksessä on kartoitettu kiinteistötasoisesti maatalouden, historiallisten kantatalojen, nuorempien osatalojen ja pienasutuksen (mäkituvat ja torpat) sekä 1900-luvun alkupuoliskon liike- ja julkisen rakentamisen keskeinen rakennuskanta painottaen kulttuurimaiseman edustavia alueita ja kohteita. Maastotyöpäiviä olivat 10.1., 17.1., 19.1., 26.1., 8.2. 9.2. ja 12.4.2017

Kylien kantatalot painottuvat inventoinnissa. Niistä pääosa sijoittuu vanhoille kylätonteille, ainoastaan Iso-Röyhiön Yliskylän talot ovat siirtyneet 1800-luvulla harvaksi ketjuksi kyläpellon laidalle. Myös Luhalahden maantien varren pienasutus on huomioitu laajasti sen valtakunnallisen merkittävyyden vuoksi.

Inventointimenetelmät: Inventoidut kohteet on dokumentoitu valokuvaamalla ja laatimalla pihapiiristä peruskarttaan pohjautuva asemapiirros. Pihapiirin rakennusaika on arvioitu pääpiirteissään ja keskeisistä rakennuksista on laadittu lyhyt sanallinen kuvaus kartta- ja kuva-aineistoihin. Informaatiota on kerätty

myös haastatteluista, kirjallisuudesta ja historiallisista kartoista. Keskeisissä kiinteistöissä inventoinnista ilmoitettiin tiedotteella. Julkinen rakennuskanta ja lukuissa pienasutus on inventoitu yleispiirteisemmin, maantien tarjoamien näkymien mukaan. Niihin ei ole toimitettu vastaavaa tiedotetta. Inventointikohteista on tuotu esiin niiden kulttuurihistorialliset arvot sekä keskeinen rakennuskanta.

Kohteet: Tässä inventoinnissa on laadittu 76 inventointikuvausta. Inventointi kattaa kokonaisuudessaan kylätonttien vanhat kantatalot, raitin liikerakennukset ja julkisen rakentamisen sekä vesirakenteisiin kuuluvat mylly- ja uittorakenteet. Nuoremman maatalouden kerrostuman muodostavista tilakeskuksista on huomioitu laajempiin kulttuurimaisemiin liittyvät kohteet. Kylien pienasutuksesta, pienistä torpista ja mäkituvista on huomioitu pääosa. Vapaa-ajan rantarakentaminen on nuorta, sisältäen lukuisia eri vuosikymmenillä rakennettuja pihapiirejä. Niistä ei löydetty yhtenäisiä aluekokonaisuuksia. Niiden kulttuuriarvojen määrittely on vasta tulevaisuuden asia. Niiden laajempaan kartoittamiseen tässä työssä ei katsottu olevan tarvetta. Vapaa-ajan rakentamisesta on esitelty alueen vanhimpiin kuuluvat kaksi kiinteistöä, jotka ovat 1950-luvulta.

1.2 Käytetyt lähteet

Kaavoituksen taustaksi tehty selvitystyö perustuu maastokäynteihin, Iso-Röyhiötä koskevaan tutkimuskirjallisuuteen, selvityksiin ja historialliseen valokuva- ja karttamateriaaliin. Keskeisenä lähteenä on Ikaalisten moniosainen kunnanhistoria. Talojen historiaa edustavat kantataloista tehdyt sukututkimukset sekä Pentti Papusen keräämään arkistotietoon, artikkeleihin, kirjallisuuteen ja muistitietoihin perustuva kokoomateos, Ikaalisten Papunen 1540 - 1940, joka tarjosi Papusen kantataloa koskevien tietojen lisäksi tietoja kylän pienasutuksesta. Karttatarkastelussa on keskitytty vanhoihin 1700- ja 1800-luvun isokarttoihin, 1900-luvun sotilaskarttoihin sekä 1950- ja 1980-luvun peruskartta-aineistoon. Kiinteistöjen omistajilta on saatu tietoja rakennuksista ja ympäristöistä. Työssä käytettyjen lähteiden luettelo on työn lopussa.

1.3 Aikaisemmat inventoinnit ja kulttuuriarvot

Kaava-alueen pohjoisosat on inventoitu vuonna 2002 Pirkanmaan maakuntamuseon tekemän Vähä-Röyhiön inventoinnin yhteydessä. Tässä työssä näitä alueita ei ole huomioitu. Valtakunnallista inventointia edustaa RKY-2010 inventointi, jossa Iso-Röyhiön kyläalue sekä sen pienasutus on rajattu valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi ympäristöksi. Maakunnallista inventointia edustaa Pirkanmaan liiton vuonna 2016 laadittu selvitys tulevan maakuntakaavan arvoalueiksi. Maakunnalliseksi arvoalueeksi on rajattu Luhalahden maisema, jonka painopisteinä ovat Luhalahden ja Helteen kylät, Luhalahden kirkko sekä Huopion, Luhalahden taajaman mylly, raitti ja kansakoulu.

Valtakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt (RKY-2010)

Iso-Röyhiön kylä, aluerajaus

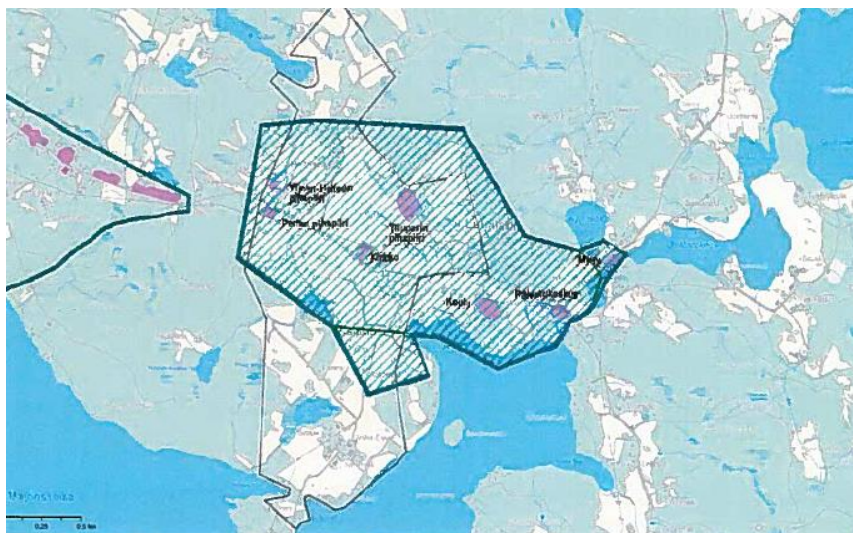

Lähde: RKY-2010, Iso-Röyhiön kylä.

http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=4028

Maakunnallisesti merkittävät kulttuuriympäristöt

Ikaalinen, Luhalahden kirkko ja kulttuurimaisema

Lähde: Pirkanmaan liitto, Pirkanmaan maakuntakaavan 2040
http://maakuntakaava2040.pirkanmaa.fi/sites/default/files/lkaalinen_Juupajoki_0.pdf

selvitykset

2 Inventointialueen historia ja maiseman kehitys

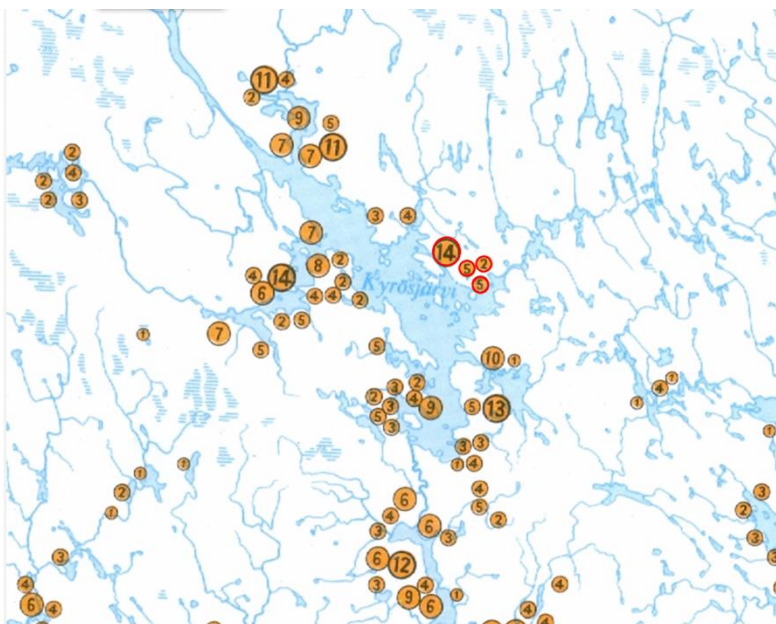
2.1 Kaava-alue esihistoriasta keskiajalle

Asutus levisi jo kivi- ja rautakaudella Kokemäenjoen vesistöön liittyvän Kyrösjärven reitin rannoille. Kyrösjärven reitti saa alkunsa Pohjanmaata ja Satakuntaa erottavan Maaselän alueelta. Vesireitti, jota tukivat pitkät harjujaksot mm. Hämeen kangas ja Pohjankangas, muodosti jo varhain helposti seurattavan reitin maakuntien välille. Vanha Satakunta ja Pohjanmaa yhdistävä kesätie seurasi jo keskiajalla harjujaksoja, talvisin Kyrösjärvi ja Parkanonjoki muodostivat talvitien rungon. Iso-Röyhiön kyläpelloilla on runsaasti merkkejä kivi- ja rautakauden asutuksesta. Lisäksi Arasaloon sijoittuu linnavuori, jonka rinteessä on vähäisiä merkkejä rakentamisesta. Luhalahdessa rautakauden löydöt keskittyvät Sipsiön kylämäelle. Linnavuori ja esihistoriallinen asutus voisivat viitata Kyrösjärven asemaan vanhan, maakuntia ja eräalueita yhdistävän reitin varrella. Esihistorian jälkeen asutus jatkui, ei välttämättä katkeamattomana, historiallisella ajalla syntyneiden ryhmäkylien muodossa.

Keskiajalla Kyrösjärven rannat olivat vahvan kyläasutuksen pohjoisinta rajaseutua. Rantojen lukuisat, useita taloja käsittävät ryhmäkylät olivat osa Etelä-Suomen ja Kokemäenjoen vesistön tiheää kylä- ja maatalousmaisemaa. Toisaalta Satakunnan ja Hämeen kylien metsäiset ja mäkiset eräalueet alkoivat heti Kyrösjärven ranta-alueiden jälkeen. Pohjanmaalle kulkevan reitin varressa sijainnut ja taajan kyläasutuksen Kyrösjärven rannalla omannut Ikaalinen erkani Hämeenkyrön eli Kyrön emäseurakunnasta omaksi Lahtinen-nimiseksi kappeliksi jo ennen vuotta 1540. Omaksi emäpitäjäksi Ikaalinen muodostettiin vuonna 1641. Ikaalinen käsitti tällöin Kankaanpään, Karvian, Parkanon ja Jämijärven, jotka asutuksen vahvistuessa ja pitkien kirkkomatkojen vuoksi, erkaantuivat ensin omiksi kappeliksi, ja myöhemmin seurakunniksi ja pitäjiksi vuosina 1756–1899. Luhalahdessa vastaava pyrkimys näkyi 1930-luvulla omana rukoushuoneena, joka ei kuitenkaan johtanut omaan seurakuntaan tai peräti kuntaan. Luhalahdessa on 1700-luvun isojakoaineistoissa viitteitä siitä, että Helteen kylän tuntumassa olisi kenties ollut kappeli tai muu paikka, jossa pappi olisi saarnannut. Tarkempia tietoja mahdollisesta kappelista ei kuitenkaan löytynyt.

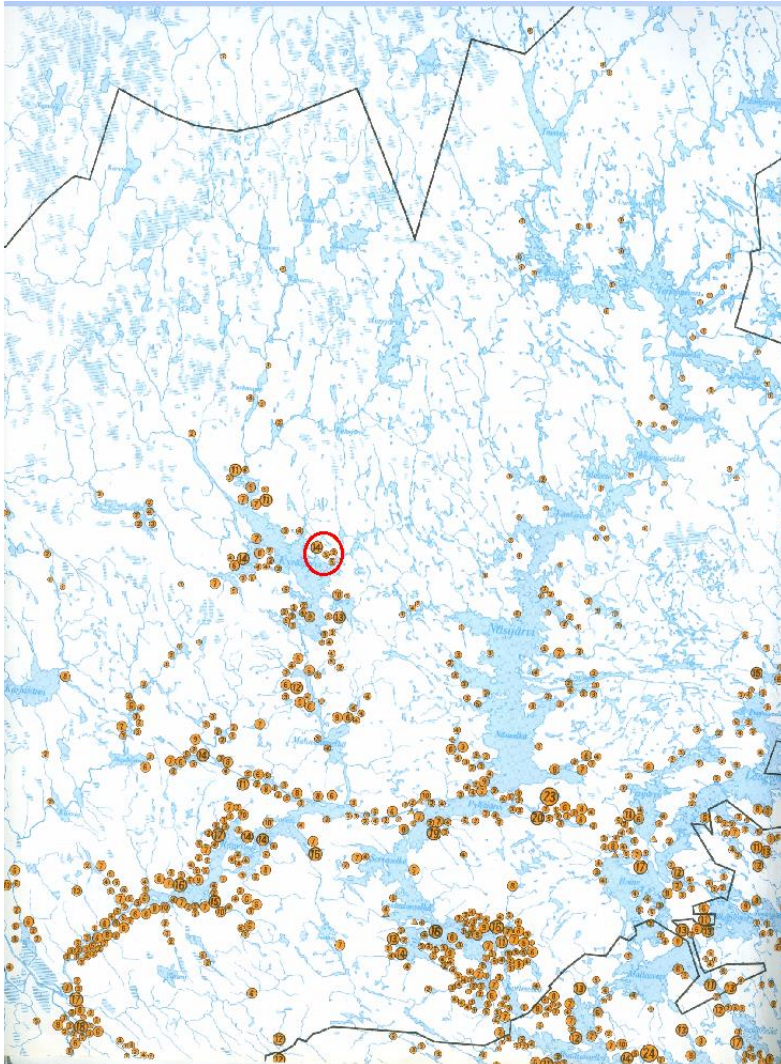
Kyrösjärven kyläasutus 1560-luvulla

Kartta: Kaava-alue sijoittuu Kyrösjärven itärannalle. Iso-Röyhiön, Helteen, Luhalahden ja Sipsiön kylät on merkitty 1560-luvun kyläasutuksen sijoittumista ja talojen lukumäärää esittävään karttaan punaisella renkaalla. Iso-Röyhiön kylissä, Alis- ja Yliskylässä, oli yhteensä 14 taloa. Oman ryhmänsä muodostivat Helteen kaksi, Luhalahden viisi ja Sipsiön viisi taloa. Asutus oli voimakkaasti keskittynyt suojaisien lahdelmien tuntumaan. Tiiviisti rakennettu ryhmäkylä käsitti talojen lisäksi pellot, jotka sijaitsivat kylämaiden ympärillä. Valkoiset alueet olivat asumattomia, kylien yhteismetsiä ja eränkäyntialueita.

Ylä-Satakunnan kyläasutus 1560-luvulla

Kartta: Kokemäenjoen vesistöön liittyvä Kyrösjärven reitti muodosti keskiajalla tiheän kyläasutuksen pohjoisrajan, jonka jälkeen alkoivat asumatomat erämaat ja Suomenselkä. Rikkonaisella Kyrösjärvellä asutus keskittyi suojaisten lahdelmien, mm. Kovelahden ja Luhalahden rannoille. Keski-ajan lopulla Kyrösjärven suurin kylä oli 14 talon Iso-Röyhiö. Keskiajalla Pirkanmaan suurimmat kylät olivat Kokemäenjoen vesistön pääjärvien rannoille sijoittuvat Takahuhti 23, Messukylä 20 ja Pirkkalankylä 19 taloa, jotka tällöin kuuluivat Pirkalan suurpitäjään. Kyrösjärvellä Iso-Röyhiön naapurikylät Luhalahti 5 ja Sipsiö 5 taloa, olivat lähempänä yleistä keskiarvoa. Pienemmän kylä muodosti Luhalahden ja Sipsiön kanssa samaan maisemaan sijoittuvan Helteen kaksi taloa käsittävä kylä.

Lähde: Suomen 1560-luvun asutus

1600- ja 1700-luvut, Ruotsin suurvaltasodat maisemassa

Asutusmaisemassa alkoi tapahtua pieniä muutoksia 1680-luvulla sotilastorppien ja 1740-luvulla torppien sijoituessa tiiviiden ryhmäkylien ulkopuolelle. Ruotsi oli 1600-luvulla, aina Suureen Pohjansotaan saakka, yksi Euroopan suurvalloista. Vähäväkinen maa pärjäsikin suurvaltasodissa käyttämällä maan resurssit tarkkaan hyväksi. Sotilastorpat olivat osa ruotsin valtakunnan sotalaitoksen uudistusta ns. ruotujakolaitosta. Siinä kylien talot muodostettiin ruoduiksi siten että 2-3 taloa muodosti yhden sotamiestä ylläpitävän ruodun. Ruodun velvollisuus oli erottaa talojen maista sotamiehelle torpanpaikka, jossa oli maata rakennusten lisäksi pienelle pellolle, niitylle ja kaalimaalle. 1690-luvulla voimaan tullut järjestelmä toimi aina ruotsinvallan loppuun saakka eli 1800-luvun alkuun. Venäjän vallan aikana toiminta lakkautettiin, joskin sitä yritettiin vielä elvyttää Krimin sodan aikaan. Nämä 1600- ja 1700-luvun sotilastorpat näkyvät isonjaon ja sen täydennysten yhteydessä esim. sotamiehen maan jakoina tai peltojen niminä. Kylien tunnumaan rakennetut vanhimman pienasutuksen edustajat ovat nykyisin autioitu-

neet. Esimerkkejä näistä vanhoista kylämaiseman reunoilla olevista asuinpaikoista on mm. Luhalahden ja Sipsiön kyläpellon laitamilla. Ruotsin sotien päätepiste oli 1808–1809 käyty Suomen sota, joka johti Suomen siirtymiseen Venäjän valtakuntaan. Sota sivusi tällöin kaava-aluetta ja ilmeisesti jätti jälkensä nimistöön. Keväällä 1809 Ruotsin pääarmeija vetäytyi Hämeestä kohti Pohjanmaata ja Oulua. Tampereella kolonna jaettiin kahtia. Pääjoukko vetäytyi Porin kautta, pienempi kolonna Parkanon, Ilmajoen ja Uudenkaarlepyyn kautta. Vanhaan talvitiiehen viittaava Parkanon reitti kulki Luhalahden ohitse. Maaliskuussa oli tällöin runsaasti lunta ja pakkasta, joten Kyrösjärven jää lienee ollut hyvä ja tasainen reitti. Perääntyminen tapahtui ilman taisteluja, ongelmana olivat kovat pakkaset, jonka vuoksi armeija purki matkalla latoja polttopuiksi. Kaava-alueen pohjoispäässä, Luhalahdentien varrella on nykyisin Lasareetinmäki, jossa oli tällöin kyläteiden/polkujen risteys. Muistitiedon mukaan nimi viittaisi em. perääntymiseen ja mäessä olisi mahdollisesti ollut armeijan väliaikainen sairaala. Tässä työssä ei asialle saatu vahvistusta, selitys on mahdollinen, joskin 1830 isojakokartassa ei näy rakennuksia alueella. Mäki ja risteys jäävät pääosin kaava-alueen ulkopuolelle.

Kyrösjärvi 1650-luvulla

Ensimmäisiä alueen karttoja edustaa 1650-luvun läänin-kartta, jossa Iso-Röyhiön, Sipsiön, Helteen ja Luha-lahden kylät on merkitty. Kartalla näkyy koilliseen suuntautuva Sipsiöjoenreitti ja sen alajuoksulle, Huopion-koskelle, sijoittuvat kolme myllyä (punainen risti). Kaava-alueen yleispiirteinen sijanti on osoitettu punaisella renkaalla. Aikakauden päatie, Satakuntaa ja Pohjanmaata yhdistävä Pohjankankaantie, näkyy kartan vasemmassa reunassa kaksoispisteiviivana. Lähde: Ylä-Satakunta, Läänin-kartta Hans Hansson 1650, <http://www.vanhakartta.fi>

2.2 Kyläasutuksen laajeneminen 1800-luvulla - isojako tuo torpat, uudistalot ja uudet asuinpaikat

Verotukseen ja ryhmäkylien muodostumiseen liittyvä peltojen sarkajako oli vakiintunut keskiajalla. Keski- ja uuden ajan alkupuolella Ikaalisten kylillä oli tiiviiden ryhmäkylien rintamaiden lisäksi yhteisomistuksessa olevia asumattomia yhteismaita, joita kutsuttiin taka- tai ulkomaiksi. Kylillä saattoi olla kalavesiä, eräalueita ja niittyomistuksia huomattavan kaukana kylästä. Keskiaikainen peltojen sarkajako, ryhmäkylät ja metsien yhteisomistus muodostivat kuitenkin esteen maatalouden kehitykselle ja laajenemiselle. Valistusajalla, 1700-luvun keskivaiheilla, ratkaisuksi kehitettiin isojako, jossa viljelyn tehostamiseksi talojen kymmenet sarkapellot pyrittiin yhdistämään suuremmiksi lohkoiksi. Pellonraivauksen helpottamiseksi myös kylien yhteisniityt ja -metsät tuli jakaa taloille. Tämän seurauksena tiiviisti rakennetut ryhmäkylät hajaantuivat talojen muuttaessa omien pelto- ja metsälohkojensa yhteyteen. Isojakoasetukset annettiin 1740 ja 1750-luvulla. Käytännössä talojen maiden saaminen yhteen tai kahteen yhtenäiseen metsä- ja peltolohkoon ei toteutunut. Talot saivat useita lohkoja, jotka olivat metsäalueilla huomattavan pitkiä ja kapeita, ulottuen kylästä aina kauas takamaille. Isojaon vaikutukset näkyvätkin mm. pienasutuksen synnyssä ja nykyisessä metsätaloudessa.

Isojako saatiin päätökseen Luhalahdessa 1803, monitaloisessa Iso-Röyhiössä prosessi kesti vuosikymmeniä, ja valmistui vasta 1840-luvulla. Maanjaon ohella kehitystä edusti ja ohjasi vuonna 1854 valmistunut Seläntaustantie (nyk. Luhalahdentie), joka pitäjätienä yhdisti Viljakkalan ja Parkanon kappelikirkot. Tie korvasi vanhemmat ja mutkaisemmat kylätiet.

Asutuksen ja maatalouden leviämisen kannalta 1800-luvun loppupuoli oli keskeistä aikaa. Viljelymaan määrä ja tuottavuus kasvoivat moninkertaiseksi. Maatalous karjaltaistui maidon ja voin kysynnän kasvaessa. Peltoalan kasvu tuki karjan lisäämistä, koska karjan lanta oli pitkään ainoa peltojen lannoituskeino. Iso-Röyhiössä ja Luhalahdessa ryhmäkylät säilyivät poikkeuksellisen hyvin. Iso-Röyhiön Alaskylässä ryhmäkylästä ei siirtynyt yhtään taloa, myös Sipsiön kylä säilytti neljä taloa käsittävän tiiviin ryhmäkylän. Luhalahden kylässä vanhalle kylätontille jäi vain kaksi taloa, Köntti ja Alaupari.

Iso-Röyhiön toisessa puoliskossa, Yliskylässä isojaon vaikutus oli suurempi. Kylä hajaantui ensin kyläpellon pohjoisreunalle, ja pian sen jälkeen osa kantataloista, Talonen, Kujansuu, Asumalahti ja Hakala siirtyivät isojaossa saatujen maiden yhteyteen, kauemmaksi vanhasta kylästä. Vaikka maanjako helpotti tilojen jakamista, uudistiloja kaava-alueelle syntyi 1700-luvulta 1950-luvulle mennessä varsin vähän. Syy lienevät metsäiset mäkialueet, jotka rajasivat kylämaisemaa tiiviisti. Pelloksi oli raivattu jo 1700-luvulla kaikki sopiva maa kylien läheisyydessä. Iso-Röyhiössä kylien peltoala oli ennen isojakoa keskimääräistä pienempi. Kylien vauraus ja suuruus on ehkä liittynyt eräalueiden hyödyntämiseen. Yliskylän vanha, vielä keskiajalla käytössä ollut nimi on Rautamäki, joka voisi viitata myös raudanteekoon. Kyrösjärvi on yksi niistä järvistä, joiden pohjassa esiintyy rautapitoista

järvimalmia. Työn yhteydessä tehdyissä haastattelussa tuli viitteitä raudankäsittelystä, mutta niitä ei pystytty paikantamaan.

2.3 1900-luvun vaihde, kehittyvä maaseutu

Keskiajalla perustettujen kantatilojen jakamiseen suhtauduttiin kruunun puolelta pitkään negatiivisesti, mistä seurasi, että maatilojen määrä säilyi Suomessa 1800-luvun lopulle saakka pienenä. Tilojen jakamisen esteenä oli kruunun pelko veronmaksukyvyyn heikkenemisestä ja elinkelvottomista tiloista, perustuihan verotuotto lähinnä heikosti tuottaviin maa- ja metsätalouteen. 1750-luvulla aloitettu isojako tehosti maankäyttöä ja helpotti uuden pellon raivausta. Maatalouden tuottavuus kasvoi voimakkaasti 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen, jolloin myös maatalouden ja karjatalouden kehitys tehostivat tuotantoa. Tilojen koneellistuminen alkoi 1900-luvun vaihteessa. Yleisesti kehityksen taustalla vaikuttivat Suomen alkava teollistuminen, kaupungistuminen ja liikenteen kehitys, jotka yhdessä väkiluvun kasvun kanssa loivat kysyntää maatalouden tuotteille ja metsien puutavaralle. Vaurastuminen näkyivät kavinavetoissa, asuinrakennuksissa ja maatalouden koneellistumisessa. Samaan aikaan tapahtunut voimakas väestönkasvu näkyi tilojen maille perustettuina lukuisina torppina ja mäkitupina, joista Iso-Röyhiön Luhalahdentien varsi on hyvä esimerkki.

Luhalahteen laskevasta Sipsiönjoesta tuli merkittävä uittoreitti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Puu kulki Sipsiöjoen, Kyrösjärven ja Kokemäenjoen vesireittien kautta aina Poriin saakka. Työvoimavaltainen savotta- ja uittotoiminta vilkastutti vesireitin rantoja ja tarjosi työmahdollisuuksia. Vuosikymmeniä kestänyt savotta- ja uittotoiminta päättyi 1950-luvulla metsätöiden ja kuljetusten koneellistumisen seurauksena.

Kansakouluja, kauppoja ja yhdistyksiä, vuokratilat itsenäistyvät

Vuosisadan vaihde oli koulujen, yhdistysten ja seurojen perustamisen aikaa. Luhalahden kansakoulu aloitti toimintansa 1891 ja oma koulurakennus saatiin 1901. Kasvava työväki järjestyi, Luhalahden työväenyhdistys perustettiin Yliuparin talossa tammikuussa 1906. Yhdistyksen oma talo valmistui Huopionkosken rannalle 1909. Nykyinen työväentalo valmistui 1956. Ikaalisten Itäinen voimistelu- ja urheiluseura, myöhemmältä nimeltään Iso-Röyhiön Jymy perustettiin Iso-Röyhiön ja Luhalahden kyläseuraksi 1912. Seuran urheilukentän tontti oli lahjoitus Riekkolan tilalta ja ensimmäiset kisat pidettiin 1915. Luhalahden Yritys perustettiin 1915. Yhdistysten tavoite oli oma talo, jota varten järjestettiin toimintaa ja iltamia talojen pirteissä.

Kauppa vapautettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla, jolloin maaseuduille alkoi syntyä kauppoja, Luhalahteen ja Iso-Röyhiöön perustettiin kaupat 1900-luvun vaihteessa.

sa, joista Niemen kauppa ja Heiskala ovat vanhimmat säilyneet kaupparakennukset.

Maisemaa muutti torppien ja mäkitupien itsenäistyminen, joka alkoi Suomen itsenäistymisen jälkeen annettujen maanlunastuslakien jälkeen. Tällöin kantatalojen vuokramailla olleet mäkituvat ja torpat oli mahdollista lunastaa itsenäisiksi. Suomi pientilavaltaistui, mikä tuntui hyvältä ratkaisulta maatalousvaltaisessa ja sisällissodan kokeneessa maassa. 1920-luvun asutuslait mahdollistavat uudistilojen perustamisen valtion maille. Iso-Röyhiössä valtion perustamat uudistilat sijoituivat kylän takamaille.

Kohti Luhalahden kuntaa

Kyrösjärvi muodosti rantakylille hyvän vesiyhteyden kunnan keskusta. Maitse matka oli huomattavasti hankalampi. Kyrösjärven lukuisat lahdet tekivät tieyhteydestä pitkä ja työlään. Kyrösselän itäpuoliset kylät saatiin yhdistettyä vasta 1850-luvulla, kun Seläntaustantie järven itäpuolelle valmistui. Ajatus Kyrösselän itäpuolisten alueiden erottamiseksi omaksi kunnakseen lähti liikkeelle 1910-luvulla, kun maatalousneuvoja Janne Rahola esitti ajatuksen yhden tai kahden kunnan perustamisesta Ikaalisten itäosiin. Kunnan ja seurakunnan jakoa ajettiin eteenpäin Pohjois-Ikaalisten Maamiesseurassa 1920-luvulla. Ehdotuksen mukaan Ikaalinen olisi jaettu kolmeen kuntaan. Uusia kuntia olisivat olleet Aureslahden ja Luhalahden kunnat. Luhalahden kuntaan olisivat tulleet Helteen, Iso-Röyhiön, Juhtimäen, Leutolan, Luhalahden, Sipsiön ja Vähä-Röyhiön kylät, joissa 1921 oli noin 2770 asukasta. Aureslahden kuntaan olisi tullut 4600 ja Ikaalisiin 4900 asukasta. Näkyviä tuloksia saatiin aikaan Luhalahdessa, johon perustettiin rukoushuonekunta 1919 ja rakennettiin kirkko 1934. Asia eteni valtioneuvoston käsitteilyyn. Ikaalisten kunnanvaltuusto vastusti kunnan jakamista, myös eroavilla alueilla pidetty äänestys oli eroamista vastaan. Valtioneuvosto hylkäsi eroanomuksen. Samaan aikaan alkoi vahvistua käsitys, että suurilla kunnilla oli paremmat mahdollisuudet tarjota palveluita kuin pienillä. Tämä kehityskulku toteutuikin sodan jälkeen, kun kuntien velvollisuudet ja rakennustarve alkoivat kasvaa voimakkaasti. Eroamishankkeesta jäi muistoksi Luhalahden komea, tiilestä muurattu rukoushuone, jonka suunnitteli Ikaalisista kotoisin oleva, laajasti Tampereella ja Suomessa vaikuttanut arkkitehti Bertel Strömmer.

2.4 Sotien jälkeinen aika, kukoistuksesta kesämökkeihin

Sodan jälkeen Huopio, Luhalahti ja Iso-Röyhiö olivat vielä vilkkaita paikkoja. Viimeisen, maatalouteen liittyvän asutuserrostuman muodostavat siirtolaiset, joiden yksittäiset tilakeskukset rakentuivat tyypillisesti vanhan kylämaisema laitamille tai kylien takamaille. Kaava-alueella raivaamattomia viljelyalueita ei ollut, joten uudistilojen perustaminen jäi vähäiseksi. Sodan jälkeisiä asutustiloja edustavat Viukanen, Tuomimäki ja Kuusela. Sotien jälkeinen elinvoimaisuus näkyi hyvin julkisessa rakentamisessa. Silloin rakennettiin mm. työväentalo, terveystalo, uusi koulurakennus, tanssilava, säästöpankki ja osuusliike Voiman kaupat. Suun-

nitelmia oli myös Luhalahden pappilasta, jolle ehdittiin hankkia tontti kirkon vierestä ennen hankkeen raukeamista.

Kiitos sotien ja siirtolaisten, Suomi oli 1950-luvulla maatalousyhteiskunta. Käännös alkaa 1960-luvulla, kaupunkien ja teollisuuden imiessä väkeä maaseudulta. Maatalouden kehitys jatkui osana yhteiskunnan muutosta ja alkoi muuttua 1960-luvulla yhä enemmän kaikkien elinkeinosta yrittämiseksi; alettiin korostaa maatalouden taloudellista kannattavuutta. Pienimuotoisen ja monipuolisen maatalouden tilalle tulivat yksikkökoon kasvu ja erikoistuminen.

Kaupungistumisen käänköpuolia edustava kesäasutus alkoi Luhalahdessa 1950-luvulla. Ensimmäiset kesäasunnot ovat 1950-luvulla rakennetut Noidannokka ja Kivikumpu sekä Iso-Röyhiön Pentin tilan poikien kesäasunnot tilan rannassa.

2.5 Luhalahden maa- ja vesitiet

Kyläteitä ja Seläntaustantie

Kyrösjärven itäpuolen kylä yhdisti ennen 1850-lukua paikallisiin tarpeisiin syntyneet kylätiet. Niiden lisäksi oli kylien asutusta, peltoja, niittyjä ja rantaa yhdistäneitä kärrypolkuja sekä kylän takamaille johtavia teitä, jotka todennäköisesti periytyvät aina eränkävintäajalta saakka. Kyläteitä on esitelty paremmin aluekoko- naisuuksien yhteydessä.

Kyrösjärven rantojen asutusta ja pitäjän keskustaa sekä Ikaalisten kauppala ja pitäjän keskustaa yhdisti parhaiten vesitie. Luhalahti oli parhaimmillaan 8 kirkkovenelahkon ranta. Alueen kylät ja vanhat maatilat keskittyivät lähelle rantaa, jolloin vesistö muodosti hyvän kulkureitin. Vesitie parani 1900-luvun vaihteessa, jolloin Kyrösjärven reitin höyrylaivaliikenne alkoi. Kaava-alueella höyrylaivojen laiturit oli Luhalahdessa, lähellä kansakoulua. Vastarannalla oli Oy Kyrö Ab:n uittolaituri.

Seläntaustantiestä Luhalahdentieksi

Kaava-alueen ensimmäinen maantie, Parkanon ja Viljakkalan kirkkoja yhdistävä ns. Seläntaustantie rakennettiin 1850-luvulla, joskin sen sanottiin olleen kuljettavassa kunnossa vasta 1870. Se seurailee pääosin vanhempia kyläteitä, mutta on suoraviivaisempi. Tieolot paranivat hitaasti, vasta autojen yleistyessä 1930-luvulla teiden kunnostaminen merkittävästi lisääntyi. Maantien rakentaminen Luhalahdesta Kuruun aloitettiin 1900-luvun alkupuolella, mutta se saatiin valmiiksi vasta 1930-luvulla. Tiestö alkoi merkittävästi parantua vasta 1900-luvun keskivaiheilla, kun elintaso nousi, Suomi autoistui ja tierakentaminen koneellistui. Sotien jälkeen uusia teitä olivat metsäautotiet ja kesämökeille rakennetut tiet. Luhalahdentie on peruskorjattu nopeutuneen autoliikenteen tarpeisiin 1970-luvulla, korjauksen jälkiä ovat loiva tieprofiili, penkereet, kallioleikkaukset ja asfalttipinta. Pienempiä mutkia oikaistiin mm. Luhalahdenkylän kohdalla ollut

mutka, kylänraitti jäi paikallistieksi. Peruskorjauksen yhteydessä tuhoutui Seer-
nan varrelta, Lähteenmäen ja Mäkisen rajalta ns. Tonttukivi, johon liittyi 1800-
luvulta kerättyä perimätietoa. Vanhan kylätien varrella sijainnut ja ilmeisesti
isonjaon rajamerkkinä toiminut räjäytettiin kappaleiksi.

Luhalahden tien Tonttukivi 1900-luvun alkupuolella, taustalla Lähteenmäen asuinrakennus, oikealla sa-
malta puolelta otetussa nykykuvassa kivistä näkyy pieni huippu aurauskepin ja koivujen välissä. Kuvat:
Tommi Ala-Helle.

Iso-Röyhiö ja Luhalahti 1910

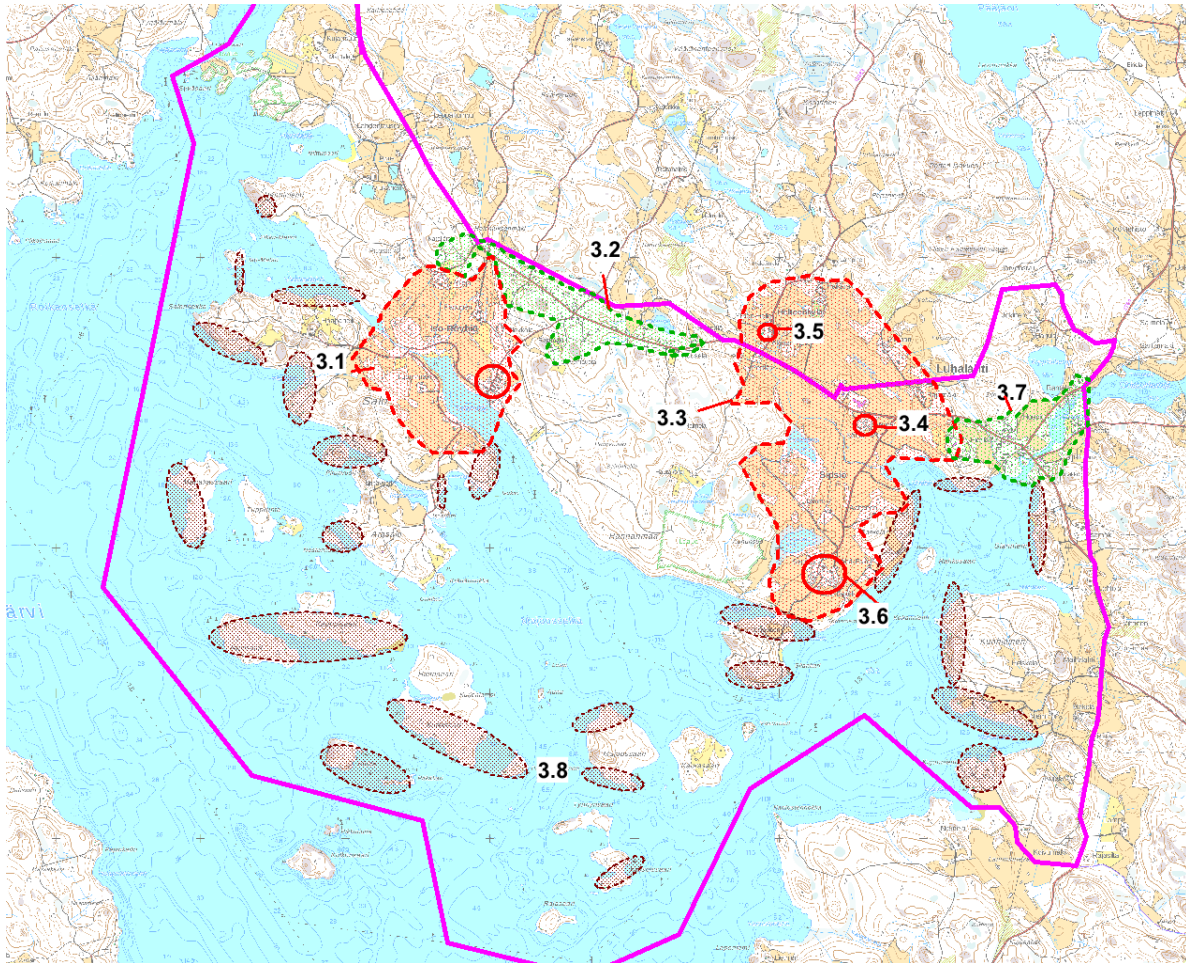

Sotilaskarttoja edustavassa Venäläisessä topografikartassa näkyvät samat elementit kuin nykyisin. Tiiviit ryhmäkylät, Yliskylän
talot kyläpellon pohjoispuolella, Luhalahdentien pienasutus ja raitti. Karttaan on merkitty myös Huopioon tuleva höyrylaiva-
reitti ja laituri. Muutoksia nykypäiviin on peltoalan supistuminen Iso-Röyhiössä ja saarten kesäasutus. Vuonna 1910 Kaurasaa-
ressa näkyy peltoja. Luhalahdentie kulki alkujaan kylän kautta, nykyinen oikaisu on tehty vasta 1900-luvun tieuudistuksissa.
Lähde: Venäläinen topografikartta 1910, Senaatin kartasto XXI-XVII: 20-21. digitaaliarkisto, KA.

3 Kaava-alueen kulttuuriympäristöt

Kaava-alueen kulttuuriympäristökokonaisuudet ja kerrostumat

Karttamerkinnot: Violetti viiva = kaava-alueen raja, punainen katkoviiva = keskiajalla syntyneiden kylä- ja viljelyalueiden raja, punainen ympyrä = ryhmäkyläjen tontit, vihreä katkoviiva = kylien 1800- ja 1900-luvun vaihteen pienasutus ja liikeyrät. Ruskea katkoviiva = kesäasutuksen keskittymät. Alueen pohjoisosassa on inventoitu jo aikaisemmin (Ikaalinen, Röyhiön kyläalueen rakennusinventointi 2002), joten se on jätetty tämän työn ulkopuolelle.

3.1 Iso-Röyhiön Alaskylän ja Yliskylän maatalouden kulttuurimaisema

3.2 Iso-Röyhiön ja Luhalahdentien maatalouden pienasutus ja liikeyrät

3.3 Luhalahden kolmen kylän maatalouden ja rukoushuoneen kulttuurimaisema

3.4 Luhalahden kylä

3.5 Helteen kylä

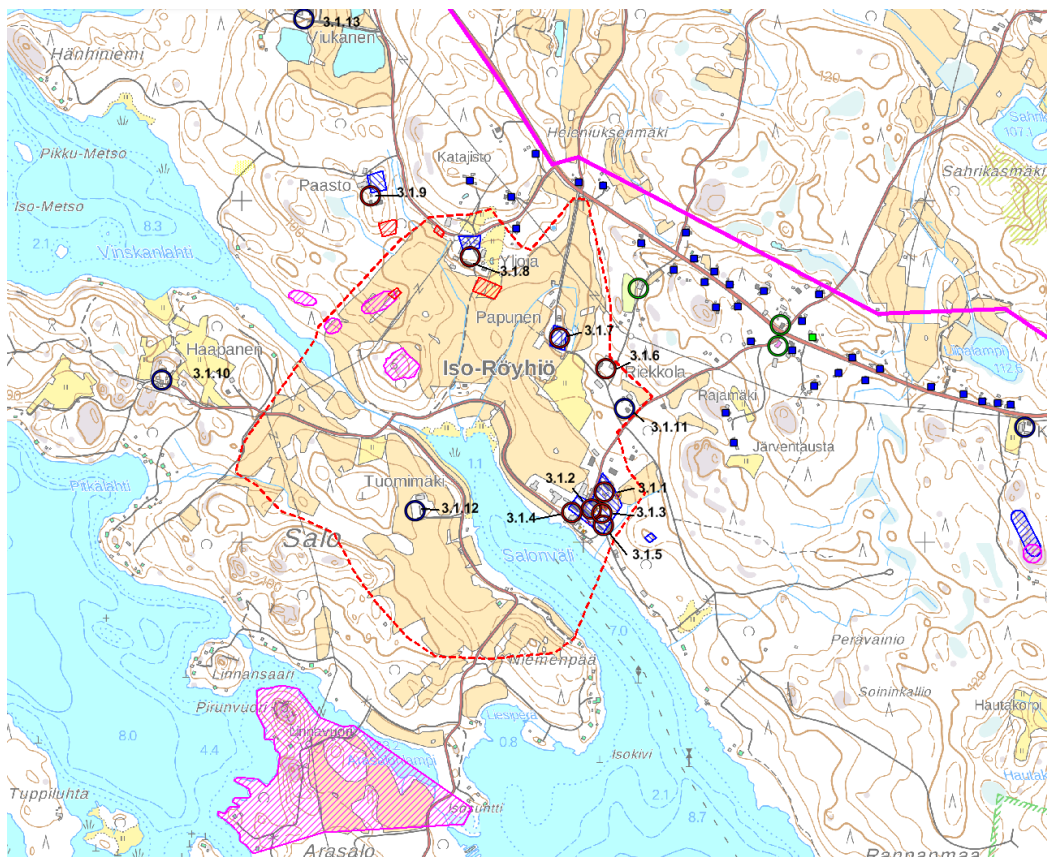
3.6 Sipsiön kylä

3.7 Luhalahden eli Huopion mylly- ja liikeyrät

3.8 Rantojen ja saarien maatalouden ja vapaa-ajan kulttuurimaisemat

3.1 Iso-Röyhiön Alaskylän ja Yliskylän maatalouden kulttuurimaisemat

Iso-Röyhiön ryhmäkylän kulttuurimaiseman historialliset ominaispiirteet ja inventointikohteet

Inventoidut kohteet: Punaiset ympyrät = kantatalot ja Riekkolan osatalo, siniset ympyrät = 1860-1950-luvun palsta- ja asutustilat. Alaskylän talot: 3.1.1 Säippä, 3.1.2 Isoiitu, 3.1.3 Vähäiitu, 3.1.4 Laukkala, 3.1.5 Pentti, 3.1.6 Mäkiriekkola. Yliskylän talot: 3.1.7 Papunen, 3.1.8 Ylioja, 3.1.9 Paasto. Haapasen palstatila ja sodan jälkeiset tilat: 3.1.10 Haapanen, 3.1.11 Pihlajamäki, 3.1.12 Tuomimäki ja 3.1.13 Viukanen. Luhalahdentien varren pienasutus ja yleiset rakennukset on käsitelty kappaleessa 3.2. Vihreät ympyrät ja neliöt = kaupat, julkinen rakentaminen. Siniset neliöt = Iso-Röyhiön pienasutus.

Arvoalueet:

Rakennettu ympäristö, punainen katkoviiva = Iso-Röyhiön kylä- ja viljelymaiseman arvoalueen rajaus

Muinaisjäännökset: Violetti rasteri = kivi- ja rautakauden muinaisjäännösalueen rajaus. Sininen ja punainen rasteri = historiallisen ajan muinaisjäännökset, vanhat asuintontit ja kylätontit.

Kulttuurimaiseman ominaispiirteet: Iso-Röyhiön kylä-, tila- ja viljelymaiseman vanhimman kulttuurikerrostuman muodostavat kivi- ja rautakauden muinaisjäännökset, jotka keskittyvät kyläpellon etelärinteeseen, historiallisen Salosalmen rantamaisemiin. Lisäksi Arasaloissa on linnavuori, jonka itäreunalla on vähäisiä kivirakenteita. Salon ja mantereiden välinen salmi katosi 1860-luvun järvenlas-kuissa. Historiallista aikaa edustavat peltomaiseman kaksi vierekkäistä maakirja-kylää, Iso-Röyhiön ryhmäkylänä säilynyt Alaskylä ja kantataloiltaan hajaantunut Yliskylä.

Nykytila: Iso-Röyhiön kylien rakennuskanta on poikkeuksellisen vanhaa, kantatalojen rakennuskanta pääosin ennen Suomen itsenäistymistä rakennettua. Vanhin, salmen rannoille jo varhain raivattu viljelymaisema laskee loivasti vesistöön, rajautuen etelä- ja pohjoispuolella mäkialueisiin. Viljelymaisema on 1900-luvun lopulla supistunut merkittävästi itä- ja länsiosissa peltojen metsittämisen seurauksena. Kylämaisemaa leimaavat pellot, rantaan sijoittuvan Alaskylän tiivis ryhmäkylä sekä Yliskylän kantatalot, jotka ovat hajonneet ketjuksi kyläpellon yläosiin. Kantatalojen lisäksi maisemassa on hyvin vähän muuta rakentamista, pellon reunoilla on Riekkolan osatalo sekä kaksi sodan jälkeen rakennettua tilakeskusta. Kyläpellon pohjoispuolella on pienasutusta julkista rakentamista, jotka on käsitelty kappaleessa 3.2.

Alaskylän ryhmäkylän ja Yliskylän kantatalojen pihapiirien talonpoikainen rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun vaihteesta tai vieläkin vanhempaa (aitat). Rakennuskannassa ovat erityisen hyvin edustettuna 1800-luvun jälkipuolisko ja 1900-luvun alku, jolta ajalta on useita päärakennuksia sekä pihapiirin toinen asuinrakennus, joka oli milloin syytinkipirtti, juhlarakennus tai väentupa. Tällä ajalla useimpiin kantataloihin rakennettiin suurista kivistä lohkottu navetta. Pienempiä, huolellisesti tehtyjä kivirakenteita ovat rakennusten sokkelit ja kellarit. Kivirakenteinen navetta löytyy mm. Isoiitun, Laukkalan ja Paaston pihapiiristä sekä näyttävänä raunioina Pentin pihasta.

Iso-Röyhiön 1800- ja 1900-luvun vaihteeseen keskittyvä rakennusbuumi liittyy metsä-, maa- ja karjatalouden voimakkaaseen kehitykseen ja niiden tuottavuuden nousuun. Puun kysyntä kasvoi voimakkaasti 1800-luvun jälkipuoliskolla höyrysahtojen ja paikallisesti mm. Kyrö oy:n toimesta. Rahaa toi myös uudistunut karjatalous ja siitä saatava voitto, jonka markkinat laajenivat kuljetusvälineiden kehityksessä. Karjatalouden ja metsien aiheuttama vaurastuminen näkyi 1800-luvun loppupuolella uusina rakennuksina, kivilavettaina tai asuinrakennusten näyttävänä lasikuisteina.

Aikaansa hyvin edustavia pihapiirejä ovat mm. Säippä, Isoiitu, Vähäiitu ja Pentti, lisäksi Laukkalan, Paaston, Riekkolan ja Papusen osin uudistuneissa pihapiirissä on säilynyt vanhaa rakennuskantaa. Nuorempaa, itsenäisyyden alkuaikojen rakennuskantaa on poikkeuksellisen vähän. Tältä ajalta edustavia rakennuksia ovat Papusen tiilinaivetta ja korotettu päärakennus sekä kokonaisuutena Ylioja, joka rakennettiin uudestaan 1930-luvun vaihteessa, joskin osin vanhoista materiaaleista.

Sotien jälkeinen aika toi kylämaisemaan ja rakennuskantaan vain vähän muutoksia. Kylämaisemassa 1950-luvun tilarakentamisesta hyviä ja ainoita esimerkkejä ovat Pihlajamäen ja Tuomimäen pihapiirit sekä kauemmaksi sijoittuva Viukanen. Kantatalojen maatalous jatkoi toimintaansa, mutta vanhoissa puitteissa. Kantatalojen pihapiireistä puuttuu lähes täysin maatalouden 1960-luvulla alkanut modernisaatio. Vain Laukkalaan rakennettiin uusi navetta.

Sotien jälkeisiä muutoksia rakennuskannassa ja maisemassa edustavat kantatalojen uudet päärakennukset, joita rakennettiin mm. Laukkalan, Säipän, Isoiitun,

Paaston ja Yliojan pihapiireihin 1960-, 1970- sekä 1990-luvulla. Vanhojen pihapiirien laidoille sijoittuvien uusien päärakennusten matalat ja tummat julkisivut sulautuvat vanhempaan rakennuskantaan yllättävän hyvin.

Historia

Iso-Röyhiö käsitti keskiajalla kaksi kylää, rannassa oli yhdeksän talon Alaskylä sekä kyläpellon pohjoislaidalla kahdeksan talon Yliskylä, joka keskiajalla kulki nimellä Rautamäki.

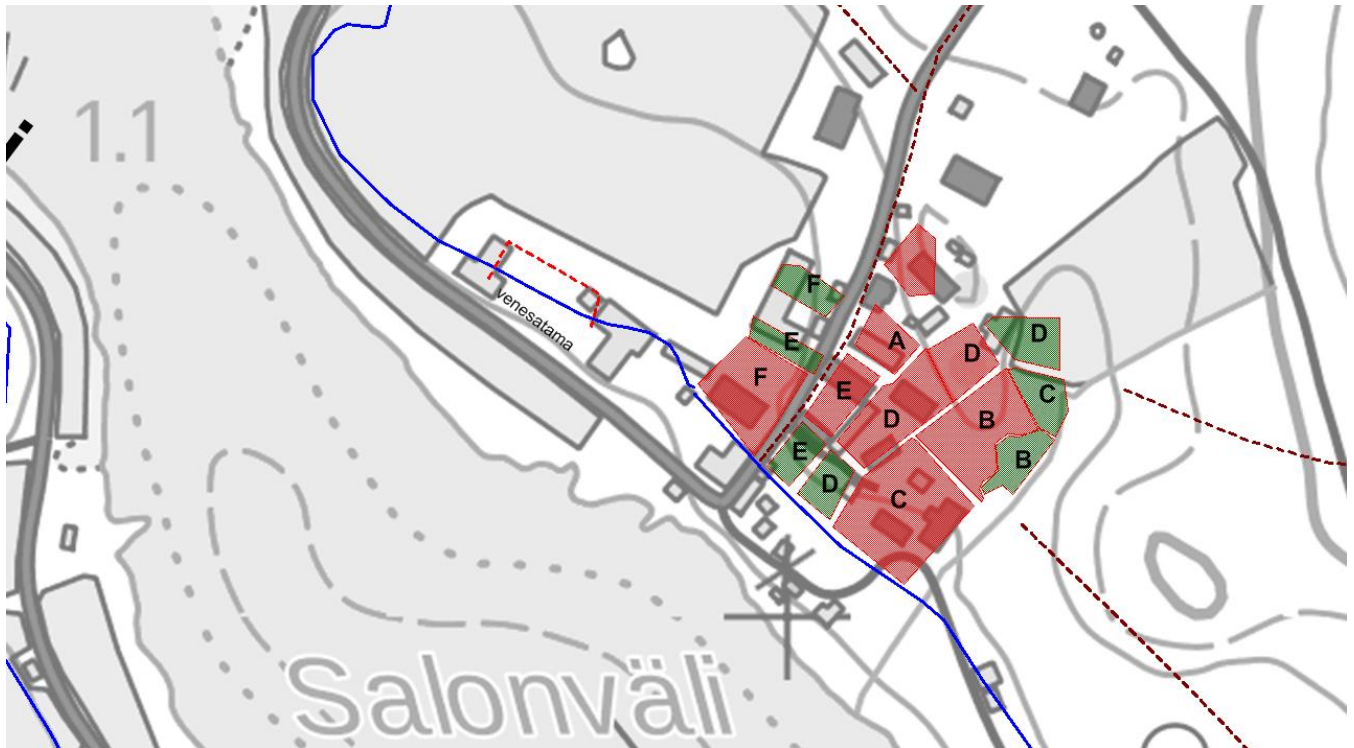
Yliskylä hajaantui kyläpellon pohjoislaidalle ja takamaille isonjaon jälkeen. Sen tarkkaa paikkaa ei tunneta, isojakokartan kyläpolkujen perusteella sen paikaksi on arvioitu Yliojan kaakkoispuolella oleva alue. Alaskylä säilytti ryhmäkylän luonteensa ja perinteisen rakennuskantansa poikkeuksellisen hyvin. Kylän kantataloista on kadonnut vain Mansikan pihapiiri kylän reunalla. Nykyisin Alaskylä ja Yliskylä kuuluvat Iso-Röyhiön kylään. Kaksi lähekkäin sijaitsevaa ryhmäkylää laskettiin hallinnollisesti yhdeksi 14 talon kyläksi jo 1560-luvun maakirjassa. Kyläasutuksen nuorempaa kerrostumaa edustavat osatalot sekä kylän pienasutus, kaupat, urheilukenttä ja VPK, jotka keskittyivät kyläpellon pohjoispuolelle, vanhojen kyläteiden sekä nuoremman, 1850-luvulla rakennetun maantien varteen. Nuorin kerrostuma näkyy Arasalossa ja saarissa, jonne ensimmäiset kesäasunnot rakennettiin 1950-luvulla. 2000-luvulla rannat ovat paikoin hyvin tiiviisti kesäasutuksen hallussa.

Suurkylän maiden jakaminen oli pitkä prosessi. Iso-Röyhiön isojako aloitettiin 1800-luvun alkupuolella ja valmistui vasta vuonna 1843. Sen jälkeen jaettiin vielä Kyrösjärven laskemisen seurauksena syntyneet vesijätöt 1867. Kyrösjärven pintaa laskettiin tällöin noin 2 metriä, vesijätöt muodostivat tärkeitä niittyalueita, joilta talot keräsivät karjan heinän. Varsinainen heinäviljely pelloilla alkoi vasta 1900-luvun alkupuolella. Lehmiä pidettiin lähinnä niiden tuottaman lannan vuoksi, jolla lannoitettiin peltoja. Lehmän rooli lantaa tuottavasta eläimestä muuttui 1900-luvun vaihteessa maitoa ja etenkin voita tuottavaksi tuotantoeläimeksi. Karjatalouden nousu ja vaurastuminen näkyi lukuisina kivenavettolina 1900-luvun vaihteessa. Arasalon länsiosassa ollut kylän yhteinen vasikkahaka jaettiin vuonna 1901–1902.

Iso-Röyhiön Alaskylän talot

Iso-Röyhiössä eli Alaskylässä oli 1540-luvulla yhdeksän taloa. Kylän vanhoja kantataloja olivat Säippä, Laukkala, Vähäiitu, Isoiitu, Pentti ja Pasko eli Mansikka. Lisäksi oli neljä pienekköä tilaa, Soikka, Kornio, Kujala ja Eino, jotka katosivat myöhemmin. Yksi niistä, 9. talo liitetään 1560-luvulla Mansikkaan ja Penttiin.

Iso-Röyhiön Alaskylän vuoden 1830 kylätontit nykykartalla

Iso-Röyhiön Alaskylän kylätontit 1800-luvun alkupuolella: A=Säippä, B=Mansikka, C = Pentti D= Vähäiitu, E = Isoiitu ja F= Laukkala. Punainen rasteri asuintontti, vihreä rasteri talon kasvimaahumalatarha. Sininen viiva = ranta 1800-luvun alkupuolella, ruskea katkoviiva = kylätiet/polut. Kyrösjärven vedenpinta oli nykyistä korkeammalla, kylän venesatama on nykyisen Laukkalan talouspihassa. Talojen kylätontit, rakennukset ja rajaukset ovat säilyneet poikkeuksellisen hyvin, vain Mansikka on autioitunut ja Laukkalan ja Isoiitun tilakeskukset ovat laajentuneet vähäisessä määrin vanhan tontin ulkopuolelle. Enemmän vaikutuksia on ollut kylän rajapintojen muutoksissa. Selkeä rajapinta näkyy kylän länsisivulla ja eteläpuolella vesistön suuntaan. Lähde: Iso-Röyhiön isojakokartta, mittaus 1830-1831 1843, KA.

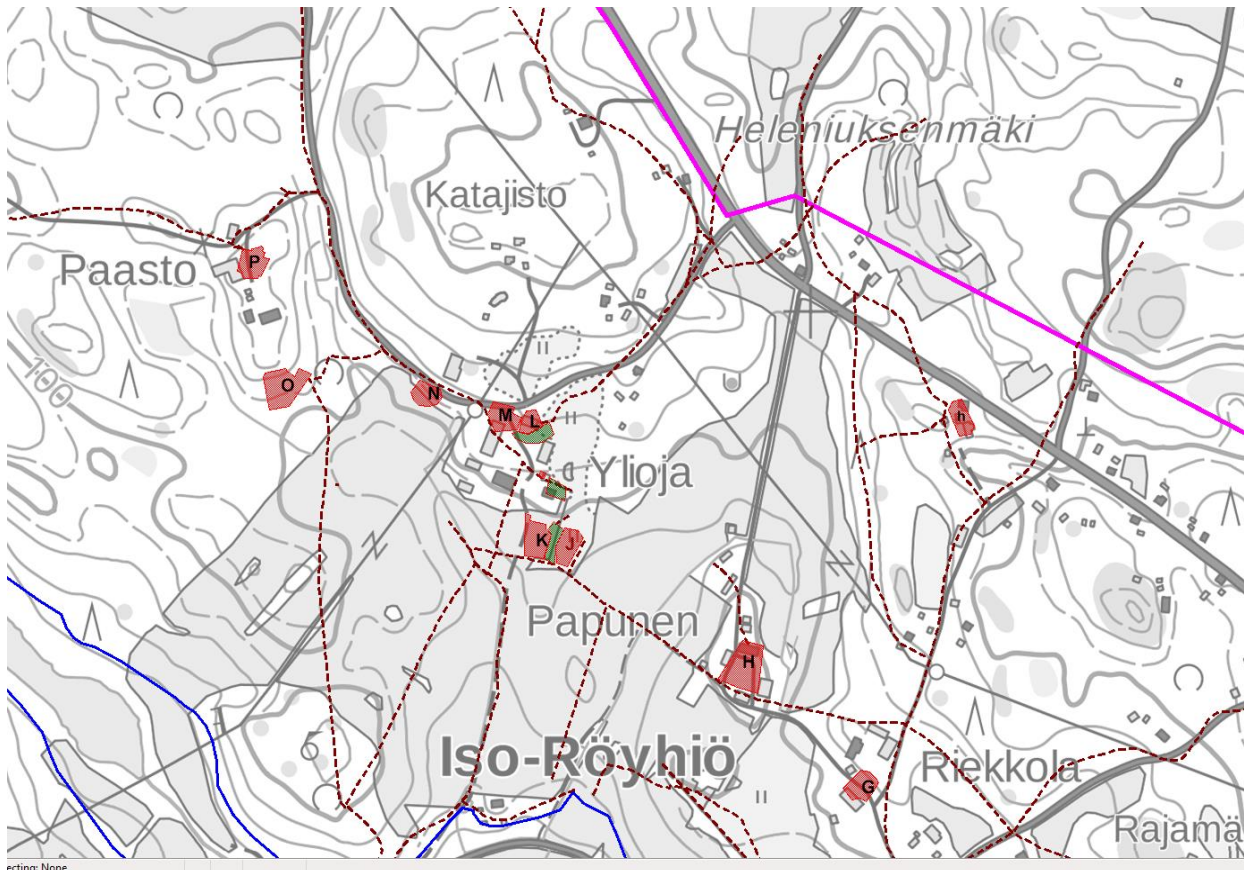
Kuva: Näkymä Salonvälin jäältä kylään kevättalvella 2017. Kylämaisemaa hallitsevat punaisten julkisivujen ja harmaan puun ja kiven vaihtelu.

Iso-Röyhiön Yliskylän talot

Rautamäessä eli Röyhiössä eli Yliskylässä oli 1540-luvulla 8 taloa. Vanhoja taloja olivat Talonen, Koipela, Papunen, Oja ja Paasto. Lisäksi oli kaksi pienempää taloa, jotka autioituvat myöhemmin.

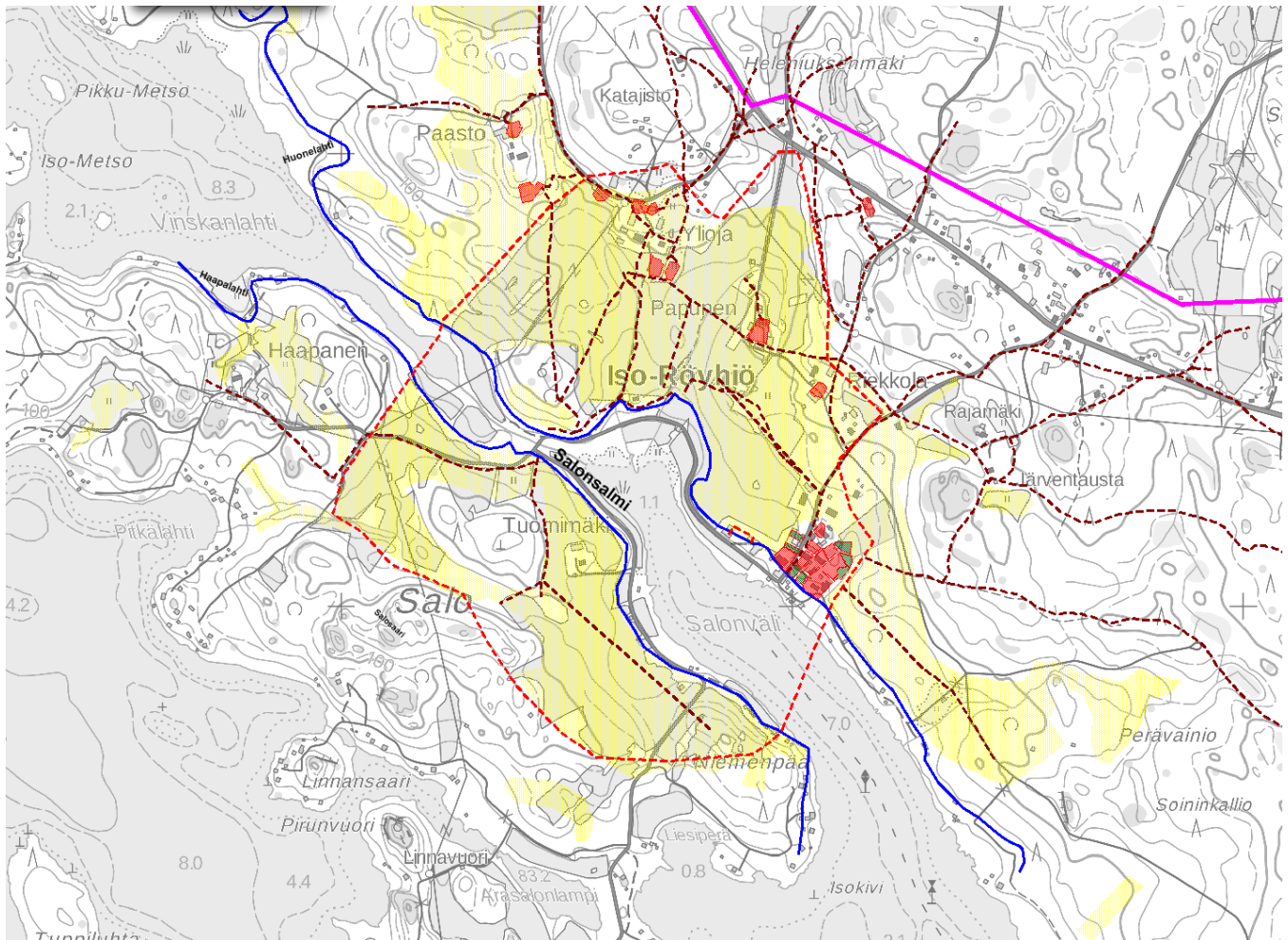
Iso-Röyhiön Yliskylän eli Rautamäen talot 1830-luvulla

Väreillä on ilmaistu Iso-Röyhiön Yliskylän talojen asuinpaikat ja kylätiet/polut 1830-luvulla. H= Papunen, J= Alaoja, K= Yläoja, L= Koipela, M= Hakala, N= Talonen, O= Kujansuu P= Paasto. Punainen rasteri on asuintontti ja vihreä pihan kasvi-
maa/humalatarha. Kartan alareunassa oleva G= Riekkola on Alaskylän 1700-luvulla jakamalla syntyneitä taloja, talon omis-
tukseen kuului myös torppa h =Kitinoja. Yliskylän mahdollinen ryhmäkylän tontti lienee ollut nykyisen Yliojan ympäristössä.
Lähde: Iso-Röyhiön isojakokartta 1830–1843, KA. Pohjakartta MML2017.

Saman peltovainion reunoilla sijainneet kylät muodostivat 1560-luvulla maakun-
nallisesti huomattavan suuren kylän. Tiiviisti kapean salmen rannalle rakennetus-
sa kylässä oli 14 taloa. Iso-Röyhiön Alaskylä säilyi isojaosta huolimatta tiiviinä
ryhmänä. Alaskylässä ovat edelleen vanhoilla kylätonteillaan Laukkala, Isoitu,
Vähäitu, Pentti ja Säippä. Vanhoista taloista vain kylän koilliskulmalla sijainnut
Mansikan pihapiiri katosi sotien jälkeen sen sulautuessa Penttiin. Yliskylässä talot
hajaantuivat ilmeisesti 1700- ja 1800-luvulla ensin väljäksi nauhaksi kyläpellon
reunalle. Isojaon jälkeen kauemmaksi kylästä siirtyivät vain Paaston vanha puo-
lisko Kujansuu sekä kantataloista Hakala, Koipela, Talonen ja Ojan taloista Alaoja,
niiden 1800-luvun alun asuintontit ovat säilyneet autioina, joskin osin Yliojan tie-
linjan alle jääneinä.

Iso-Röyhiön maisema 1830-luvulla, rantaviiva, pellot/niityt, asuinpaikat, kylätiet ja polut

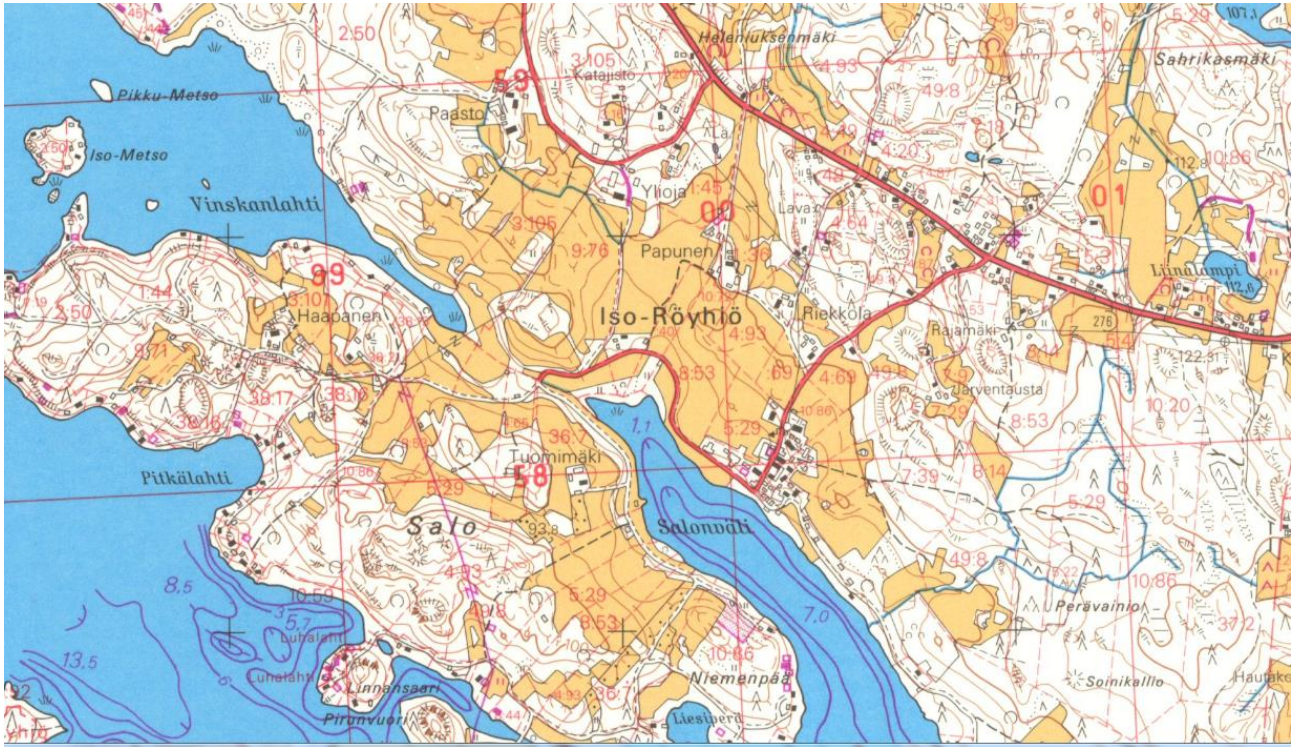
Punainen katkoviiva = Iso-Röyhiön nykyisen peltomaiseman rajoja seuraavan arvoalueen raja. Muut värit osoittavat maiseman elementtien sijoittumisen ja laajuuden 1830-luvulla. Alaskylä näkyy tiiviinä ryhmänä, Yliskylän talot ovat hajanaisena rakenteena. Avoimet tilat, pellot ja niityt ympäröivät kylää ja taloja. Punainen rasteri = asuintontit, vihreä rasteri = humalatarha/kasvima, ruskea katkoviiva = kylätiet/polut, keltainen rasteri pellot ja niityt, sininen viiva = rantaviiva. Luhalahden tien varren vähäisiä pelloja ja niittyjä ei ole merkitty karttaan. Mustalla on merkitty historiallisessa kartassa esiintyviä nimiä mm. Salonsalmi. Karttälähde: Iso-Röyhiön isojakokartta, mittaus 1830-1831 KA.

Historialliset tielinjat

Kyläteihin pohjautuvat nykyiset tielinjat ovat hyvin vanhoja ja ovat olleet käytössä todennäköisesti jo ryhmäkyläien syntyessä keskiajalla. 1800-luvun alkupuolella on ollut käytössä mm. Iso-Röyhiöntie, joka aikaisemmin toimi väylänä ryhmäkylästä takamaiden niityille ja erämaihin. Vastaava on Iso-Röyhiön tiestä erkaneva Riekkolantie. Vanhaan kylätiehen perustuu myös Heleniuksenmäkeä kiertävä Yliojantie. Iso-Röyhiötä Luhalahden ja Vähä-Röyhiöön yhdistävät kylätiet ovat pääosin jääneet käytöstä. Ne korvasi 1840-luvulla rakennettu Luhalahdentie, joka veti puoleensa pienasutusta, kauppaa ja yhdistystoimintaa.

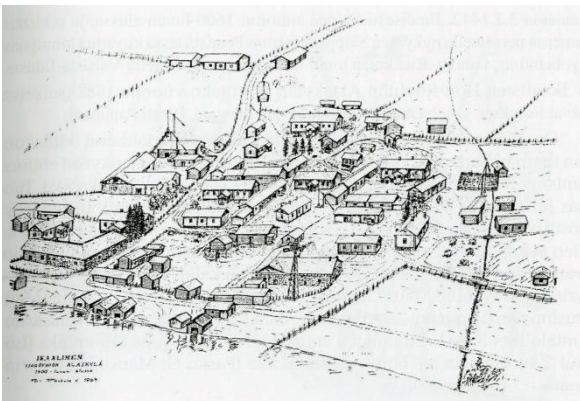
Maisemanmuutoksia

Kartta: Vielä 1980-luvun lopulla peltomaisema oli nykyistä avonaisempi. Lähde: Peruskartta 2122 12 1989.

Kuvat: Näkymä Salonpuolelta kylään 1900- ja 2000-luvun alkupuolella. Kylän rakennukset ovat pääosin samat, mutta maisemassa on tapahtunut muutoksia, Salon puolella kylämaisemaa peittää rannan kuusikko ja taustalla näkyy pellolle tullut koivumetsikkö. Historiallinen kuva: Ikaalinen-seura.

Kuva: Kansallismuseon Kansatieteellisen osaston tutkijat kartoittivat Alaskylää vuonna 1964. Työn pohjalta tyrväälinen taiteilija Paavo Hakala laati piirustuksen siitä, miltä Alaskylä näytti 1900-luvun alkupuolella. Pääosa kuvan rakennuksista on säilynyt nykypäiviin saakka. Lähde: kuva teoksesta Ikaalisten Papunen 1540-1940.

Kulttuuriarvot, arvoalue Iso-Röyhiön kylä- ja viljelymaisema

Iso-Röyhiön kylä ja mäkialueisiin selkeästi rajautuva viljelymaisema edustavat poikkeuksellisen hyvin säilynyttä kylä- ja viljelymaisemaa, jossa kumpuilevan kyläpellon laidoilla on nähtävissä suomalaisen asutushistorian eri elementtejä, esihistoriaa, keskiajan ryhmäkylä, isojaon vaikutukset sekä heikkona piirteenä perinteisen maatalouden päätepisteenä oleva sotien jälkeinen aika, jota edustavat kaksi asutustilaa. Kahden historiallisen kylän, tiiviinä ryhmäkylänä säilyneen Alaskylän ja hajonneen Yliskylän kantatalojen talonpoikainen rakennuskanta on monipuolista ja huomattavan vanhaa, pääosin 1700- ja 1800-luvulta. Maiseman viimeisen rakennuskerrostuman muodostavat 1900-luvun vaihde sekä vähäisessä määrin 1930- ja 1950-luku. Kantatalojen 1960-luvun jälkeiset omakotitalot muodostavat erillisiä pihapiirejä vanhan viereen. Myös alueen viljelymaisema ja tiestö ovat syntyneet pääosin ennen 1800-lukua. Rakennetusta maisemasta puuttuvat lähes täysin 1950-luvun jälkeiset uudistuvan ja teollistuvan maatalouden ja rakentamisen muutokset. Maatalouden ohella alueen käyttöhistoriaan liittyy Yliojan kantatilan kolme sukupolvea kestänyt kansanomaisen hoitotoiminta, joka otettiin huomioon uuden päärakennuksen rakentamistyössä 1930-luvulla.

Toimenpidesuositukset

Maisema: Iso-Röyhiön Alaskylän ryhmäkylän ja Yliskylän vanhojen maatilojen asema historiallisessa viljelymaisemassa tulisi säilyttää ja mahdollisuuksien mukaan palauttaa. Historiallisen peltomaiseman reuna-alueet ovat alkaneet kasvaa umpeen 1960-luvun jälkeen perinteisen maatalouden väistyessä ja keskittyessä. Vanhoja peltoja on metsitetty koivumetsikoiksi kylän itä-, länsi- ja pohjoispuolella. Alaskylän, Paaston ja Mäkiriekkolan asema ja selkeä rajausta peltojen keskellä ovat lähes kadonneet viimeisten vuosien aikana. Myös ranta-alueet ovat metsittyneet.

Rakentaminen: Arvoalueen avoimilla alueilla ei suositella uudisrakentamista. Maatilojen toiminnassa tarvittava rakennustoiminta tulee sopeuttaa korostetun tarkkaan vanhan ympäristön mittakaavaan, materiaaleihin ja väreihin. Rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Vanhat rakennusosat ja kiinteä sisustus tulisi säilyttää. Pihapiirien mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovittaa alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

Tielinjat: Edelleen käytössä olevien vanhojen kyläteiden, Iso-Röyhiöntien, Riekkolantien ja Yliojantien luonne tulisi huomioida tulevissa tiesuunnitelmissa. Alaskylän kapean, rakennusten tiiviisti rajaaman kylänraitin säilyminen nykyisellään tulee turvata. Raitti on osa Arasaloon johtavaa tietä. Voimakkaasti kasvanut kesäasutus on lisännyt liikennettä kapealla ja jyrkän mutkan rannassa tekevällä raitilla. Raitin päättäminen rantaan ja uuden yhteyden avaaminen Arasaloon olisi suositeltavaa. Uuden reitin tulee sopeutua kulttuurimaiseman ominaispiirteisiin.

3.1.1 Säippä (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1. Asuinrakennus 1700-l, 2. asuinrakennus, syytinkipirtti 1800-l/1980-l, 3. pariaitta 1800-l, 4. uusi navetta n. 1900, 5. riviaitta n. 1900, 6-7 vilja-aitat 1700/1800-luku, 8. sauna 1900-l, 9. omakotitalo 1976, 10. autotalli 1970-l. Kuvassa näkymä raitilta pihaan, vasemmalla päärakennus.

Tyyppi: Kantatalo, kylätontti, rakennukset 1700-, 1800-l, 1900-l

rek. 143-407-10-128 Säippä, os. Iso-Röyhiöntie 69

Kuvaus: Kyläraitin varrella Säipän kantatilan vanhaa, neliömäistä pihapiiriä rajavat vanha päärakennus, syytinkipirtti, aittarivi, pariaitta ja navetta. Pihapiirin rakennukset ovat valmistuneet 1900-luvun alkuun mennessä. Vain syytinkipirttiä on laajennettu pihan puolelta ja pohjoispäädystä 1980-luvulta. Pihan keskelle on rakennettu 2000-luvulla autosuojaksi lautarakennus, joka harmaantuneena sopii pihapiiriin. Pihapiirin rakennukset ovat harmaantuneita, pitkänurkkaisia hirsirakennuksia, syytinkipirtti on maalattu punaiseksi.

Pitkänurkkainen päärakennus on rakennettu nurkkakiville. Hirsirunko on vuorattu maalattomalla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat 8-ruutuiset. Rakennuksessa on satulakattoinen lasikuisti. Rakennuksen satulakaton katteena on kolmiorimahuopa.

Päärakennus on pohjaltaan paritupa, päädyissä ovat kookkaat pakari- ja pirttitilat, keskellä rungon sisään ulottuva porstua ja sen peräkamari. Pakarissa ja pirtissä on vanhat tiiliuunit, peräkammarissa pönttöuuni. Rakennus on rakennettu kahdessa tai kolmessa vaiheessa. Pakari on mahdollisesti vanha savupirtti.

Alkuvaiheessa rakennus on ollut ns. läpiajettava, nuorinta osaa edustavat porstua ja sen peräkamari. Itäpään pakarissa on nelilappeinen sisäkatto, todennäköisesti pakari on 1700-luvulta. Rakennuksen ikkunat on uusittu vanhan mallin mu-

kaan 1996 lkatassa oppilastyönä. Puitteet ovat uudet, lasi vanhaa. Myös kuistin ikkunat on teetetty vanhan valokuvan pohjalta.

Säilyneisyys: erittäin hyvä, vanha pihapiiri kylätontilla, rakennuksia 1700- ja 1800-luvulta, viimeiset 1900-luvun alkupuolelta.

Historia: Säippä on Iso-Röyhiön vanhoja kantataloja. Nykyisellä suvulla tila on ollut 1900-luvun alkupuolelta, kun Taavetti Leikko osti tilan. Tilan mukaan sukunimeksi tuli Säippä. Taavetin poika kaatui jatkosodassa, jonka jälkeen tila jäi hänen vaimolleen Esteri Säipälle ja edelleen Heli Säipälle. Nykyisin tilan omistavat Tatu ja Juhani Säippä.

Kuvat: Ylhäältä vasemmalta Säipän vanhat vilja-aitat sekä punaiseksi maalattu syytinkipirtti, jonka eteläpään pitkät nurkat ja vuoliaiskatto edustavat vanhempaa rakennustapaa. Alarivissä talousrakennuksia, vasemmalla kaksi erillistä aittaa on yhdistetty katolla yhdeksi rakennukseksi, välissä suojaisa sola. Alarivissä 1900-luvun vaihteesta olevat riviaitta ja hirsinavetta.

Kulttuurihistorialliset arvot: Osa Iso-Röyhiön ryhmäkylää. Säippä on kylän vanha kantatalo ja sen rakennusten rajaama pihapiiri vanhalla kylätontilla, kyläraitin varrella, on hyvin säilynyt. Sen monipuolinen rakennuskanta on pääosin 1700- ja 1800-luvulta. Paritupamaisen päärakennuksen sisätilat ovat hyvin säilyneet.

Keskeiset ominaispiirteet: Pihapiiri, asuinrakennukset ja talousrakennukset 1-8.

Toimenpidesuosituks: Säipän vanha pihapiiri ja rakennukset tulisi säilyttää. Vanhan pihapiirin uudisrakentamista ei suositella, vähäiset muutokset tulee sopeuttaa materiaalien, värien ja sijoittelun suhteen vanhaan pihaan.

Informantti: Paula Haveri, haastattelu 26.1.2017

3.1.2 Isoitu (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1.asuinrakennus 1890, 2. väentupa 1880, 3. navetta n. 1900/1978, 4. vilja-aitta 1709, 5. ruoka-aitta, 6. ruoka-aitta, 7. aittarivi n. 1900, 8. mallassauna n. 1900, 9. puuvarasto, 10. paririihi 1800-l, 11. asuinrakennus 1969/1986. Kuvassa Isoiitun rannan talouspihaa, jota rajaavat pitkä aittarivi ja kolme vilja- ja ruoka-aittaa. Taustalla näkyy toinen Isoiitun asuinrakennuksista, ns. Väentupa.

Tyyppi: Kantatalo, kylätontti, rakennukset 1600-l, 1700-, 1800-, 1900-l

rek. 143-407-5-42 Isoitu, os. Iso-Röyhiöntie 70

Kuvaus: Isoiitun vanha pihapiiri sijoittuu kyläraitin molemmin puolin. Varsinainen asuinpiha on kylätien itäpuolella, jossa kaksi 1800-luvun lopun asuinrakennusta rajaa tiivistä pihaa, kolmannen sivun muodostaa lähes kiinni asuinrakennuksiin rakennettu pitkä talousrakennus. Pihassa on runsaasti pihakasvillisuutta ja sitä rajaa perinteinen säleaita. Alarinteeseen sijoittuvassa talouspihassa on vanhoja varastoja mm. kaksi suola-aittaa (liha- ja kala-aitat), vilja-aitta ja nuorempi aittarivi. Suola-aitat ovat erään arvion mukaan 1500- ja 1600-luvulta. Vilja-aitassa on vuosiluku 1709. Tilan talouspiha jää kylätien länsipuolelle, jossa on 1900-luvun vaihteessa rakennettu kavinavetta, mallassauna ja puuvarasto. Nykyinen, käytössä oleva asuinpiha tiilipintaisine omakotitaloineen jää vanhasta pihasta erilleen, tilan vanhan riihen viereen.

Asuinrakennus on rakennettu huolellisesti lohkotuis-ta kivistä tehdyllä kivijalalla. Pitkänurkkainen hirsirunko on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat 6-ruutuiset, vuorilaudat klassistiset. Rakennuksessa on vihreäksi maalattu, pieniruutuisilla ikkunoilla varustettu umpikuisti.

Päärakennusta vastapäätä, väentuvaksi kutsuttu koristeellinen rakennus on rakennettu karkeasti lohkoituista ja erikoisista kivistä tehdyille kivijalalle. Pitkänurkkainen hirsirunko on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat 6-ruutuiset. Rakennuksen räystäät ovat hirsirakenteiset, todennäköisesti myös vintinpäädty. Rakennukseen kuuluu mutterikuisti, jossa on suuret rombijakoiset lasi-ikkunat. Kuisti ja ikkunoiden vuorilaudat viittaavat uusgotiikkaan.

Säilyneisyys: Erittäin hyvä. Tiivis kylätontti, asuinpiha ja kaksi talouspihaa 1800- ja 1900-luvun vaihteesta sekä kolme vanhempaa aittarakennusta. Rakennuksia on kunnostettu perinteisillä menetelmillä.

Historia: Isoitu on ollut samalla suvulla vuodesta 1645. Tila on edelleen maatalouskäytössä, nykyään maatalousyhtymänä. Käytössä on uusi asuinrakennus, vanha pihapiiri on lähinnä varastokäytössä. Rakennusten säilyminen on turvattu korjaamalla niiden kattoja ja kivijalkoja.

Kuvat: Isoitun nykyinen, 1969 ja 1986 korotettu ja muutettu asuinrakennus, kivi- ja hirsinavetta 1900-luvun vaihteesta, näkyvä pääty laajennettu 1978. Oikealla vilja-aitta "1709", jalkarakenne uusittu. Alhaalla pitkänurkkainen aittarivi 1900-luvun vaihteesta. Suola-aitat eli liha- ja kala-aitta, joita on arveltu keskiaikaisiksi.

Kulttuurihistorialliset arvot: Osa Iso-Röyhiön ryhmäkylää. Isoitu on kylän vanhoja kantataloja vanhalla kylätontilla. Monipuolinen, hyvin säilynyt rakennuskanta on rakennettu pääosin 1900-luvun alkuun mennessä. Asuinpiha on 1800-luvun

lopulta, talouspihan kolmesta ruoka-aitasta nuorin on 1700-luvun alkupuolelta. Asuinpihassa on pihakasvillisuutta ja sitä ympäröi säleaita. Rakennukset rajaavat tiivistä vanhaa kylänraittia. Isoitulla on maisemallisia, historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja.

Keskeiset ominaispiirteet: Pihapiirit, asuinpiha, talouspihat sekä rakennukset 1-9

Toimenpidesuosituks: Vanhat pihapiirit ja rakennukset tulisi säilyttää. Vanhan pihapiirin uudisrakentamista ei suositella, vähäiset muutokset tulee sopeuttaa materiaalien, värien ja sijoittelun suhteen vanhaan pihaan.

3.1.3 Vähäiitu (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1.asuinrakennus 1800-l, 2. asuinrakennus 1800/1900-l, 3-5 luhtiaitta, talousrakennus ja talousrakennus 1800–1900-l, 6. savusauna 1800-l, 7. vilja-aitta 1700-l(?), 8. navetan raunio 1900-l, 9. riihi. Ryhmäkylän keskelle, kapealle tontille rakennetun Vähäiitun pihapiiri on säilynyt tiiviinä, Kyrösjärvelle ja etelään aukeavana.

Tyyppi: Kantatalo, kylätontti, rakennukset 1700- ja 1800-l

rek. 143-407-49-12 Isoiitu, os. Iso-Röyhiöntie

Kuvas: Ryhmäkylän keskiosiin, kapealle, rantaan ulottuvalle tontille rakennetun Vähäiitun asuinpiha jää ylärinteeseen, jossa kapeaa pihaa rajaavat kaksi asuinrakennusta sekä pitkä, kolmesta hirsirunkoisesta talousrakennuksesta muodostuva rakennusrivi. Alarinteessä ovat navetan betonisokkelin jäänteet sekä rannassa savusauna ja vilja-aitta. Tilan riihi on erillään asuinpihan pohjoispuolella.

Asuinrakennus on rakennettu matalalle lohkokivisokkelille. Pitkänurkkainen hirsirunko on vuorattu peiterimavuorauksella. Rakennuksen räystäät ja vintinpäädyt ovat hirsirakenteiset, mikä viittaa vanhempaan rakentamiseen, aikaan ennen 1800-luvun jälkipuoliskoa. Ikkunat ovat 8-ruutuiset, vuorilaudat klassistiset. Ulkovuoraus on maalattu ruskeaksi, moniruutuisilla ikkunoilla varustettu kuisti on valkoinen.

Pienempi asuinrakennus on rakennettu matalalle lohkokivijalalle, lyhytnurkkainen hirsirunko on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat 6-ruutuiset, vuorilaudat klassistiset. Satulakatto on katettu profiloidulla pellillä. Rakennuksessa on pieniruutuisilla ikkunoilla varustettu mutterikuisti.

Säilyneisyys: Erittäin hyvä. Tiivis asuinpiha, rakennukset 1800-luvulta.

Historia: Vähäiitu on kylän vanhoja kantataloja. Tilan pellot ovat metsittyneet ja pihapiiri on kesäkäytössä.

Kuvat: Vähäiitun rantaan sijoittuva vilja-aitta ja kapeaa pihapiiriä rajaavat rakennukset, vasemmalla toinen asuinrakennus ja oikealla pitkä, kolmesta osasta muodostuva talousrakennus, johon kuuluu mm. luhtiaitta. Rakennuksilla kolmelta sivulta rajattu piha aukeaa kohti Kyrösjärveä.

Kulttuurihistorialliset arvot: Osa Iso-Röyhiön ryhmäkylää. Vähäiitu on kylän vanhoja kantataloja vanhalla Pentin ja Isoiitun väliin sijoittuvalla kylätontilla. Monipuolinen ja hyvin säilynyt rakennuskanta on rakennettu pääosin 1900-luvun alkuun mennessä. Asuinpihan muodostavat kaksi asuinrakennusta ja pitkä talousrakennus. Vähäiitulla on historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri, asuinrakennukset, talousrivi, sauna ja vilja-aitta.

Toimenpidesuositukset: Vähäiitun vanha pihapiiri ja rakennukset tulisi huomioida kaavoituksessa. Vanhan pihapiirin uudisrakentamista ei suositella, vähäiset muutokset tulee sopeuttaa materiaalien, värien ja sijoittelun suhteen vanhaan pihaan.

3.1.4 Laukkala (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1. Asuinrakennus 1975, 2. Vilja-aitta 1787, navetta 1890-luku, 4. aittarivi 1950-luku, sauna n. 1900/1920-l, 6. kellari n. 1900, 7. paririihi ja suuli 1800-l/1900-l, 8. uusi navetta 1964, 9. rantasau-
na 2016

Tyyppi: Kantatalo, kylätontti, rakennukset 1787-1975

Kuvas: rek. 143-407-8-60, Haapalantie 6

Vanhalla Iso-Röyhiön kylätontilla sijaitsevan Laukkalan kantatalon pihapiiriä rajaavat tiilinen omakotitalo 1970-luvulta, kivilavetta 1890-luvulta, aittarivi 1950-luvulta ja uusi navetta 1960-luvulta. Pihan keskellä on vilja-aitta vuodelta 1787 ja leikkimökki 1950-luvulta. Uuden navetan takana on kivinen, holvattu kellari ja pellon laidalla paririihi 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Rantaan sijoittuu vanha sauna sekä rakenteilla oleva ja haapapuusta Jussi Päiväniemen veistämä hirsisauna.

Säilyneisyys: Kerrostunut, väljään pihapiiriin sisältyy eri-ikäistä rakennuskantaa, 1890-luvulta aina 1970-luvulle asti. Vanhin rakennus on aitta vuodelta 1787. Pihapiirin rakenne on pääpiirteissään säilynyt, vaikka rakennuskanta on uudistunut. Kyläkuvan kannalta tärkein rakennus on kivilavetta.

Tilan nykyinen päärakennus valmistui 1976 vanhemman päärakennuksen paikalle. Matalana ja punatiilisenä se sopeutuu hyvin vanhojen rakennusten yhteyteen, myös pihapiirin rakenne säilyi ennallaan.

Laukkalan perinteisiä talousrakennuksia

Kuvat: Ylärivissä aitta 1787: kuusikulmaisiksi veistetyt salvokset ja pistolattia viittaavat 1700-luvun rakennustapaan. Aitan takana on leikkimökki 1950-luvulta. Keskellä luhtiaitta vuodelta 1950 kertoo perinteisten rakennustapojen ja muotojen säilymisestä aina sotien jälkeiseen aikaan. Oikealla kivinavetta, josta on purettu puurakenteinen päätyosa. Alarivissä vasemmalta on 1900-luvun vaihteessa kivijalalle rakennettu sauna, johon 1920/30-luvulla betonisokkelille rakennettu terassi tuo klassisin kerrostuman. Laukkalan pihapiiri laajeni rantaan, kun Kyrösjärven pintaa laskettiin 1860-luvulla pari metriä. Vesijättömaalle, raitin varteen rakennettiin 1890-luvulla kivinavetta, joka muodostaa Isoitun aittarivin kanssa kylänraitille kapean solan. Navetan käytön päättymisen ja 1900-luvun lopulla sen nurkalle tehdyt putkikaivannot sekä Arasalon kesäasutuksen lisääntynyt liikenne on johtanut nurkan murtumiseen ja notkahtamiseen. Alhaalla oikealla paririihi, joka palovaarallisen rakennuksena sijoitettiin pihan ulkopuolelle, pellon yhteyteen.

Historia: Laukkala on Iso-Röyhiön kantataloja, jonka rakennukset ovat vanhalla kylätontilla. Nykyisellä suvulla tila on ollut 1600-luvulta alkaen. Tilan pellot ovat edelleen viljelyksessä ja tilakeskus on asuinkäytössä.

Kulttuurihistorialliset arvot: Osa Iso-Röyhiön ryhmäkylää. Laukkala on Iso-Röyhiön kylän kantataloja. Osin uudistuneessa pihapiirissä 1900-luvun alkuun mennessä valmistunutta rakennuskantaa edustavat vanha vilja-aitta, kivinavetta, kellarirakennus, sauna ja riihi. Rakennuksilla on rakennushistoriallista, historiallista ja maisemallista arvoa osana vanhaa, tiiviisti rakennettua kylämaisemaa. Kylä- ja raittikuvan kannalta kivinavetta on keskeinen.

Keskeiset ominaispiirteet: kylä- ja raittimaisema, kivinavetta, vilja-aitta, kellari, sauna, riihi.

Toimenpidesuositukset: Navetta, vilja-aitta ja sauna ovat keskeinen osa vanhaa kylä- ja raittimaisemaa, niiden säilyminen osana kylämaisemaa tulisi turvata. Pihapiirin muutoksissa tulee huomioida kylän ja pihan historiallinen rakennuskanta.

Informantti: Marja-Terttu Laukkala, haastattelu 26.1.2017

3.1.5 Pentti (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1.päärakennus 1890-l, 2. juhlarakennus 1894, 3. asuinrakennus 1800-l, 4.riviaitta n. 1900, 5. navetan raunio n. 1900, 6. sauna 1910, 7. liiteri, 8. kellari 1920-l, 9. vilja-aitta 1860-l, 10. varasto, 11. kuivuri 1900-l, 12. paririihi 1860. Kuvassa Pentin rakennuksia järveltä kuvattuna. Rantasaunan ja liiterin takana näkyy kivinavetan raunio ennen Pentin kolmen asuinrakennuksen rajaamaa asuinpihaa.

Tyyppi: Kantatalo, kylätontti, rakennukset n. 1860–1920

rek. 143-407-10-146 Isoitu, os. Rannanojantie 70

Kuvaus: Kylän itäreunan muodostavassa Pentin asuinpihassa on kolme 1800-luvulta olevaa asuinrakennusta. Neliöpihan yhdellä reunalla on lisäksi riviaitta 1900-luvulta. Alarinteen jäävät kivinavetan raunio ja rantasauna. Pihan ulkopuolelle, rantaan, sijoittuvat tilan maakellari, vilja-aitta, kuivuri ja riihi.

Kuva: Pentin 1800-luvun lopulla rakennettu asuinpiha lännestä kuvattuna, keskellä juhlarakennus, oikealla päärakennus.

Päärakennus on rakennettu huolellisesti tehdylle lohkokivijalalle 1890-luvun lopulla. Lyhytnurkkainen hirsirunko on vuorattu punamullalla maalatulla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat 2-ruutuiset. Rakennuksessa on vaaleanruskeaksi maalattu mutterikuisti, jossa on koristeelliset ikkunat.

Juhlatalo on rakennettu karkeasti lohkotuilla kiville, sokkeliin on hakattu vuosiluku 1894. Pitkänurkkainen hirsirunko on vuorattu punamullalla maalatulla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat 6-ruutuiset, vuorilaudat klassistiset. Satulakatto on katettu betonitiilillä. Katolla on vanha ruokakello. Parituvan pohjan omaava rakennus on sisätiloiltaan hyvin säilynyt. Sisätiloissa on mm. suurikokoinen leivinuuni, vanhat peili-ovet, sepän takomat saranat, lukot ym.

Säilyneisyys: Erittäin hyvä, talonpoikainen, monipuolinen rakennuskanta 1860-luvulta 1920-luvulle. Rakennuksia on kunnostettu perinteisin menetelmin ja materiaalein.

Kuvat: Todennäköisesti 1900-luvun vaihteesta oleva riviaitta sijoittuu pihaportin tuntumaan. Keskellä oleva vilja-aitta sijoitettiin perinteisesti pihapiirin ulkopuolelle, Pentin tapauksessa rannan tuntumaan, taustalla näkyy Pentin pihapiiri. Kivinavetta on tehty huolellisesti lohkotuista kivistä, oviaukot ovat holvatut. Sen keskellä on entisessä vinttikerroksessa vanha, betonista valettu vesisäiliö. Navetta oli valmistuessaan nykyaikainen, siinä oli automaattiset juottolaitteet. Navetan katto romahti 1980-luvulla.

Historia: Pentti on Iso-Röyhiön kantataloja, nykyinen omistaja on tilan 10. sukupolvi. Tilan pellot ovat metsittyneet, nykyisin Pentti on metsätilana ja pihapiiri asuinkäytössä.

Pentin tilakeskus etelästä kuvattuna 1930-luvulla, kuvassa näkyvä rakennuskanta on säilynyt, navetasta vain kiviosat. Kuva teoksesta Suomen maatilat III, 1932.

Kulttuurihistorialliset arvot: Pentti on Iso-Röyhiön maakirjakylän kantataloja vanhalla, tiiviisti rakennetulla kylätontilla. Tilakeskuksen 1800-luvun jälkipuoliskolla rakennettu rakennuskanta on hyvin säilynyt kokonaisuutena. Kylätontin kokonaisuuteen kuuluu kolme asuinrakennusta, aittarivi, riihi, vilja-aitta, kivenavetan raunio ja rantasauna. Pihapiirin ulkopuolelle jäävät vilja-aitta ja huonokuntoinen paririihi. Rakennusten korjauksissa on käytetty perinteisiä tekniikoita, materiaaleja ja värejä. Tila- ja kylämaisemaan kuuluneet pellot ovat metsittyneet.

Keskeiset ominaispiirteet: (asuinpiha, rakennukset 1-6,9) osa Röyhiön hyvin säilynyttä ryhmäkylää.

Informantti: Kari Pentti

Toimenpidesuosituks: Pentin pihapiiri, asuinrakennukset, vilja-aitta ja navetan raunio ovat keskeinen osa vanhaa kylämaisemaa, niiden säilyminen osana kokonaisuutta tulisi turvata. Pihapiirin uudisrakentamista ei suositella, vähäiset muutokset tulee sopeuttaa materiaalien, värien ja sijoittelun suhteen vanhaan pihaan.

3.1.6 Mäkiriekkola (osatalo)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus n. 1900, 2. navetta 1950-l, 3. riviaitta n. 1900, talousrakennus n. 1900. Pihapiirin eteläpuolella on uudempia talousrakennuksia, jotka ovat erillisellä tontilla. Kuvassa näkymä pihapiiriin tieristeyksestä.

Tyyppi: osatalo 1760-l, vanha asuintontti, rakennukset n. 1900

rek. 143-407-4-115, Mäkiriekkola, Riekkolantie 44.

Kuvaus ja historia: Etelään aukeavaa pihapiiriä rajaavat asuinrakennus, aittarivi ja punatiilestä muurattu navetta. Vähäiitun kantatalo jaettiin 1760-luvulla Vähäiitun ja Riekkolan taloiksi. Nykyinen asuintontti näkyy jo 1844 laaditussa isojakokartassa. Nykyinen, vain tilakeskuksen vanhat rakennukset käsittävä tontti muodostettiin 1989. Nykyisin tilakeskus on asuinkäytössä. Tila- ja kylämaisemaan kuuluneet pellot ovat metsittyneet.

Asuinrakennus on rakennettu huolellisesti lohkotuista kivistä tehdylle kivijalalle. Lyhytnurkkainen hirsirunko on vuorattu punaiseksi maalattulla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat T-jakoiset. Kertaustyyplejä edustava koristelu keskittyy seinän yläosiin, joka on jaettu vaaka- ja pystylistoilla kenttiin, joihin liittyy pieni rombikoriste. Rakennukseen kuuluu leveä kaksoiskuisti, jonka ulkoverhoilu on äskettäin uusittu vanhan mallin mukaan.

Kulttuurihistorialliset arvot: Vanhan osatalon pihapiiri. Mäkiriekkolassa on säilynyt perinteinen, 1900-luvun alkupuolen väljä, neliömäinen pihapiiri, jota rajaavat ominaispiirteensä säilyttäneet asuinrakennus, riviaitta ja nuorempi navetta.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri, asuinrakennus, riviaitta

Toimenpidesuositukset: Riekkolan vanha pihapiiri ja rakennukset tulisi säilyttää. Muutokset tulee sopeuttaa materiaalien, värien ja sijoittelun suhteen vanhaan pihaan.

3.1.7 Papunen (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1.asuinrakennus 1887/1925/1935, 2. asuinrakennus 1890 3. navetta 1933, 4. vanha navetta 1896, 5. vilja-aitta, 6. luhtiaitta, 7. kellarirakennus 1905, 8. savupirtti, 9. saha ja sen varasto 1960-l. Koivukujan reunustama pihatie pellon poikki maantielle on rakennettu 1920-luvulla.

Tyyppi: Kantatalo, vanha asuintontti, rakennukset 1800-l/1930-l

rek. 143-407-1-74 Papunen, os. Luhalahdentie 1918-40

Kuvas: Papusen pihapiiri sijoittuu kyläpellon pohjoislaidalle, kuivalle moreenikumpareelle, jota ympäröivät loivasti laskevat peltovainiot. Tilalle tulee Luhalahdentieltä pitkä koivukuja. Neliöpihaa rajaavat kaksi asuinrakennusta ja kaksi navettaa. Perinteinen umpikartano väljeni, kun pihan keskeltä purettiin mies- ja talouspihaa erottanut pitkä aittarakennus. Nykyinen pihapiiri on väljä, nurmipintainen ja puistomainen. Omenapuita ja marjapensaita käsittävä puutarha on pihatien varrella, asuinrakennusten välissä. Pihapiirin ulkopuolelle, pihatien ja peltotien varteen sijoittuvat vilja-aitta, luhtiaitta ja kivistä rakennettu kellarirakennus. Kauemmaksi jäävät huonokuntoinen saharakennus ja pellon laidalla oleva ladoksi muutettu entinen savupirtti.

Päärakennus on rakennettu lohkokivistä tehdylle kivijalalle. Pitkänurkkainen hirsirunko on vuorattu peiterimapaneloinnilla. Rakennusvuosi on 1890, jolloin paikalla ollut asuinrakennus purettiin / uudistettiin. Vuonna 1925 rakennusta uudistettiin, rakennukseen rakennettiin nykyinen pitkä kuisti, joka tällöin oli keskiosaltaan avoverantatyyppinen. Vuonna 1935 kuisti muutettiin umpinaiseksi ja rakennusta korotettiin, jolloin yläkertaan saatiin huoneita.

Kellarilla ja aiv-siilolla varustettu navetta oli valmistuessaan v. 1933 uudenaikainen. Rakennuksen sokkeli valettiin betonista, runko on sementtitiiltä, julkisivutiili poltettua tiiltä. Julkisivussa ja ovissa on pyöreitä ikkunoita, jotka tulivat yleiseksi 1930-luvulla funktionalismin suosimana piirteenä. Navetan suunnitteli rakennusmestari Salovaara Hämeenkyröstä.

Säilyneisyys: Hyvä, pihapiirin rakennukset ovat 1890- ja 1930-luvulta, lisäksi vanhempia talousrakennuksia.

Kuvat: Vilja-aitta, luhtiaitta, sulkanurkkainen savutupa, lohkokivistä tehty kaivo, vanha navetta, uusi navetta ja toinen asuinrakennus.

Historia: Papunen on Iso-Röyhiön ns. Yliskylän vanhoja kantataloja. Tila on ilmeisesti jo vanhastaan sijainnut keskiaikaisen ryhmäkylän ulkopuolella. Nykyinen suku on viljellyt Papusen tilaa 1500-luvulta alkaen.

Kulttuurihistorialliset arvot: Papunen on kylän vanha kantatalo, ja sen rakennusten rajaama pihapiiri on vanhalla asuintontilla. Hyvin säilynyt, monipuolinen rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri, rakennukset 1-8

Toimenpidesuositukset: Papusen vanha pihapiiri ja rakennukset tulisi säilyttää. Vanhan pihapiirin uudisrakentamisessa tulee huomioida paikan historia, rakennusmateriaalit, värit ja kattomuodot. Tilakeskuksen asema maisemassa tulisi säilyttää.

Papunen itäpuolelta, Yliojan suunnasta kuvattuna 1920- tai 1930-luvulta. Päärakennusta ei vielä ole korotettu. Tilakeskuksen rakennukset muodostivat peltomaisemaa hallitsevan elementin. Kuva teoksesta Suomen maatilat III, 1932.

3.1.8 Ylioja (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1.asuinrakennus (parantola) 1932, asuinrakennus 1994, 3. navetta 1930, 4. heinäsuuli 1920/30-l, 5. riviaitta 1925, 6. sauna (nyk. lämpökeskus) 1930-l, 7. aitta/liiteri 1920/30-l, 8. autotalli 1990-l, 9. puimala 1920/30-l, 10. leikkimökki 1950-l, 11. Juho Yliojan muistomerkki. Kuvassa näkymä tieltä pihaan. Muistomerkki jää postilaatikon taakse.

Tyyppi: Kantatalo, asuintontti 1920/30-l, rakennukset 1920/30-l, 1994

rek. 143-407-9-100 Ylioja, os. Yliojantie 112

Kuvaus: Yliojan väljää, neliömäistä pihapiiriä rajaavat 1920- ja 30-luvulla rakennetut, peiterimavuoratut hirsirakennukset, vaaleaksi maalattu asuinrakennus sekä punaiset, pitkänurkkaiset, mansardikattoiset navetta, heinäsuuli ja riviaitta. Pihapiiri on puistomainen, pihassa on kuusiaita, koivuja, sembramäntyjä, tammia ja ns. itsenäisyyden kuusi. Asuinrakennuksen eteläpuolella on omenapuita ja lehtikuusia. Rakennusten ohella pihaa osin rajaa punaiseksi maalattu säleaita. Nuorempi asuinpiha sijoittuu vanhan kaakkoiskulmalle. Pihapiiriä rajaavat pellot sekä kiviset ja katajaa kasvavat hakamaat, joihin sijoittuu autoituneita asuintontteja. Maantien varressa on pisteaitaa. Asuinrakennukset ovat asuinkäytössä ja tilan peltoja viljellään edelleen, pellot ovat luomuviljelyssä. Pihan ja tien risteyksessä on Juho Yliojan muistomerkki, jonka messinkilaatan lahjoitti Ikaalinen-seura. Kivipaasi on vanha pihakivi.

Kolmikerroksinen asuinrakennus (1932) on rakennettu rinteeseen rapatulle betoni- ja tiilirakenteiselle sokkelille. Hirsirunko on vuorattu vaaleanruskeaksi maalatulla peiterimavuorauksella. Satulakatto on katettu saumapellillä. Ikkunat ovat 8-ruutuiset puuikkunat, ne on uusittu 1990-luvun alkupuolella vanhan puitejaon mukaan. Vintin ikkunoina on rinnakkain kaksi 16-ruutuista ikkunaa. Rakennuksessa on kellaritilojen lisäksi 8 huonetta ja 2 aulaa pääkerroksessa ja 6 huonetta vinttiker-

roksessa. Rakennuksessa on kaksi umpikuistia ja niiden välissä frontoni. Rakennuksen suunnittelu alkoi 1915, kun Kauno Sparfven Ikaalisista teki ensimmäisen suunnitelman Yliojan uudesta päärakennuksesta. Suunnittelua jatkettiin 1920-luvulla, ja lopulliset suunnitelmat teki piirustus- ja rakennustoimisto K. V. Kontusaari Hämeenkyröstä. Lamavuosina työvoimaa oli tarjolla runsaasti ja keväällä aloitettu päärakennus valmistui jo loppuvuodesta. Rakennus oli valmistuessaan moderni, siinä oli mm. sisä vessat, juokseva vesi ja keskuslämmitys sekä kellarissa säilytys- ja taloustiloja mm. leipomo, maituhuone, autotalli ja jäähuone. Vanhat radiaattorit ovat säilyneet ja käytössä.

Yliojan pihapiiri lounaasta kuvattuna, ilmeisesti päärakennus on juuri valmistunut. Rakennuksessa oli perinteinen, punamulta/keltamultaväritys. Kuva teoksesta Suomen maatilat III, 1932.

Säilyneisyys: Erittäin hyvä, 1920/1930-luvun pihapiiri. Ympäristöön liittyy kyläpellon ohella hakamaita ja autioituneita kylätontteja.

Kuvat: Asuinrakennuksen kanssa pihaa rajaavat rakennukset. Ylärivissä hirsirakenteiset, pitkänurkkaiset navetta, aittarakennus ja heinäsuuli, joka on myöhemmin muutettu konesuojaksi

Kuva: Uudempaa rakentamista edustavat oman pihapiirin vanhan kulmalla muodostavat asuinrakennus ja autotalli 1990-luvulta. Rakennukset jatkavat muun rakennuskannan mittakaavaa, väritystä ja materiaaleja. Autotallin ikkuna on vanhasta päärakennuksesta. Oikealla näkyy 1967 istutettu itsenäisyden kuusi.

Historia: Ylioja on kylän vanhoja kantataloja, nykyisellä suvulla tila on ollut 1540-luvulta alkaen. Yliojan isännät olivat 1800-luvulta aina 1940-luvulle saakka tunnettuja kansanparantajia. Nykyisen pihapiirin rakennukset ja puutarhan rakennutti Juho Ylioja (1882–1943) 1920/30-luvulla, kun työvoimaa oli lamakauden vuoksi hyvin saatavissa. Rakentamisessa hyödynnettiin tilan vanhaa rakennuskantaa. Vanha tilakeskus oli nykyisen kaakkoispuolella, jossa nykyisin on pieni asuinrakennus 1990-luvulta. Tilan uudesta päärakennuksesta tuli huomattavan suuri, koska siihen sisällytettiin vastaanottotilat ja potilaiden yöpymistiloja. Rakennus toimi asuinkäytön lisäksi parantolana aina Juhon kuolemaan saakka. Sota-aikana asuinrakennus toimi yhden talven Kaukolan kirkkoherra Forssin ja kapteeni Aksel Stenforssin asuntona ja virkatalona, jossa hoidettiin mm. vihkimiisiä. Pihan lehtikuuset on saatu taimina Luhalahden koulun opettajalta. Pihan talousrakennusten mansardikatot ovat ilmeisesti Juho Yliojan Kankaanpäästä olevan vaimon kotitilan vaikutusta.

Kulttuurihistorialliset arvot: Tilakeskus 1920/30-luku. Ylioja on kylän vanhoja kantataloja vanhan Yliskylän kylätontin tuntumassa. Nykyinen tilakeskus on siirretty ja rakennettu 1920/30-luvulla ja antaa puistomaisine puutarhoineen monipuolisen kuvan vauraan talonpoikaistilan rakentamisesta. Vanhempi, autioitunut asuintontti jää pihapiirin kaakkoiskulmalle. Kookas päärakennus on rakennettu osin Juho Yliojan harjoittamaan parantolakäyttöön, mikä tuo rakennukseen oman henkilö- ja käyttöhistoriaan liittyvän arvonsa. Tilakeskuksella on maisemallisesti keskeinen asema vanhan kyläpellon pohjoislaidalla. Tilakeskuksesta avautuu erittäin hyvä näkymä Iso-Röyhiön ryhmäkylään, Kyrösjärvelle ja xx rautakautiselle hautamäelle. Tilan pohjois- ja itäpuolella on vanhaa kivistä hakamaata, jossa kasvaa katajaa. Tilakeskuksen ympäristössä on neljä 1800-luvulla autioitunutta kantatalon asuintonttia. Yliojan yhtenäisellä pihapiirillä on maisema-, rakennus- ja asutushistoriallisia arvoja. Asuinrakennukseen liittyy henkilöhistoriallisia ja hoitolaitoksen kulttuuriarvoja.

Keskeiset ominaispiirteet: päärakennus, pihapiiri, talousrakennukset, puistomaisuus, asema maisemassa, ympäristön autioituneet kylätontit.

Toimenpidesuosituks: Kokonaisuuden säilyminen ja asema maisemassa tulisi turvata. Erityisesti puistomaista pihaa rajaavat rakennukset olisi hyvä säilyttää. Vanhan pihapiirin uudisrakentamista ei suositella, vähäiset muutokset tulee sopeuttaa materiaalien, värien ja sijoittelun suhteen vanhaan pihaan.

Informantti: Juha Jokinen, haastattelu 15.2.2017

3.1.9 Paasto (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1.asuinrakennus 1960-l, 2.autotalli 2000-l, 3. aitat, 4. kavinavetta n. 1900, 5. suulirakennus. Kuvassa risteykseen, navetan itäpuolelle sijoittuvia kivijalkoja, jossa ”parkkipaikkaan” viittaava rautarengas. Tilakeskusta ympäröivät pellot on metsitetty.

Tyyppi: Kantatalo, vanha asuintontti, rakennukset 1800-l, 1900-l, 1960-l, 2000-l

rek. 143-407-2-59 Paasto, os. Yliojantie

Kuvaus: Moreeniharjanteen päälle rakennetussa pihapiirissä ovat vanhasta pihasta säilyneet kavinavetta, kaksi aittaa ja suulirakennus. Navetan itäpuolella on vanhan asuinpihan rakennusten kivijalkoja. Asuinrakennus on 1960-luvulta.

Säilyneisyys: kerrostunut, maatalouskauden merkit väistyneet, vanhasta pihasta muistuttavat aitat, kavinavetta ja rauniot, pellot metsitetty.

Kuvat: Vanhasta pihapiiristä muistuttavat kaksi aittaa ja komea, huolellisesti lohkotuista kivistä tehty kavinavetta, joka lienee 1900-luvun vaihteesta, jolloin useimpiin alueen kantataloihin rakennettiin vastaava kavinavetta, -kellari tai -jalka. Oikealla näkymä Yliojantieltä, Paasto rakennettiin peltojen keskellä kohoavalle harjanteelle, tilan lähipellot metsitettiin 1990-luvun alkupuolella.

Historia: Paasto on Iso-Röyhiön Yliskylän vanhoja kantataloja, nykyisellä paikalla tila on ollut viimeistään 1800-luvun alkupuolella. Tilan pellot ovat metsitetty.

Kulttuurihistorialliset arvot: Paasto on kylän kantataloja, rakennukset ovat ison-jaon aikaisella asuintontilla. Uudistuneessa, asuinkäyttöön muuttuneessa pihapiirissä on säilynyt yksittäisinä rakennuksina kaksi aittaa ja kavinavetta.

Toimenpidesuositukset: Kantatalon historiasta ja maataloudesta kertovat vanhat maatalousrakennukset ja rauniot olisi hyvä säilyttää osana pihapiiriä.

3.1.10 Haapanen (palstatila)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus, 2. talousrakennuksia. Kuvassa Haapanen kaakosta kuvattuna, etualalla riviaitta.

Tyyppi: Palstatila 1905

rek. 143-407-3-101, os. Haapasentie 156

Kuvaus ja historia: Haapasen kahden peltoalueen väliin jäävässä pihapiirissä on asuinrakennus ja eri-ikäisiä, punaiseksi maalattuja talousrakennuksia mm. vilja-aitta ja riviaitta. 1900-luvun vaihteessa rakennettua asuinrakennusta on myöhemmin laajennettu, nykyasu karaattilevyineen, ulko-ovineen ja ikkunoineen on 1900-luvun loppupuolelta. Pihan rinteessä on omenapuita ja marjapensaita, sekä pohjoispuolella korkea kuusiaita. Haapanen erotettiin Hakalan kantatilasta 1905 palstatilana. 1860-luvulla laaditun palstatilalain perusteella muodostettu tila oli epäitsenäinen, eikä maksanut maaveroa, vaan suoritti sen emättilalle. Omaksi tilakseen Haapanen lohkottiin 1905.

Kulttuurihistorialliset arvot: Haapasen palstatila, 1900-l vaihde. Iso-Röyhiön kylän nuoremmat tilakeskukset. Haapasen pihapiirissä on asuinrakennus ja talousrakennuksia. Osin julkisivuiltaan uudistuneet rakennukset muodostavat ajalle tyypillisen väljän neliöpihan. Salonsaaren vanhinta asutusta edustavalla, vanhojen peltojen yhteyteen sijoittuvalla Haapasen pihapiirillä on historiallista arvoa.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri

Toimenpidesuosituks: Pihan perinteinen rakenne, materiaalit ja mittakaava tulisi huomida tulevilla muutostöissä. Asuinrakennuksen alkuperäisempää julkisivun palauttamista tulisi harkita tulevilla kunnostustöissä.

3.1.11 Pihlajamäki (osatalo)

Kartta ja kuva: Pihlajamäen pihapiiri sijoittuu Riekkolan kakkospuolelle. 1. asuinrakennus, 2. navetta, 3. luhtiaitta, 4. vanha aitta, 5. autotalli. Kuvassa Pihlajamäen pihapiiri eteläpuolelta kuvattuna.

Tyyppi: Osatalo 1950-l, rakennukset 1950-l

rek. 143-47-4-69 Iso-Röyhöntie 55

Kuvaus: Kylätien varrella on 1950-luvulla rakennettu, etelään avautuva Pihlajamäen väljä pihapiiri, johon kuuluvat 1950-luvulla rakennettu noppamainen, puolitoistakerroksinen, vaaleaksi maalattu omakotitalo sekä punaiset tiili/puunavetta, luhtiaitta ja vanha aittarakennus. Uudempaa rakentamista edustaa pieni autotalli. Riekkolan 1700-luvulla muodostettu osatalo jaettiin sotien jälkeen Elo Riekkolan ja Taavetti Pirttimäen omistamiin tiloihin. Elo Riekkola rakennutti oman tilakeskuksen 1950-luvulla kylätien varteen Riekkolan talon vanhoista hirsistä. Lisäksi Elo rakennutti kaupparakennuksen Niemen kaupan ja Mäkinen väliin (Autio, Voiman kauppa) Iso-Röyhiön kylätien varrelle. Pihlajamäen, Metsäriekkolan ja Arosaaren palstat erotettiin 1954 Riekkolan tilasta Elo Riekkolalle.

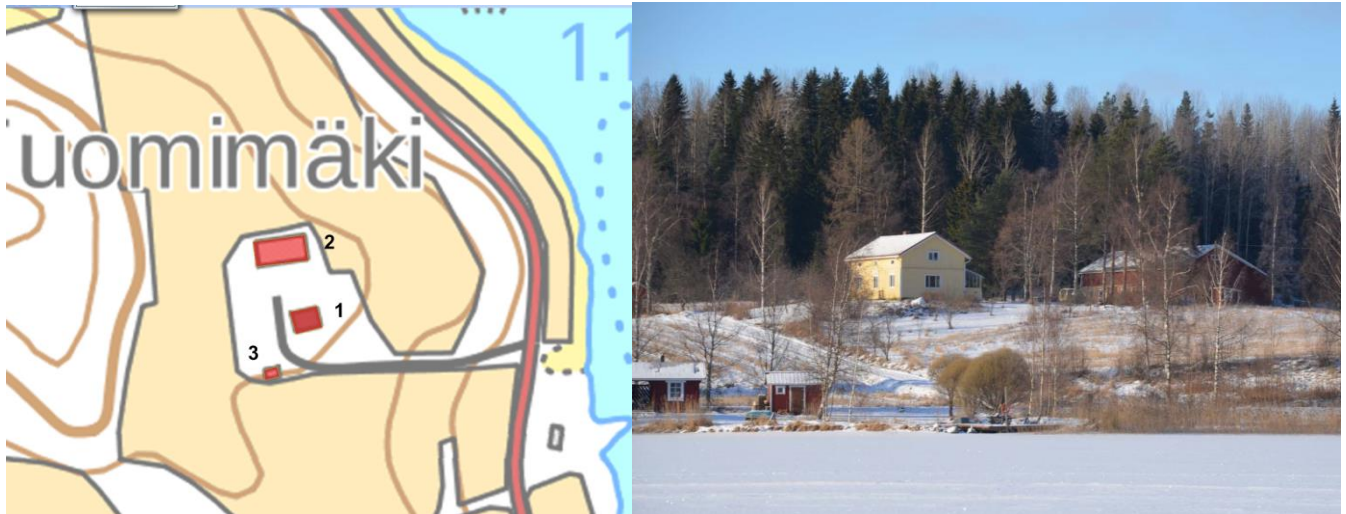
Kulttuuriarvot: Iso-Röyhiön vanhan kylämaiseman 1950-luvun kerrostumat. Pihlajamäki edustaa Iso-Röyhiön maatalouden tila- ja kylämaiseman viimeistä kerrostumaa. Iso-Röyhiössä vanha kylämaisema säilyi kantatalojen hallussa vuosisatoja. Kylämaisemaan sijoittuneita osataloja olivat 1700-luvulla perustettu Riekkola ja sodan jälkeen perustetut Tuomimäki ja Pihlajamäki. Asuinrakennus on ajalle tyypillinen ns. rintamamiestalo, pihapiirissä on nähtävissä perinteisiä materiaaleja ja rakennustyyppejä, neliöpiha, vaalea asuinrakennus ja punaiset talousrakennukset, luhtiaitta ja navetta.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri

Toimenpidesuosituks: Asema maisemamassa ja pihan perinteinen rakenne huomioitava uudistuksissa.

3.1.12 Tuomimäki (asutustila)

Tyyppi: asutustila 1950-luku

rek. 143-407-36-7 Tuomimäki, Arasalontie 38-14

Kuvaus ja historia: Salonvälistä nousevan rinteessä, peltomaisemassa sijaitsevassa Tuomimäen pihapiirissä on 1950-luvulla rakennettu maatalon asuinrakennus ja sitä vastapäätä navettarakennus. Tuomimäki on erotettu Pentin ja siihen yhdistetyn Mansikan kantatalosta 1953. Tila sijoittui kylän vanhoille pelto-omalle, pihapiiri rakennettiin sodan jälkeen. Tuomimäki käsitti kolme palstaa, joista kaksi peltopalstaa, n. 17 hehtaaria, sijaitsivat Salossa. Tuomimäen omistajaksi tulivat Antti, Veikko ja Seija Kaasalainen.

Kulttuurihistorialliset arvot: Tuomimäki, 1950-luvun asutustila. Perinteisen maatalouden loppuvaiheisiin liittyvä Tuomimäki, sen pitkä päärakennus ja kookas navetta nojasivat vielä perinteiseen rakentamiseen. Tilan rakennusten määrä oli supistunut, pääosa toiminnoista sijoittui asuinrakennukseen ja kookkaaseen navettaan. Tuomimäellä on maisemallisesti näkyvä asema Iso-Röyhiön historiallisessa kylä- ja viljelymaisemassa, rakennukset ovat Salonvälin rantamaisemassa, vastapäätä Iso-Röyhiön ryhmäkylää.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri, asema maisemassa

Toimenpidesuositukset: Asema maisemassa ja pihan rakenne huomioitava.

3.1.13 Viukanen (siirtolaistila)

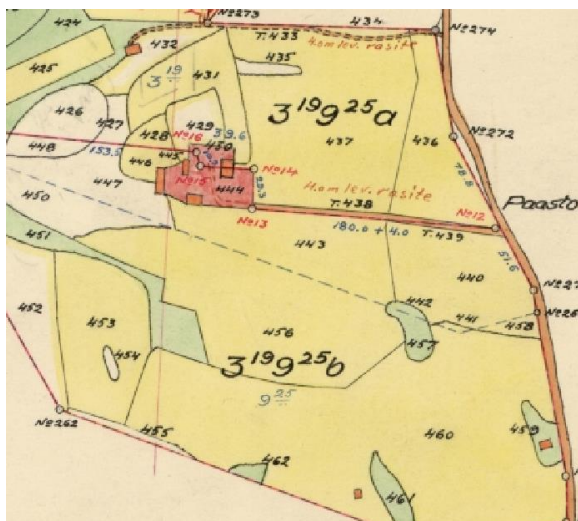

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus, 2. talousrakennuksia. Kuvassa tilakeskus kaakosta, Yliojantieltä kuvattuna.

Tyyppi: asutus/siirtolaistila 1940-luku

rek. 143-407-42-2 Viukanen, Yliojantie 36

Kuvas ja historia: Rakennukset muodostavat etelään aukeavan neliöpihan. Asuinrakennuksen ulkoasu noudattaa vielä perinteistä, jopa historiallista maa-laistalon ulkoasua: suorakaiteen muotoinen runko, ikkunat ja satulakatto sekä punaiseksi maalattu pystyvuoraus. Yliojantien varteen, mäelle, vanhojen pelto- jen keskelle sijoittuva Viukanen erotettiin Hakalan ja Yliojan kantatiloista 1957. Tilan rakennutti Karjalan Kaukolasta evakkona tulleet Kesselin perheet. Tila muo- dostui kahdesta puoliskosta, Matti ja Hilma Kesselin omistamasta Tapiolasta ja Teodor ja Ellen Kesselin omistamasta Viukasesta.

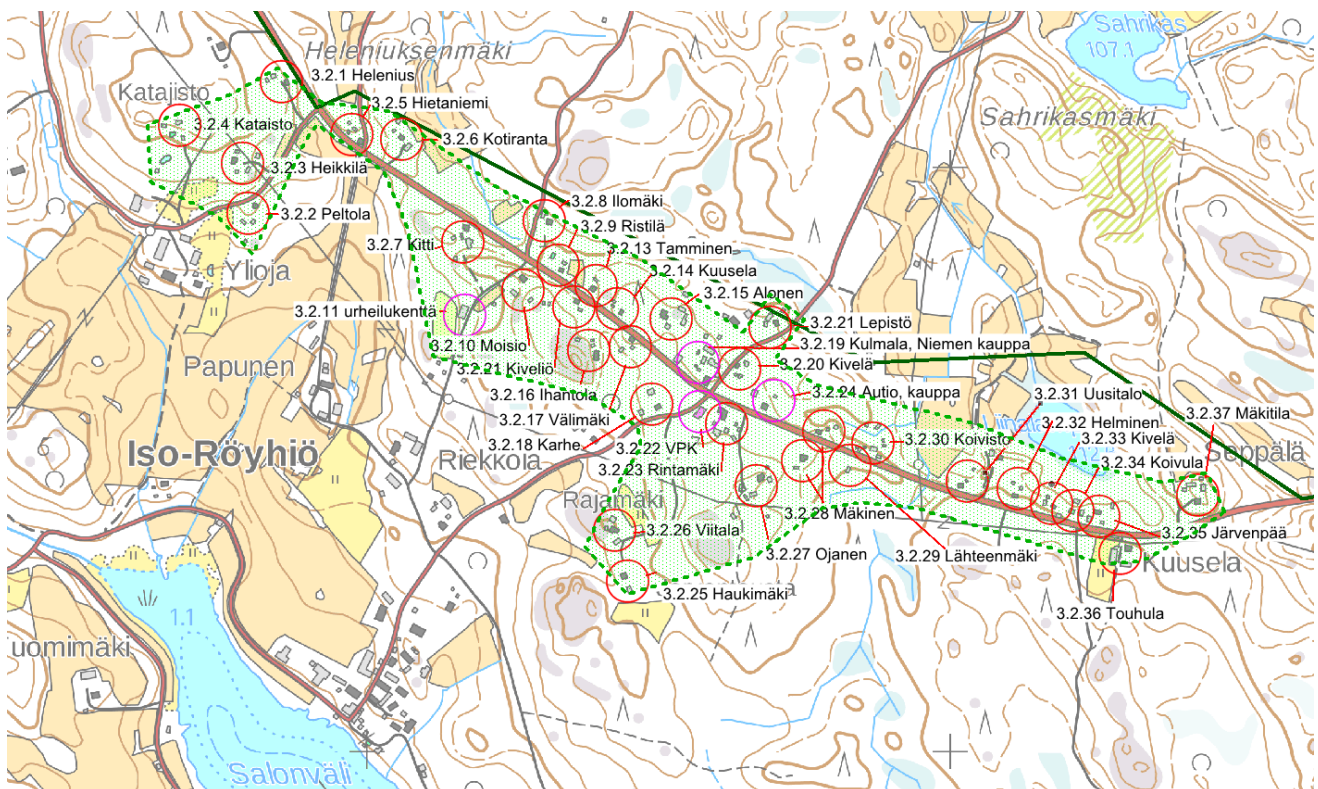
Kulttuuriarvot: Asutustila 1950-luku, Iso-Röyhiön tila- ja viljelymaiseman kehityksen viimeinen kerrostuma. Suo- men tilaluku saavutti huippunsa 1950-luvulla, jolloin pe- rustettiin viimeiset uudistilat. Asutus- ja maisemahistoria.

Keskeiset ominaispiirteet: Asema maisemassa.

3.2 Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien maatalouden pienasutus ja liikeraitti

Kulttuuriympäristön ominaispiirteet: Iso-Röyhiön kylän historiallinen pienasutus sekä julkinen rakentaminen ja liikerakennukset sijoittuvat kyläpellon pohjoispuolelle, jossa maasto on kyläaluetta mäkisempää ja peltoalueet pienipiirteisempiä. Pääosin asutus keskittyy vanhojen kyläteiden ja Luhalahdentien varteen, joka korjattiin ja oikaistiin vanhasta kylätiestä pitäjien väliseksi maantiekseksi 1850-luvulla. Maantien varren pienasutuksen, paikallisesti Seernan, asutusrajoina ovat lännessä Heleniuksenmäki ja idässä Heinosenmäki, joiden nimet tulevat asuinpaikkojen 1880-luvun omistajien mukaan. Laajempi Heleniuksenmäki löytyy nimenä myös yleiskartoista.

Iso-Röyhiön kylän maatalouden pienasutus, eli kantataloista vuokratuille tonteille perustetut mäkituvat ja pienet torpat, muodostavat Luhalahdentien ja Yliojan tien varrelle pitkän ja harvan ketjun. Pienasutuksen lisäksi alueeseen kuuluvat maantien ja kyläteiden risteykseen keskittyvät kaksi kauppaa, VPK:n toimitila sekä Riekkolantien varressa urheilukenttä ja tanssilava, jotka rakennettiin 1900- ja 1950-luvuilla. Luhalahdentie muodostikin 1900-luvun alkupuolella vanhan kyläasutuksen pohjoispuolelle kylän toisen, uuden keskustan.

Kartta: Iso-Röyhiön 1800- ja 1900-luvun alun pienasutus sekä liike- ja palvelurakentaminen sijoittuivat kylän ja kantatalojen pohjoispuolelle, vanhojen kyläteiden sekä 1850-luvulla rakennetun maantien, nykyisen Luhalahdentien varteen. Ryhmään kuuluvat ovat pääosin vanhoja torppia ja mäkitupia, yksittäisiä pientiloja perustettiin vielä itsenäisyyden aikaan, viimeiset ovat sotien jälkeisiä asutustiloja. Kohteet on merkitty punaisella renkaalla, violetilla renkaalla on merkitty samalta ajalta kaksi kauppaa, VPK:n talo sekä urheilukenttä ja tanssilava. Kartalle merkittyjen kiinteistöjen rakennuskanta on pääosin 1800-luvun lopun ja 1960-luvun väliltä. Pohjakartta MML2017

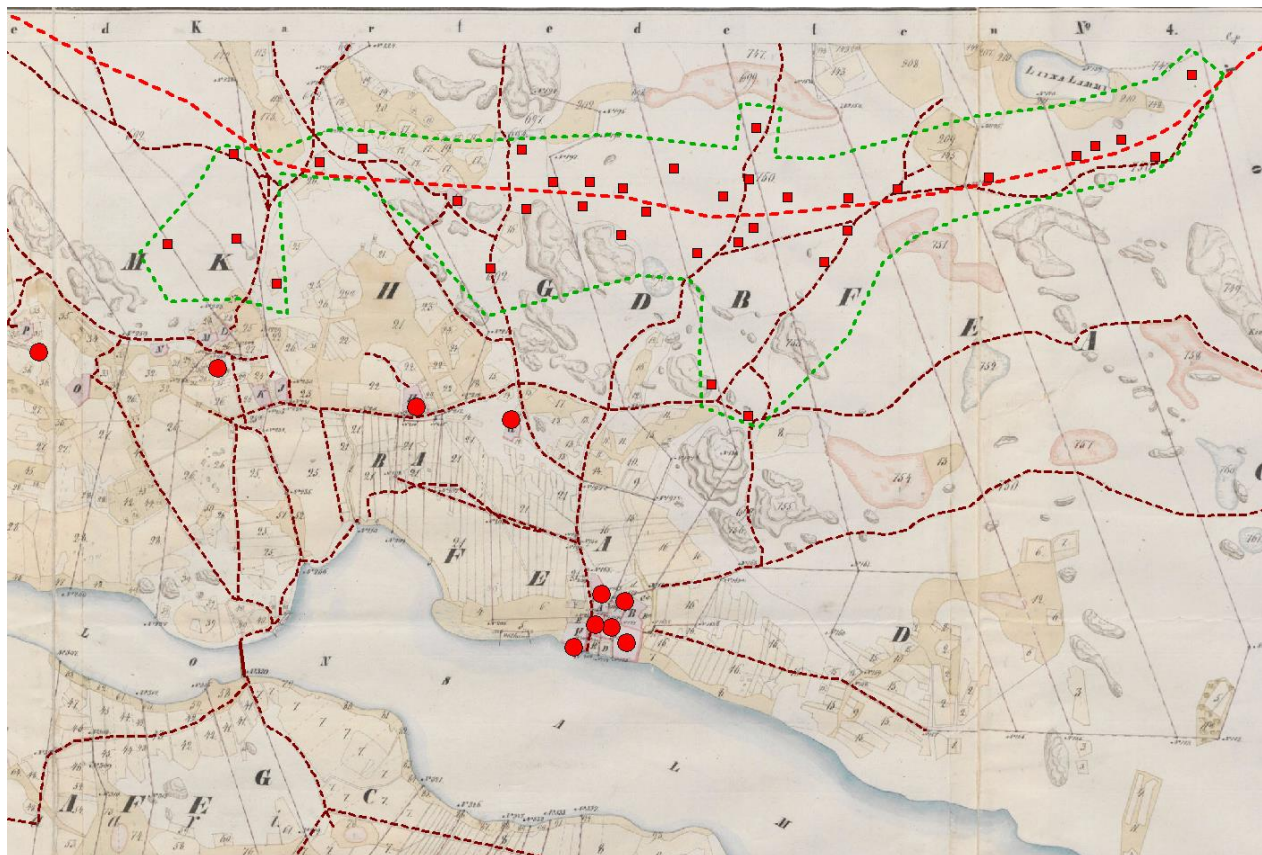
Nykytila: Luhalahdentien mäkitupien ja pienten torppien rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Viimeiset rakennukset ovat heti sotien jälkeiseltä ajalta, jolloin Iso-Röyhiö ja Luhalahti olivat vielä elinvoimaisia alueita. Alueen inventoinnissa on huomioitu lähes koko rakennuskanta, aina 1960-luvun alkuun saakka, jolloin perinteinen maatalous, omavaraisuuteen liittynyt karjatalous ja viljely alkoivat väistyä osana alueen muuttumista. Muistitiedon mukaan pienasutustontteja oli aikaisemmin noin viisikymmentä, niistä on säilynyt rakennettuna ympäristönä noin 35.

Perinteisen maatalouden päättyminen ja 1960-luvulla alkanut maaltapako ovat suurelta osin autioittaneet vakituisen tienvarsiasiatuksen ja lopettaneet niiden harjoittaman omavaraisen, pienimuotoisen maatalouden. Osin rakennuskanta on siirtynyt vapaa-ajan käyttöön, mikä on tuonut uusia rakenteita pihapiireihin. Useita pienempiä asuinrakennuksia on autioitunut ja nyt nopeasti tuhoutumassa. Pellot ovat kasvamassa umpeen. Risteykseen perustettujen kauppojen toiminta loppui 1900-luvun jälkipuoliskolla, joskin Niemen kauppa on 2000-luvulla uudelleen elvytetty kesäkauppana. Kaukana kuntakeskuksista sijaitseva paikallinen VPK toimii edelleen, mutta maaseudun autioituminen ja henkilöstön ikääntyminen on rajoittanut toimintaa.

Alueen rakentaminen on pääosin perinteistä hirsi- ja puurakentamista. Vanhinta rakennustyyppiä edustavat asuinrakennukset ovat pieniä, vain huoneen, porstuan ja keittiön sisältäviä asuinrakennuksia. Näistä kuistittomista, vanhaan tapaan lähelle maantietä rakennetuista matalista asuinrakennuksista esimerkkejä ovat mm. Helenius, Uusitalo, Välimäki ja Helminen. Vastaavia, pienellä kuistilla varustettuja rakennuksia ovat mm. Mäkinen. Tähän ryhmään kuuluu myös Koiviston entinen torppa, jossa on nähtävissä 1800-luvulle tyypillinen tapa rakentaa piha-piiriin useita rakennuksia eri tarpeisiin. Koiviston pihapiiri on harvinaisen hyvin säilynyt esimerkki tällaisesta rakentamisesta.

Nuorempaa rakentamista edustavat 1900-luvun alkupuolen asuinrakennukset, joissa on asuintiloja myös vinttitalassa. Oman osansa muodostavat 1920-luvulta alkaen puolitoistakerroksiset, yhden piipun ympärille rakennetut asuinrakennukset, joista ovat esimerkkeinä Kuusela, Mäkitila, Rintämäki, Mäkinen ja Autio. Voiman kaupaksi rakennettu Autio on ainoa rapattu rakennus tien varrella. Viimeisen kerrostuman muodostavat 1950-luvun lopun asuinrakennukset, jolloin rakennukset alkoi madaltua, runkosyvyys kasvaa, ja tilat sijoitettiin yhteen kerrokseen. Tästä hyviä esimerkkejä ovat Ilomäki ja Moisio, joka on rakennettu osittain vanhalle kivijalalle.

Nykyinen pienasutus ja historialliset kylätiet 1830-luvun isojakokartalla

Kartta: Iso-Röyhiön nykyinen pienasutus (punainen neliö), aluerajaus (vihreä katkoviiva) ja kantatalot (punainen ympyrä) 1830-luvun isojakokartan päällä. Tällöin tulevan Luhalahdentien varrella kulttuurimaisemaa, asutusta ja peltoja edusti vain Kitin torppa, pienasutus alkoi sijoittua metsäisen tien varteen vasta tien rakentamisen jälkeen. Punainen katkoviiva on 1850-luvulla rakennettu maantie, nykyinen Luhalahdentie, joka rakennettiin pitäjiä yhdistäväksi maantiekseksi. Pienasutuksen sijoittumiseen vaikuttivat 1800-luvun kylätiet, jotka on vahvistettu karttaan ruskealla katkoviivalla sekä suuremmissa määrin maantie, jonka varteen pienasutus sijoittui. Vielä 1830-luvulla alueella oli vain harvoja pelto- ja niittyalueita. Vanhassa kartassa pellot ovat vaaleankeltaisella ja niityt tummemmalla, ruskeankeltaisella. Kirjaimet viittaavat kantataloihin, joilta vuokratuilla tonteille mökit nousivat. Pohjakartta: Isojakokartta 1830-I, KA.

Historia: Seläntaustantie

Luhalahdentie rakennettiin yleiseksi maantiekseksi, (ns. Seläntaustatie), vuosina 1849–1856. Tämä 42 kilometriä pitkä tielinja yhdisti Parkanon (Lapinneva) ja Viljakkalan kirkonkylät. Tie jaettiin hoidettavaksi 1866, sannoitettiin 1867 ja oli kuljettavassa kunnossa 1870. Tätä ennen Iso-Röyhiön pienasutus sijoittui vanhempien kyläteiden tai -polkujen varteen, joita risteili alueella. Alueen vanhimpia asuinpaikkoja, kantatalojen torppia, ovat mm. Kitti 1800-luvun alkuvuosina ja Koivisto 1840-luvulla. Uusi, hitaasti rakentunut maantie veti puoleensa vähän sen jälkeen voimakkaasti kasvavaa pienasutusta, 1900-luvun puolella sen varteen rakennettiin myös kylän kaupat, urheilukenttä, tanssilava ja VPK, jotka hyvin kuvaavat aikakauden kehitystä. Kylän painopiste alkoi siirtyä vanhasta kylästä uuden päätien varteen. Kylien asutus alkoi kasvaa merkittävästi 1800-luvulla olojen rauhoittuessa ja maatalouden kehittyessä.

Historia: kylien pienasutus

Kylien liepeille alkoi syntyä 1750-luvulta alkaen paitsi torppia, myös mäkitupa-asutusta, eli tilaa pienempiä asuintontteja, jotka vuokrattiin kylien kantataloilta. Asutuksen taustalla oli väkiluvun kasvu, jota tuki Ruotsin suurvaltasotien päättyminen ja isojaon maatalouden kehitystä tukeva vaikutus. Mäkituvan ja torpan ero oli tilan koossa. Mäkituvilla oli maata yleensä alle 2 hehtaaria ja torpilla muutamia hehtaareita. Torppa pystyi elättämään asujansa, mäkitupien maatalous oli pienimuotoisempaa, elanto hankittiin yleensä muualta.

Maantien varressa vanhan torppa-ajan rakentamista edustaa parhaiten Koivisto, jossa maatalouden vahva rooli näkyy useina rakennuksina. Sen historiassa näkyy myös heilahtelua, välillä asumat olivat torppareita, välillä itsellisiä. Mäkitupiin sijoittunut väki oli usein kylän eri alojen ammattilaisia tai talojen työvoimaa. Torppiin ja mäkitupiin päätyivät myös kantatilojen nuorempia lapsia, vanhimman perieissä tilan. Tilojen jakaminen oli pitkään kiellettyä ja hankalaa, valtio pelkäsi talojen veronmaksukyvyn heikentyvän. Vasta maatalouden kehitys ja teollisuuden puuntarve nostivat tilojen varallisuutta, mahdollistaen tilojen jakamisen. Luhalahdentien mökkeihin sijoittuivat kylän käsityöläiset, suutarit, räätälit, puusepät, kirvesmiehet, kivimiehet sekä talojen työläiset. Tonteilla oli yleensä pieni asuinrakennus ja talousrakennuksia sekä vähän peltoa tai niittyä. Talousrakennuksissa oli tavallisesti pieni, yhden tai kahden lehmän puurakenteinen navetta. Heinää kerättiin tonttien lisäksi tienvarsilta mutta myös ns. kruunun saroilta, jotka sijoituivat alueen pohjoispuolelle. Myöhemmin valtio vuokrasi pienasutukselle yhteisen niittyalueen. Lisäansioita saatettiin hankkia metsätöistä ja uitoista. Myöhemmin polkupyörien ja moottoripyörien yleistyessä läheinen Haverin kaivos työllisti Luhalahdentien varren asukkaita. Haverin kaivos oli avattu rautakaivoksena samaan aikaan kun Luhalahdentietä rakennettiin 1840- ja 1850-luvulla. Rautamalmikaivos ehtyi 1866, mutta se avattiin uudelleen kultakaivoksena 1942. Kultaa kaivettiin aina vuoteen 1960, jonka jälkeen kaivos suljettiin, mikä osaltaan vauhditti maaseudun reuna-alueiden hiljenemistä.

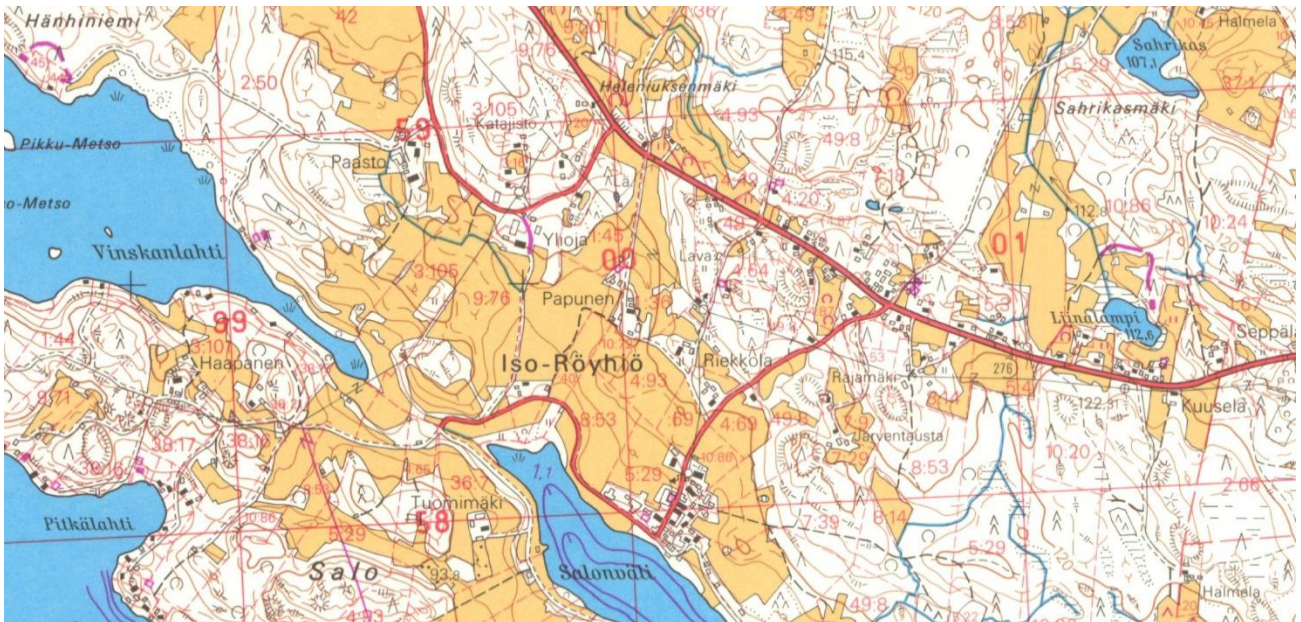
Yhteiskunnan muutosta edustavat palveluiden ja yhdistysten tulo maaseudulle. Liikkuvuutta edustavan maantien varteen keskittyivät asutuksen lisäksi 1900-luvun alkupuolelta alkaen kaupat, urheilukenttä ja myöhemmin VPK ja tanssilava. Vanhan kylätien ja maantien risteys muodosti Iso-Röyhiön kylän 1900-luvun alun keskustan, jossa kauppa, posti ja tietä liikennöivät bussit kokosivat ihmisiä yhteen. Tienvarren mäkituvat ja torpat itsenäistyivät 1920-luvulla, kun uudet lait mm. Lex Kallio salli lunastaa vuokramaat, mäkituvat ja torpat itsenäisiksi. Kauppoja ja tonttien lohkomisia tehtiin 1920-luvun alkupuolella, useimmat uudet tontit merkittiin rekisteriin muutamaa vuotta myöhemmin. Yhteiskunnan muutos alkoi vähitellen sotien jälkeen. Kehittyvän maaseudun ja metsäteollisuuden työvoimatarve väheni, kaupungit vetivät työvoimaa puoleensa ja autoistuminen lisääntyi. Alueen pienimuotoinen maataloustoiminta päättyi. Luhalahdentie perusparannettiin nopeutuneen ja kasvaneen autoliikenteen vaatimusten mukaiseksi 1970-luvulla.

Peruskartta 1959

Peruskartta 1992

Luhalahdentien varren peltomaisema säilyy melko hyvin 1900-luvun jälkipuoliskolle saakka, jonka jälkeen maisema on alkanut kasvamaan umpeen. Luhalahdentie uudistettiin 1960- ja 1970-luvun vaihteessa, jolloin tien asema kasvoi maisemassa. Samalla katosi Luhalahdentien ja Ylisentien vanha, hevoscärryaikaan kuuluva kolmioristeys, joka näkyi jo 1800-luvun alun kartoissa.

Kulttuurihistorialliset arvot, arvoalue: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien maatalouden pienasutus ja liikeraitti

Iso-Röyhiön ja Luhalahdentien pienasutus, jonka rungon muodostavat lukuisat entiset mäkituvat ja torpat, on oivallinen esimerkki kylien liepeille 1800-luvulta alkaen syntyneestä pienasutuksesta, johon liittyvät samaan aikaan maaseudulle ilmestyneet kaupat ja yhdistysten toimitilat. Kyläteiden lisäksi asutusta ohjasi 1850-luvulla rakennettu pitäjänkeskuksia yhdistävä Luhalahdentie. Se muodosti 1900-luvun vaihteessa kyläasutukseen uuden kerrostuman ryhmäkylän rinnalle, sekä uuden keskustan, johon sijoittuivat kylän kaupat, urheilukenttä, tanssilava ja VPK, 1900-luvun vaihteen yhteiskunnallisen kehityksen merkit.

Alkujaan tienvarren kantataloilta hankittuja vuokratontteja, pientiloja, asuttivat kylän käsityöläiset, talojen työväki ja kantatalojen nuoremmat pojat. Alueen asutus-, käyttö- ja rakennushistoria kattaa jakson 1800-luvun alkupuolelta 1950-luvun loppuun. Vanhimmissa pihapiireissä on pieni ja matala yhden huoneen asuinrakennus tai paritupa sekä muutama talousrakennus, kuten navetta ja aittoja. Viimeiset, 1930- ja 1950-luvulla rakennetut rakennukset ovat puolitoistakerroksisia asuinrakennuksia tai 1960-luvun vaihteen matalia asuinrakennuksia. Omavaraisuuteen liittyen kaikissa pihapiireissä oli eläinsuojien lisäksi pienialaiset pellot ja hyötypuutarhat. Pihojen raivaus tuotti kiviaitoja pihojen laiduille.

Vuokratontit oli mahdollista lunastaa itsenäisiksi 1920-luvulla. Alueen aktiivinen käyttö ja rakennusaika oli 1800-luvulta lopulta 1960-luvun alkuun, jota alueen rakennuskanta eri tyyppineen hyvin kuvaa. Alueen perinteinen käyttö alkoi muuttua 1960-luvulla, kun yhteiskunnallinen muutos alkoi muuttaa Suomea. Alueen rakennuskanta autioitui tai jäi vapaa-ajan- tai pelkkään asuinkäyttöön. Pihapiirien pellot metsittyivät ja tielinja uudistettiin nopeutuneen autoliikenteen tarpeita vastaavaksi.

Alue on keskeinen osa Iso-Röyhiön kylähistoriaa ja sen kehitystä, rakennuksilla on rakennus-, asutus-, sosiaali- ja maisemahistoriallista arvoa Luhalahdentien varrella. Alue on myös osa Iso-Röyhiön kylän valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä. Vanhempaa kylämaisemaa täydentävään asutuskokonaisuuteen kuuluu useita mäkitupien ja torppien pihapiirejä. Rakennuskanta on pääosin 1800- ja 1900-luvun alkupuolelta. Asuinrakennusten lisäksi kylätien ja maantien risteyksessä on säilynyt 1900- ja 1950-luvun välillä rakennettuja kauppoja sekä urheilukenttä, tanssilava ja VPK:n talo.

Toimenpidesuosituks: **Maisema, rakennukset.** Tiemaiseman rakennuskannan, pienasutuksen ja julkisen rakentamisen säilyminen historiallisena aluekokonaisuutena olisi hyvä turvata. Rakennuskannan historiallinen sijoittelu, pienipiirteisyys, materiaalit ja rakenteet tulisi huomioida tonttien tulevassa rakentamisessa. Pihojen asumiseen ja maatalouteen liittyvät piirteet olisi hyvä säilyttää osana pihapiiriä. Pihassa olisi hyvä suosia perinteistä kasvillisuutta. Tonttien mahdollinen uudisrakentaminen tai uudet rakennuspaikat tulisi sijoittaa kauemmaksi tiestä omaksi kerrostumakseen. Kulttuurimaiseman hoitoa olisi myös pihapiireihin olennaisesti liittyneiden pienten peltoalueiden tai edes avoimien tilojen palauttaminen.

Tiemaiseman vanhimpia, näkyviä ja ominaispiirteensä säilyttäneitä kohteita ovat mm. Helenius, Hietaniemi, Kotiranta, Koivisto, Välimäki, Karhe, Uusitalo ja Helminen.

3.2.1 Helenius

Tyyppi: mäkitupa, 1800-l jälkipuolisko

rek. 143-407-9-58 Helenius, os. Yliojantie 141

Kuvaus ja historia: Luhalahdentien ja Yliojantien risteyksessä, korkean kalliomaen päällä sijaitsee Heleniuksen pihapiiri. Siellä on muistitiedon mukaan 1897 valmistunut asuinrakennus ja vuoden 1950 vaiheilla rakennettu pieni navetta ja saunarakennus. Huoneen, porstuan ja keittiön käsittävän asuinrakennuksen rakennutti suutari Helenius.

Torppakontrahti on tehty 1875 suutari Kustaa Heleniuksen ja Papusen isännän Taavetti Papusen välillä. Omaksi tontikseen Helenius erotettiin Papusen tilasta 1926. Nykyinen omistajasuku tuli tilalle sodan jälkeen. Isäntä kävi töissä mm. Haverin kaivoksella. Pihapiiri on edelleen asuinkäytössä.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rak. 1890-l, 1950-l. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.2 Peltola

Tyyppi: mäkitupa n. 1900,

rek. 143-407-1-8 Peltola, 143-407-9-99 Peltonen, os. Yliojantie 126

Kuvaus: Yliojantien varressa sijaitsevassa Peltolan pihapiirissä on asuinrakennus ja kolme talousrakennusta, joista pihan itälaidalla on vanha, 1920-luvun jälkeen siirretty riviaitta. Papusen tilan maille rakennetun Peltolan rakensi puuseppä ja kirvesmies Kalle Peltonen. Peltola erotettiin omaksi tontikseen Papusen kantatila-

lasta 1926. Pieni kaistale pihapiiriä tienvarressa on erotettu Yliojan tilasta 1992. Nykyisin tontti on vapaa-ajan käytössä. Pihaa rajaavat kuusi- ja säleaidat. Asuinrakennusta on uudistettu.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rak. n. 1900. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.3 Mäki-Heikkilä

Tyyppi: Mäkitupa, 1800-l jälkipuolisko

rek. 143-407-9-107 os. Yliojantie 131

Kuvaus ja historia: Pihapiirissä on asuinrakennus ja vanhoja, harmaapintaisia talousrakennuksia. Heikkilä on entinen Yliojan torppa. Heikkilä on erotettu omaksi, noin hehtaarin kokoiseksi tontikseen Yliojasta 1927, nykyinen tontti, Mäki-Heikkilä on muodostettu 1997. Tontin pellot ovat metsittyneet.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus rak. n. 1900. Asutus-, rakennus-, sosiaali- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.4 Kataisto

Tyyppi: mäkitupa 1800-luvun jälkipuolisko

rek. 143-407-3-16 Kataisto, Yliojantie 113

Kuvaus ja historia: Pihapiirin rakennuskanta on uudistunut. Katajisto on erotettu 1929 Hakalan tilasta, joka oli erotettu Asumalahden kantatilasta. Katajiston ympäristössä oli aikaisemmin enemmän mökkiasutusta, joka on sittemmin kadonnut. Katajiston tontilla on asutushistoriallista arvoa.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus. Asutushistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.5 Hietaniemi

Tyyppi: mäkitupa, n. 1900

rek.143-407-1-7, Hietaniemi, os. Penijärventie 1

Kuvaus ja historia: Vanhojen kyläteiden risteyksessä sijaitsevassa Hietaniemen pihapiirissä on asuinrakennus ja kolme talousrakennusta 1900-luvun vaihteesta. Hietaniemen rakensi puuseppänä toiminut Teemu Papunen ilmeisesti 1800-luvun jälkipuoliskolla. Papusen kuoleman (1905) jälkeen talossa asui Nestu Perälä ja myöhemmin sen omistajaksi tulivat Kalle ja Alma Hietaniemi. Hietaniemi itsenäistyi ja erotettiin Papusen kantatilasta 1926.

Nykyisin se on asuinkäytössä.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rak. n. 1900. Asutus-, rakennus-, sosiaali- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.6 Kotiranta

Tyyppi: mäkitupa n. 1900

rek. 143-407-1-6 Kotiranta, os. Luhalahdentie 1915

Kuvaus ja historia: Pihapiirissä on asuinrakennus, navetta, riviaitta, maakellari ja talousrakennus. Kotirantaa asutti 1900-luvun alkupuolella Juho Heikkilä perheineen. Juho oli teurastaja ja urhei-

luseura Jymyn kantavia voimia. Papusen tilasta erotettiin 1926 puolen hehtaarin tonteille mäkituvat Hietaniemi, Kotiranta ja Peltola.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rak. n. 1900. Asutus-, rakennus-, sosiaali- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.7 Kitti

Tyyppi: torppa, 1700- ja 1800-l vaihde

rek. 143-407-4-49 Kitti, os. Luhalahdentie 1938

Kuvaus ja historia: Kitin Luhalahdentien varteen sijoittuvassa pihapiirissä on uudistunut asuinrakennus ja alueen muuhun rakennuskantaan nähden suurehko navetta sekä yksittäisiä vanhoja talousrakennuksia. Kitti tai aikaisemmin Kitinmäki mainitaan ensimmäiseksi Kitti-nimisenä Papusen torppana. Isoja-

on yhteydessä se siirtyi Riekkolan talon torpaksi. Isojaon aloittamisen aikoihin, 1700- ja 1800-luvun vaihteessa perustettua Kitin torppaa isännöi 1910-luvulla Riekkolan talon isännän veli Taavetti Riekkola. Nykyinen Kitin tontti erotettiin Riekkolasta omaksi, noin kolmen hehtaarin tilakseen vuonna 1954.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän torpat, n. 1800. Maantietä vanhemman kylätien varteen rakennettu Kitti on Luhalahdentien varren vanhin asuinpaikka, perustettu ennen maantien rakentamista. Luhalahdentien varteen sijoittuvalla Kitin pihapiirillä on asutus- ja maisemahistoriallista arvoa. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.8 Ilomäki

Tyyppi: mäkitupa, n. 1900

rek. 143-407-4-20 Ilomäki, os. Järvensivunperä 8

Kuvaus ja historia: Vanhan kylätien varteen rakennetussa Ilomäen pihapiirissä on 1960-luvulla rakennettu puuvuorattu, matala omakotitalo ja kaksi talousrakennusta 1980-luvulta. Ilomä-

ellä asui 1900-luvun vaihteessa kivimies Kalle Aaltonen, joka oli rakentamassa useita kylän kivrakennuksia mm. Papulan 1905 valmistunutta kellaria. Ilomäki itsenäistyi ja erotettiin omaksi, noin 2,5 hehtaarin tontikseen Riekkolan osatalosta vuonna 1927.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rak. n. 1950/60-l. Asutus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.9 Ristilä

Tyyppi: mäkitupa n. 1900

143-407-4-21 os. Luhalahdentie 1961

Kuvaus ja historia: Ristilän pihapiirissä on asuinrakennus ja talousrakennus. Pitkänurkkainen hirsirakennus on rakennettu matalalle kiville. 2-ruutuisissa ikkunoissa on klassistiset vuorilaudat. Asuinrakennus on saanut nykyasunsa 1900-luvun alkupuolella. Ristilää asutti 1900-luvun alkupuolella Jalmari Ristilä, joka oli Ojalla renkinä ja avioitui saman talon karjalon,

Anni Raitahalmeen kanssa. Jalmarin kolmas vaimo oli myös Ojan talon karjakkona. Ristilän mäkitupa on erotettu Riekkolan tilasta n. 3000 neliön tontiksi 1927.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rak. n.1900. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.10 Moisio

Tyyppi: mäkitupa n. 1900, asuinrak. 1960-luvulta, vanhempi talousrakennuksia

rek 143-407-4-23 Moisio, os. Riekkolantie 3

Kuvaus ja historia: Tontilla on vanhan pellon ja kyläpolun reunalla 1960-luvulla rakennettu matala asuinrakennus. Pihan metsäiseen ylärinteeseen sijoittuu vanhempi, hirsirunkoisia talousrakennuksia. Moisio sijaitsee vanhan kylätien ja maantien risteyksessä. Tontin eteläosassa edelleen näkyvä vanha peltovainio on Kintinmäen torpan moisio (pelto), josta mäkitupa lienee saanut nimensä.

Moisiota asutti 1900-luvun alkupuolella Riekkolan torpparin poika Taavetti Ristilä vaimonsa Ainon kanssa. Amerikassa käynyt Taavetti toimi palattuaan Ojan työnjohtajana. Ristilän jälkeen pirttiin muutti Oy Kyrö Ab:n työnjohtaja Arvo Järventausta perheineen. Asuinrakennus uusittiin tämän jälkeen. Moisio itsenäistyi ja erotettiin noin hehtaarin tontiksi Riekkolan tilasta vuonna 1927.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, asuinrak. n. 1960, vanhoja hirsirakenteisia talousrakennuksia. Asutus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.11 Jymyn urheilukenttä ja tanssilava

Tyyppi: urheilukenttä 1910-l ja tanssilava 1940-l

rek. 143-407-4-24 os. Riekkolantie 16

Kuvaus: Vanhan kylätien varrelle rakennettu urheilukenttä on säilynyt avoimena alueena toiminnan hiippumisesta huolimatta. Kentän laitaan rakennettu tanssilava on rakennettu betonitolpille, sen rankorakenne on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. Seiniä kiertää

nauhamainen aukko, joka on peitetty aaltolevyllä. Satulakatto on katettu aaltopellillä. Rakennuksen pohjoispäädyssä on kaksi lippuluukkua. Sisätiloissa on suuri tanssilattia sekä pohjoispäädyssä pieni näyttämö ja lipunmyynnin tilat. Metsän puolella on ulkokuone.

Kuvat: ylhäällä tanssilava urheilukentän puolelta kuvattuna ja alakuvassa Riekkolantien varrella.

Historia: Ikaalisten Itäinen voimistelu- ja urheiluseura, myöhemmältä nimeltään Iso-Röyhiön Jymy, perustettiin Iso-Röyhiön ja Luhalahden kyläseuraksi 1912. Urheiluharrastuksen viriämiseen vaikutti mm. samana vuonna Tukholmassa pidetyt olympiakisat. Jymy sai lahjoituksena Riekkolan tilan isännän, Janne Riekkolan lahjoittaman tontin, jolle rakennettiin seuran urheilukenttä. Ensimmäiset kisat pidettiin kentällä 1915. Omaksi tontikseen kenttä erotettiin Riekkolan tilasta vuonna 1927 samalla, kun lukuisat mäkituvat saivat oman tontin. Urheilukenttä oli ahkerassa käytössä aina 1960-luvulle saakka. 1940-luvun lopulla Jymy rakensi talkoovoimin tanssilavan kentän laidalle.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kyläseuran urheilukenttä 1910-l, tanssilava 1940-l. Kansalaisyhdykskunta ja suomalaisuus rakentuivat 1800-luvun lopulla erilaisten seurojen ja yhdistysten kautta, jotka rakennuttivat toimintansa tarvitsemia tiloja, seuraintaloja ja urheilukenttiä. Tanssi oli kielletty sota-aikana, joten sodan jälkeinen aika oli lavatanssien kulta-aikaa, ja Suomeen rakennettiin satoja tanssilavoja. Jymyn kenttä ja tanssilava liittyvät kylän 1900-luvun historiaan sekä vapaa-ajan ja urheilurakentamisen historiaan. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.12 Kiveliö

vuonna 1939.

Tyyppi: Mäkitupa n. 1900

rek 143-407-4-13, os. Luhalahdentie 1958

Kuvaus: Tontilla on karkealle kivisokkelille 1900-luvun alkupuoliskolla rakennettu tai korjattu pieni asuinrakennus ja kaksi talousrakennusta. Kivimäkenä tunnettua tonttia asutti alkujaan Esteri Kivimäki. Hänen jälkeensä taloa pitivät Elma ja Martti Pirttijoki, jotka rakensivat nykyisen talon. Martti työskenteli Haverin kaivoksessa ja Elma hoiti taloutta ja piti huolta talon lehmistä. Kiveliö on erotettu n. 3000 neliön tontiksi Vähäitun tilasta

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rak. n. 1900. Asutus-, rakennus-, sosiaali- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.13 Tamminen

Tyyppi: mäkitupa n. 1900, rakennukset n. 1950-l

rek. 143-407-4-28, Luhalahdentie 1969

Kuvaus ja historia: Tienvarsitontilla on 1950-luvulla rakennettu asuinrakennus ja talousrakennus. 1900-luvun alkupuolella tonttia asuttivat kivimies Matti Tamminen, vaimonsa Miina ja heidän poikansa Matti, kivimies hänkin. Tammisen jälkeen tontilla asui seppä Kalle Kortnesniemi, joka rakennutti tontille pajan. Tammisen jälkeen tontilla asui Eino Lampinen perheineen, heidän toimestaan pajan paikalle rakennettiin nykyinen asuinrakennus 1950-luvulla. Tammisen tontti erotettiin n. 6500 neliön tontiksi Vähäitun kantatilasta 1926. Tienvarsitontin lisäksi Tammiseen tuli pieni pelto- ja metsäpalsta Pienen Penijärven eteläpuolelta.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rak. 1950-l Asutus-, sosiaali- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.14 Kuusela

Tyyppi: mäkitupa n. 1930-l, ns. Virtasen pirtti

rek. 143-407-4-27, os. Luhalahdentie

Kuvaus: Kalliokumpareella olevassa pihapiirissä on pieni asuinrakennus ja kaksi talousrakennusta. Tonttia rajaa kiviaita. Pihapiiriä asutti 1900-luvun alkupuolella suutari Juho Virtanen perheineen. Myöhemmin Juho avioitui uudelleen ja hänen vaimonsa toimi kylässä parturina. Pieni tontti, 500 neliötä, erotettiin Tammisen mäkituvan tontista vuonna 1930.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rak.1930-l. Asutus-, rakennus-, sosiaali- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.15 Alonen

Tyyppi: mäkitupa n. 1900

rek: 143-407-7-54 Alonen os. Luhalahdentie 1981

Kuvaus: Tievarsitontilla on pieni asuinrakennus, jota on 1900-luvun jälkipuoliskolla laajennettu ja uudistettu julkisivuiltaan. Lisäksi on nuorempia talousrakennuksia. Tonttia asuttivat 1900-luvun alkupuolella Taavetti ja Amanda Alanen. Tontti on erotettu Mansikan kantatila-

lasta 1926. Tontti oli kaksiosainen, pienen tienvarsitontin ohella Alasella oli toinen asuinpalsta, Ylinen, Penijärven etelärannalla, jossa oli myös pihapiiri ja peltoa. Luhalahdentien varressa asunut Taavetti oli suutari ja myös hänen pojistaan tuli suutareita. Nykyinen tontti, johon kuuluu laaja metsäalue, on muodostettu 2002.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus. Asutus-, sosiaali- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.16 Ihantola

Tyyppi: mäkitupa n. 1900

rek. 143-407-4-13 ihantola, os. Luhalahdentie 1960

Kuvaus: Tiestä kauempana olevassa pihapiirissä on toisen maailmansodan vaiheilla rakennettu puolitoistakerroksinen, rankorakenteinen asuinrakennus sekä talousrakennus. Asuinrakennuksen nurkkaikkunat kertovat funktionalismin vaikutuksesta ja hirsirungon väistymisestä rankorakenteen tieltä. Ihantolan tontilla asui 1900-luvun vaihteessa kirjuri ja kaupakirjojen tekijä Efraim Ihantola. Ennen sotia asukkaana oli maalari Frans Ojanen, joka siirtyi yrittäjäksi Tampereelle. Myös urakoitsijana toiminut Ojanen vaurastui ja rakennutti 1900-luvun puolivälissä Ihantolan pienen pirtin paikalle nykyisen, puolitoistakerroksisen, kellarilla varustetun asuinrakennuksen. Myöhemmin talo oli Metsänhoitoyhdistyksen omistuksessa.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rakennukset 1950-l. Asutus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeyritys.

3.2.17 Välimäki

Tyyppi: pientila, torppa, n. 1900

rek. 143-407-4-125 os. Luhalahdentie 1976

Kuvaus: Välimäen vahvasti pusikoituneessa pihapiirissä ovat harmaantuneet asuinrakennus, aitta, talousrakennus ja maakellari. Pitkänurkkaisen, luonnonkivisokkelille rakennetun asuinrakennuksen julkisivu on suojattu umpinaisella peltivuorauksella. Välimäessä asui torpparipoika, kivi-

henä elantonsa ansainnut Juho Kustaa Heino ja hänen vaimonsa Mari (Juho ja Maria Välimäki). Välimäki on erotettu Vähäiitun kantatalosta 1926. Välimäki oli mäkituvaksi poikkeuksellisen suuri, siihen kuului eteläpuolella peltoa ja tien pohjoispuolella metsäpalsta.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rakennukset n. 1900. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeyritys.

3.2.18 Karhe

Tyyppi: mäkitupa n. 1910-l

rek. 143-407-7-13 Karhe, os. Iso-Röyhiöntie 10

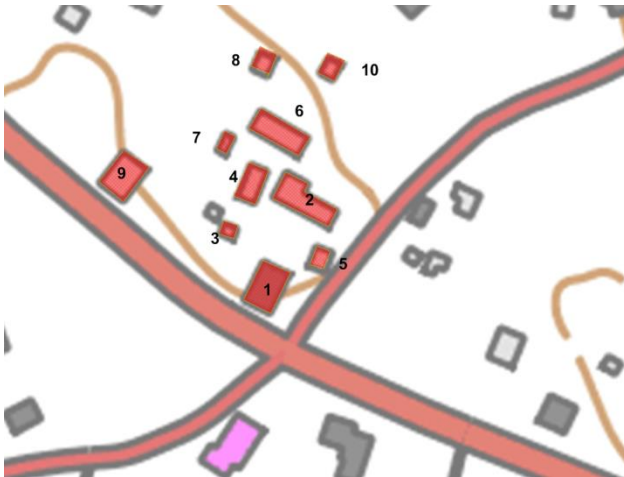
Kuvaus: Luhalahdentien ja Iso-Röyhiön kylätien risteyksessä on vanha asuinrakennus ja kaksi uudempaa vapaa-ajan rakennusta. Nurkkakiville rakennettu, peiterimavuorattu asuinrakennus on mansardikatosta päätellen rakennettu 1910- tai 1920-luvulla. Rakennuksen pitkänurkkainen hirsirunko viittaa van-

hempaan rakennustapaan tai vanhan rakennuksen kierrättämiseen. Karhen suku tuli järven toiselta puolelta Iso-Röyhiöön 1890-luvulla Mansikan alustalaisiksi. Isä Vilhelm Karhe oli ollut kiertokoulun opettajana. Vilhelmin lapsista Martti jäi asumaan tilalle. Karheen vuokratontti itsenäistyi ja erotettiin Mansikan kantatalosta 1926. Tontti oli aikaisemmin avoin, pihapiiriä rajasivat pienet pellot ja niityt.

Kulttuurihistorialliset arvot: Arvoalue, Iso-Röyhiön ja Luhalahdentien pienasutus. Karheen pihapiirissä on hyvin säilynyt 1900-luvun alun mansardikattoinen asuinrakennus. Maisema- ja asutushistoria. **Kulttuurihistorialliset arvot:** Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, asuinrakennus n.1910/20-l. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.19 Niemen kauppa

Kartta ja kuva: Pääosin 1900-luvun alkupuolella rakennettu pihapiiri, 1. kauppa- ja asuinrakennus, 2. navetta, 3. aitta, 4. hevostalli, 5. kellari, 6. puuvaja/verstas, 7. sauna, 8. riihi, 9. heinäsuuli, 10. konesuoja. Kuvassa Niemen rakennukset luoteesta, Luhalahdentien varrelta kuvattuna.

Tyyppi: Kauppa, pientila n. 1900.

rek. 143-407-7-3 Kulmala, os. Luhalahdentie 1991

Kuvaus: Luhalahdentien ja Iso-Röyhiön kylätien vanhaan risteykseen rakennettu palstatila käsittää tien varteen 1900-luvun vaihteessa ja alkupuolella rakennetun asuin- ja kaupparakennuksen sekä pääosin hirsirakenteiset navetan, aitan, kives-tä holvatun kellarirakennuksen ja muita talousrakennuksia. Nuorempia, 1940-luvulla ja sen jälkeen rakennettuja rakennuksia ovat puimala (9) ja konesuoja (10). Tilan talousrakennukset muodostavat väljän, nurmipintaisen neliöpihan, pallovaaralliset sauna ja riihi sekä puimala ovat pihapiirin laidoilla. Kauppa- ja asuinrakennuksen itäpuolella on säleaidan rajaama puutarha omenapuineen. Navetan takana on avointa hakamaata, jota tien suuntaan rajaa kiviaita.

Asuin- ja kaupparakennus sijoittuu tiiviisti tien varteen. Rakennuksessa on matala kivijalka, hirsirunko on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. T-jakaiset ikkunat ovat rakennusajalta, yläikkuna on jaettu kolmeksi ruuduksi. Rakennuksen kauppatilat ovat säilyneet vuosikymmenen takaisessa asussa. Nykyisin rakennus toimii kesäkauppana.

Kuvat: Riihi, otsallinen aitta ja pihapiiriä: kivikellari, kauppa ja navetta, etualalla näkyy kiviaitaa ja avointa pihalaidunalueita.

Historia: Niemen kauppana tunnetun rakennuksen rakennutti Sisätöstä kotoisin ollut Talonen. Kauppatoiminta alkoi tontilla 1906 ja päättyi pian Talosen kuolemaan. Vuonna 1909 kaupanpitäjäksi tuli Lähtönen, jonka kauppiasura päättyi muutamaa vuotta myöhemmin konkurssiin. Uusiksi omistajiksi tulivat vuonna 1915 Amerikasta palannut Svante Niemi ja hänen vaimonsa Hilma. Kauppatoiminta alkoi 1916 ja jatkui perheen viiden lapsen voimin aina vuoteen 1994. Iso-Röyhiön kylätien ja maantien risteykseen rakennetusta kaupasta tuli vuosikymmeniksi kylän keskusta, jossa toimi myös posti. Viimeinen Svante Niemen lapsista kuoli 2013, jonka jälkeen tila siirtyi testamenttilahjoituksena Itä-Ikaalisten VPK:lle ja Ikaalisten seurakunnalle. Kauppa ja tilakeskus siirtyivät 2013 Anna ja Timo Säräkedon omistukseen. He ovat elvyttäneet kaupan kesäisin toimivaksi kyläkaupaksi, jossa toimii sekatavarakaupan lisäksi kahvila ja pieni museo. Kulmalan tontti erotettiin Mansikan kantatilasta 1908.

Kulttuurihistorialliset arvot: Niemen kauppa ja palstatila, n. 1900. Hyvin säilynyt ja rakennuskannaltaan monipuolinen pientila, kauppa- ja asuinrakennus 1900-luvun alkupuolelta. Vanhan kylätien ja 1850-luvulla rakennetun maantien risteykseen rakennettu kaupparakennus muodostaa yhdessä vastapäisen VPK:n talon sekä tienvarren pienasutuksen kanssa Iso-Röyhiön kyläasutuksen 1800- ja 1900-luvun vaihteen kerrostuman ja keskustan, joka rakentui kylän pohjoispuolelle. Julkisiviltaan hyvin säilyneellä Niemen kaupparakennuksella ja pihapiirillä on historiallista, rakennushistoriallista ja maisemallista arvoa. Keskeinen osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

Keskeiset ominaispiirteet: kaupparakennus, tilan pihapiiri, asema tiemaisemassa

Toimenpidesuositukset: Kaupparakennus ja sen hallitseva asema tiemaisemassa tulee säilyttää. Myös perinteistä rakennuskantaa edustava ja useita rakennuksia käsittävä pihapiiri kiviaitoineen ja hakamaineen olisi hyvä säilyttää.

3.2.20 Kivelä

Tyyppi: mäkitupa

rek. 143-407-7-11 Kivelä, os. Ylisentie 8

Maantien ja kylätien risteyksessä olevalla tontilla on pieni asuinrakennus, aitta ja talousrakennus sekä uudempia vapaa-ajan rakenteita. Vanhan, nurkkakivillä olevan asuinrakennuksen julkisivut, vuoraus, ikkunat ja kookas kuisti ovat myöhempiä lisäyksiä. 1900-luvun vaihteessa pihapiiriä asutti suutari Vilhelm Rosenblad perheineen. Hänen vaimonsa (Vilhel)Miina piti tontilla leipomoa. Kivelä on erotettu Mansikan kantatilasta

1926, jolloin koko tontti oli pihapiiriä lukuun ottamatta peltona. Nykyisin pihapiiri on kesäkäytössä.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rakennukset n. 1900. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.21 Lepistö

Tyyppi: mäkitupa n. 1900

rek. 143-407-8-11, os. Ylisentie 13

Kuvaus ja historia: Vanhan kylätien varteen sijoittuvan Lepistön pihapiirissä on pitkänurkkainen, nurkkakiville rakennettu asuinrakennus, navetan sisältävä talousrakennus ja autotalli. Pihan pohjoispuolella on kaksi pienempää talousrakennusta. Pihaa rajaa tien puolella säleaita. Asuinrakennuksen vaakaikkunat

edustavat 1900-luvun jälkipuoliskoa. Pihapiiriin aikaisemmin rajautuneet pellot ovat metsittymässä. Vuokratontti itsenäistyi 1927, jolloin se erotettiin noin puolen hehtaarin kokoisena Laukkalan kantatalon maista. Ensimmäiseksi omistajaksi tuli Hilda Lepistö. Tontti käsitti tällöin pienen pihapiirin, muun tontin ollessa peltoa. 1930-luvulla ja 40-luvun alkupuolella Lepistöä asuttivat Vihtori ja Lempi Lepistö. Vihtori oli töissä Haverin kaivoksella.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, rakennukset n. 1900. Asutus- ja rakennushistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.22 Itä-Ikaalisten VPK, palokunta

Tyyppi: paloasema, VPK, 1950-l

rek. 143-407-56 os. Luhalahdentie 2000

Kuvaus: Punaiseksi maalattu, tornillinen rakennus sijoittuu Luhalahdentien ja Iso-Röyhiön kylätien risteykseen. Matalalle betonisokkelille rakennettu rakennus on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat kylän kanta-taloista tutut, leveät 6-ruutuiset. Paloauton nosto-ovet ja rakennuksen ulko-ovet on uusittu. Rakennusta on laajennettu eteläpäädyssä matalammalla osalla, jossa on käytetty loma-laudoitusta ja vaakaikkunoita. Tontin reunalla on avoimen pihamaan laidalla suurehko konesuoja.

Historia: Itä-Ikaalisten VPK perustettiin 1948. Kunta myönsi avustuksia paloaseman rakentamiseen ja kaluston hankkimiseen. Luhalahdentien ja Iso-Röyhiöntien risteykseen valmistui paloasema vuoden 1950 lopulla ja paloauto saatiin hankittua 1951. Rakennusta muutettiin vuonna 1979, kun eteläpäätyyn valmistui pienehkö laajennusosa, johon sijoituivat sauna ja pesutilat. Vuodesta 1953

Kauppala ja Itä-Ikaalisten VPK hoitivat kunnan palotoimen.

Kulttuurihistorialliset arvot: Vapaapalokunnan talo 1950-luku. Kylän julkinen rakentaminen. Vanhaan kylä- ja pitäjätienristeykseen rakennettu VPK:n talo muodostaa Niemen kaupan kanssa näkyvän kiintopisteen tiemaisemassa. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.23 Rintämäki

Tyyppi: mäkitupa n. 1900, rakennukset 1950-l

rek. 143-407-7-28 os. Luhalahdentie 1988

Kuvaus: Rintamäen pihapiirissä on sotien jälkeen rakennettu asuinrakennus, navetta, korotettu aittarakennus sekä pienempiä ja nuorempia talousrakennuksia. Puolitoistakerroksista asuinrakennusta on 1900-luvun lopulla laajennettu matalammilla siipiosilla. Maantien ja kylätien risteyksessä asuivat 1890-luvulla Josef ja Esteri Rintämäki. Rakennuskanta uudistettiin sotien jälkeen.

Kantatilojen rajalle rakennettua pihapiiriä on laajennettu kahdella pienellä tontilla. Vanhin tontti, Rintämäki, on erotettu Mansikan tilasta 1926, Keskinen Laukkalan tilasta 1927 ja Mustikkamäki Mansikasta 1955.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, vanha mäkitupa-tontti, rakennukset 1950-luvulta. Asutushistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.24 Autio (Voiman kauppa)

Tyyppi: kauppa- ja asuinrakennus 1950-l

rek. 143-407-8-29 Autio, os. Luhalahdentie

Tontilla on 1950-luvulla rakennettu rapattu, puoli-toistakerroksinen asuin- ja kaupparakennus sekä uudempi vapaa-ajan rakennus. Tontti on erotettu Laukalan kantatilasta vuonna 1955. Muistitiedon mukaan kaupparakennus on rakennettu Voiman kaupaksi, ns. Oma 1950-luvulla. Rakennuttajana oli Elo Riekkola. Muistitiedon mukaan kauppa oli Iso-Röyhiön ensimmäinen, josta sai jäätelöä.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän liikerakentaminen, asuin- ja kaupparakennukset 1950-l. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.25 Haukimäki

Tyyppi: torppa/mäkitupa

rek. 143-407-7-29, os. Iso-Röyhiöntie 9

Kuvaus ja historia: Kapean, metsittyvän peltokaistaleen yhteyteen sijoittuva avoin nurmipiha käsittää asuinrakennuksen, talousrakennuksen ja ulkokuoneen. Rakennukset ovat 1940/50-luvulta. Salimäkenä tunnettua torppaa asutti 1900-luvun alkupuolella Salimäen perhe, Taavetti ja Eeva sekä heidän kuusi lastaan. Pihapiiri sijoittui Iso-Röyhiöstä tulevan polun varteen. Noin 1,5 hehtaarin tontti on erotettu Mansikan tilasta 1955.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus. Vanhan kyläpolun varrelle rakennettu torppa-/ mäkitupatontti mäki-alueiden keskellä, rakennukset 1950-luvulta. Asutushistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.26 Viitala

Tyyppi: mäkitupa n. 1900

rek. 143-407-7-14 Viitala, os. Iso-Röyhiöntie 9

Kuvaus ja historia: Viitala muodostaa Haukimäen kanssa pienen asutusmaiseman metsämäkien väliin. Rakennukset sijoittuvat vanhan, Iso-Röyhiöstä lähteneen kyläpolun varrelle. Kapeiden, osin metsittyneiden peltoalueiden yhteyteen rakennetussa pihapiirissä on 1940-luvulla laajennettu asuinrakennus, kolme talousrakennusta ja uudempi autotalli. Nurmipihaa ja peltoa rajaa osin kiviaita. Viitalan noin

0,7 hehtaarin tontti on erotettu Mansikan kantatilasta 1926. Viitala autioitui sotien vaiheilla ja uudeksi omistajaksi tuli Karjalasta siirtolaisena tullut rakennusmestari Louhio, joka alkoi uudistaa rakennuksia 1940-luvulla. Todennäköisesti asuinrakennuksen pihapuolen siipi on ajan uudistuksia. Louhion perhe muutti myöhemmin Helsinkiin. Rakennukset valmistuivat vasta Louhion jälkeen tilaa asuttaneen Viljami Rajamäen aikana.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, vanhan kyläpolun varrelle rakennettu mäkitupatontti mäki-alueiden keskellä, rakennukset 1900-luvun alku- ja keskivaiheilta. Asutushistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.27 Ojanen

Tyyppi: torppa/mäkitupa n. 1900

rek. 143-407-8-14, Luhalahdentie 2002

Kuvaus ja historia: Kauempana tiestä olevalla tontilla on asuinrakennus ja eri-ikäisiä talousrakennuksia. Asuinrakennus on 1900-luvun keskivaiheilta ja sitä on uudistettu. Tilan pellot ovat metsittymässä. Laukkalan maille rakennettua Ojasen torppaa asuttivat 1900-luvun vaihteessa Matti ja Hilda Ojanen sekä heidän kaksi poikaansa. Ojasen noin kolmen hehtaarin tontti on erotettu Laukkalan kantatalosta 1927, jolloin omistajaksi merkittiin Hilda Ojanen. Tilaan kuului myös pieni metsäpalsta ja suopalsta.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän torppa- ja mäkitupa-asutus. Vanhan kyläpolun varrelle rakennetussa pihapiirissä on eri-ikäistä rakennuskantaa. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.28 Mäkinen

Mäkisen uusi asuinrakennus tien eteläpuolella ja vanha pirtti tien pohjoispuolella. Vanha peltomaisema on muuttunut poroaitaukseksi.

Tyyppi: torppa/mäkitupa n. 1900

rek. 143-407-8-12 os Luhalahdentie

Kuvaus: Mäkinen käsittää kaksi pihapiiriä. Tien pohjoispuolella on vanhempi pihapiiri, josta on säilynyt harmaantunut pirtti ja hirsinen talousrakennus. Maantien eteläpuolella on 1950-luvulla rakennettu puolitoistakerroksinen omakotitalo, jonka julkisivut on uudistettu 2000-luvun vaihteessa. Vanhaa pihapiiriä hallitsee nykykäyttö, johon kuuluvat poroaitaukset, porot ja kotarakennus. Notkelmaan sijoittunut peltomaisema on metsittynyt puoliavoimeksi porotarhaksi. Pihaan on rakennettu hirsirakennuksia, mm. kota.

Mäkisen pirttiä asutti 1900-luvun alkupuolella suutari Arvid Mäkinen, torpparin poika Luhalahdesta. Mäkisen noin hehtaarin tontti on erotettu Laukkalan kantalosta 1927, ensimmäisiksi omistajiksi merkittiin Taavetti ja Agata Mäkinen.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, asuinrakennukset n. 1900 ja 1950-l. Vanha pirtti: asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.29 Lähteenmäki

Tyyppi: mäkitupa, 1880-l.

rek. 143-407-5-4 Lähteenmäki, os. Luhalahdentie

Kuvaus ja historia: Pihapiiristä on säilynyt vain metsittyvän pellon keskellä pieni, hirsinen talousrakennus. Lähteenmäen mäkitupa perustettiin 1888, kun Isoitun poika, puuseppä Erfaim Jaakonpoika alkoi asua itsellisenä kotitalonsa mailla. Perheeseen kuului vaimo Maria ja yhdeksän lasta. Lähteenmäen n. 1,6 hehtaarin tontti itsenäistyi kantatilasta 1921. Efraimin kuoleman jälkeen pirttiä asutti hänen vaimonsa vuoteen 1939. Tontti, pellot ja rakennukset siirtyivät kauppias Niemen omistukseen ja jäivät autioksi.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, vanha talousrakennus ja tienvarsiasutuspaikka. Iso-Röyhiön asutushistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.30 Koivisto (Sukkoja)

Tyyppi: torppa 1840-l

rek. 143-407-5-3 Koivisto, os. Luhalahdentie

Kuvaus: Koiviston laaja ja useita rakennuksia käsittävä pihapiiri levittäytyy notkon rinteisiin. Tiiviisti rakennetussa pihapiirissä on asuinrakennus, navetta, talli, aittoja, sauna, liiteri sekä kauempana riihi. Punaiseksi maalatut tai harmaantuneet rakennukset ovat pääosin hirsirunkoisia ja valmistuneet 1800- ja 1900-luvun alkupuolella. Isoitun su-

kututkimuksen mukaan (Lumia, Sukututkimuksia 18) Koiviston ensimmäinen torppari oli 1842–1855 Juho Kustaa Matinpoika, joka oli entisen sotilaan Matti Strängin poika. Juhon jälkeen torppaa isännöi vuoteen 1868 hänen leskensä Margareeta Jaakontytär sekä hänen uusi miehensä Juho Taavetinpoika. Torppa-asema heikkeni ja heidät mainitaan enää talon itsellisinä. Heidän jälkeensä seuraavat torpparit olivat vasta 1880-luvulla torppaa asuttaneet Vilhelm Saaranpoika ja hänen vaimonsa Anna Kaisa Tuomaantytär, jotka muuttivat sinne Isoitulta. 1900-luvun alkupuolella torppaa isännöivät Vilhelmin poika Vilhelm Koivisto (Sukkojan Ville) ja hänen vaimonsa Amanda. Heidän tyttärensä oli karjakkona Pentillä. Noin puolentoista hehtaarin tontti itsenäistyi ja erotettiin Isoitun kantalosta 1921. Vilhelm piti pientilaa vuoteen 1950 saakka. Nykyisin rakennukset ovat kesäkäytössä ja pihapiiriin liittynyt kapea peltomaisema on kasvamassa umpeen.

Kuvat: Koiviston rakennuksia, asuinrakennus, riihi ja aitta

Kulttuurihistorialliset arvot: Torppa 1840-luku, lukuisia 1800-luvun hirsisiä rakennuksia tiiviisti maantien varressa. Alkujaan vanhan kylätien/polun varrelle rakennetulla ja poikkeuksellisen hyvin säilyneellä, useita 1800-luvun rakennuksia käsittävällä kokonaisuudella on maisema-, asutus- ja rakennushistoriallisia arvoja. Alueen vanhimpiin kuuluvan kohteen rakennuskanta on osin huonokuntoista ja tarvitsisi välittömiä korjaustoimenpiteitä. Keskeinen osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.31 Uusitalo

Tyyppi: mäkitupa n. 1900

rek. 143-407-1-22 Uusitalo, os. Luhalahdentie 2040

Kuvaus: Asuinrakennus on rakennettu loivaan rinteseen tien varteen. Matalien nurkkakivien päälle asetettu pitkänurkkainen hirsirunko käsittää yhden huoneen. Rakennuksen päätyyn sijoittuu pieni eteinen ja mahdollisesti porstuan peräkamari/keittiö. Metsittyneellä tontilla on lisäksi kaksi pientä talousrakennusta ja asuinrakennuksen vieressä kookas lehtikuusi. Uusitaloa asutti 1900-luvun alkupuoliskolla Taavetti Kannisto ja hänen puolisonsa Signe sekä heidän neljä lastaan. Uusitalon noin puolen hehtaarin tontti on erotettu Säipän kantatilasta 1921. Pihaan liittyneet pellot ovat metsittyneet.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, tiemaisemassa hyvin näkyvä asuinrakennus n. 1900. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien

pienasutus ja liikeraitti.

3.2.32 Helminen

Tyyppi: mäkitupa n. 1900

rek 143-407-1-81 Helminen, os. Luhalahdentie

Pihapiirissä on nurkkakiville rakennettu pitkänurkkainen hirsirakennus ja pieni hirsinen talousrakennus. Mökkiä asutti 1900-luvun alkupuolella Helmisen perhe. Sodan jälkeen monipuolistuva ja teollistuva elinkeinorakenne veti väkeä pois perinteisistä metsä- ja maataloustöistä. Helmisen pojista yksi oli Papusen tilalla töissä, toinen Ro-

senlewillä metsätyönjohtajana ja uittotöissä. Kolmas veljeksistä toimi taksikuskina Kyröskoskella. Helmisen noin hehtaarin tontti on erotettu Säipän kantatilasta 1921. Tontin takaosaan rakennettiin toinen asuinrakennus sodan jälkeen. Puoli-toistakerroksinen asuinrakennus erotettiin omaksi Rinne-nimiseksi tonttikseen 1971.

Kulttuurihistorialliset arvot: Vanha pirtti: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, asuin- ja talousrakennus n. 1900. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.33 Kivelä

Tyyppi: asuntotila 1940/50-l

rek. 143-407-1-65

Kivelän pihapiirissä on asuinrakennus ja talousrakennus 1900-luvun puolivälistä sekä uudempi talousrakennus. Kivelän Liinalammen rantaan ulottuva noin 2500 neliön tontti on erotettu Järvenpään pientilasta 1960.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän pienasutus, asuin- ja talousrakennus n. 1950-l. Maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja

Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.34 Koivula

Tyyppi: mäkitupa n. 1920/30-l

rek. 143-407-1-147 Koivula, Luhalahdentie 2057

Koivulan pienessä pihapiirissä on asuinrakennus ja kolme talousrakennusta. Tonttia rajaa tien puolella punainen säleaita. Koivulaa asuttivat Arvid ja Hilma Koivisto, Arvid oli pitkään Papusella päivätöissä. Koivulan noin tuhannen neliön tontti on erotettu Järvenpään pientilasta 1953, nykyinen rantaan ulottuva tontti on muodostettu 2001.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus, asuin- ja talousrakennus n. 1920/30-l. Asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.35 Järvenpää

Tyyppi: torppa/mäkitupa n. 1900

rek. 143-407-1-84 Järvenpää, os. Luhalahdentie

Tontilla on pieni asuinrakennus ja kolme talousrakennusta. Paritupamaisen asuinrakennuksen julkisivut, vuoraus, ikkunat, sokkeli ja kate on uusittu. Järvenpää on erotettu Pentin kantatilasta 1921. Järvenpään pientila käsitti noin kahden hehtaarin tontin tien varressa, Liinalammen itäpäässä sekä pienet niittypalstat Pitkäjärven ja Kyrösjärven rannalla. Järvenpäästä on lohkottu

Kivelän ja Koivulan pienet asuintontit.

Kulttuurihistorialliset arvot: Iso-Röyhiön kylän pienasutus, asuin- ja talousrakennus n. 1950-l. Maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.36 Kuusela

Tyyppi: asutustila 1940-l

rek. 143-407-37-3, Touhula Luhalahdentie 2070

Kuvaus: Pihapiirissä on 1940/50-luvulla rakennettu puolitoistakerroksinen asuinrakennus, tiilinaavetta ja talousrakennus. Entinen Kuusela on erotettu Pentin ja Mansikan tilasta 1953 omaksi tilakseen. Tila käsitti kolme palstaa, joista kotipalsta oli n. 22 hehtaaria. Omistajiksi tulivat siirtokarjalaiset, Kaukolasta kotoisin olleet Emil ja Saima Kesseli. Vuonna 2000 pihapiiri erotettiin omaksi Touhula-nimiseksi tontikseen. Tilan pihapiirin

itäpuolinen pelto on metsitetty.

Kulttuurihistorialliset arvot: Asutustila, asuin- ja talousrakennus n. 1950-l. Sodanjälkeinen asutus-, rakennus- ja maisemahistoria. Mäkitupa-asutusmaiseman nuorin kerros. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.2.37 Mäkitila (Seppälä)

Tyyppi: torppa n. 1900

rek. 143-407--53, os. Luhalahdentie 2081

Kuvaus ja historia: Iso-Röyhiön pienasutuksen itäpään muodostaa ns. Heinosen mäki. Nykyisen Mäkitilan pihapiirissä on sotien jälkeen rakennettu puoli-toista-kerroksinen asuinrakennus ja talousrakennuksia. Seppälän noin 9 hehtaarin tila erotettiin 1922 Pentin tilasta. Nykyinen, noin hehtaarin asuinpihan käsittävä Mäkitilan tontti muodostettiin 1988. Seppälä oli Pentin talon torppa ja sitä asutti 1900-luvun vaihteessa Johan Heinonen, joka oli toinen Iso-Röyhiön kylän seppistä. Heinosen poika toimi myös seppänä ennen sairastumistaan keuhkotautiin. Johan jatkoikin seppänä aina sotien jälkeiseen aikaan saakka. Heinosen paja sijaitsi tien varressa. Nykyinen rakennuskanta on pääosin sotien jälkeiseltä ajalta, jolloin talossa asui poliisi Palomäki.

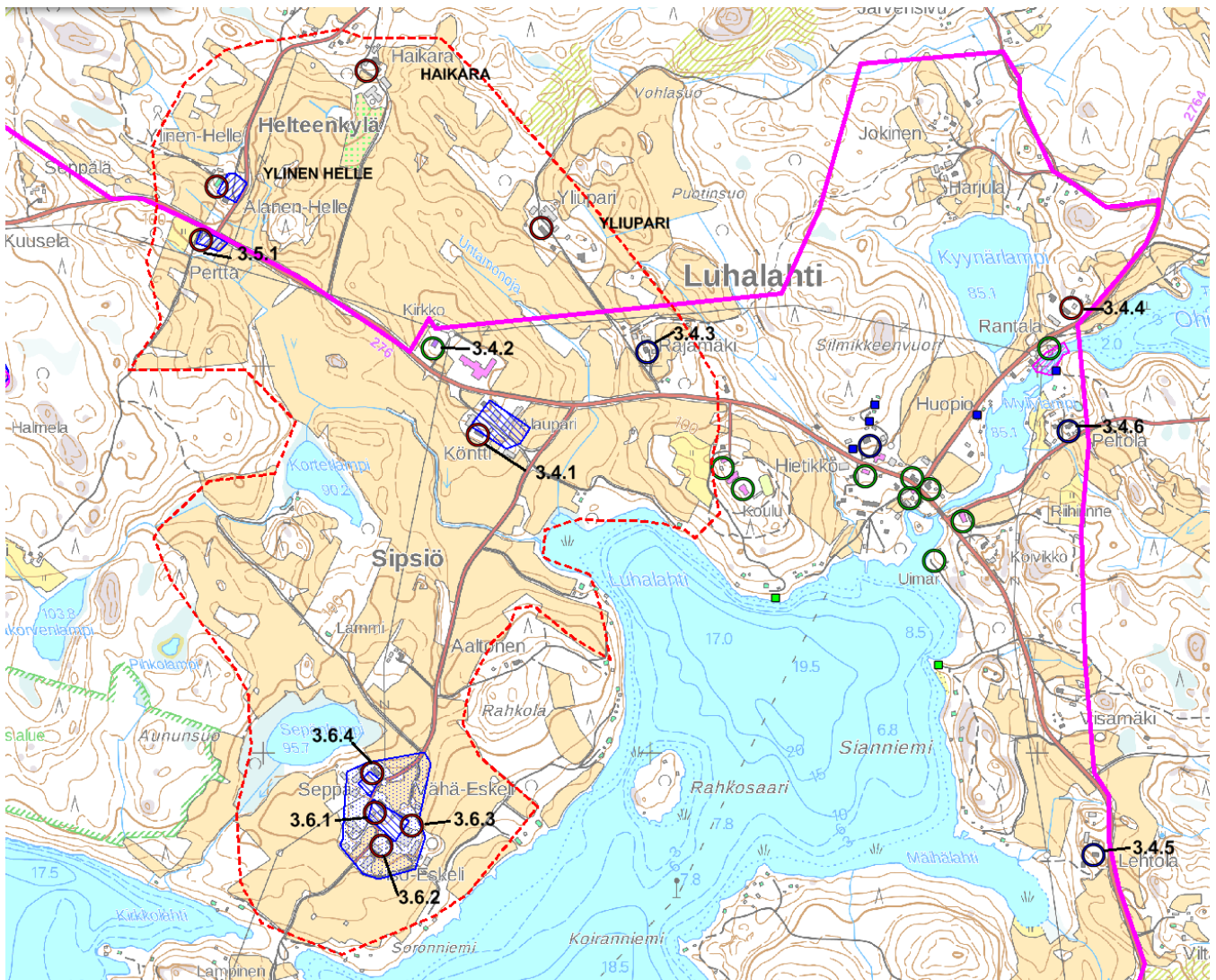
Kulttuurihistorialliset arvot: Torppa, asuin- ja talousrakennuksia n. 1950-l. Asutus- ja maisemahistoria. Osa arvoaluetta: Iso-Röyhiön kylän ja Luhalahdentien pienasutus ja liikeraitti.

3.3 Luhalahden kolmen kylän maatalouden ja kirkon kulttuurimaisema

Kulttuurimaiseman ominaispiirteet: Kyrösjärven Luhalahden länsipuolelle, pienen Untamolahden ympäristöön, sijoittuvat Luhalahden, Helteen ja Sipsiön maakirjakylät. Mäkialueiden rinteissä on isojaon vaikutuksesta syntyneitä kanta- ja osatalojen tilakeskuksia. Lisäksi peltoaukean länsireunalla on kolme autioitunutta asuinpaikkaa, **jotka** ovat 1700-luvun sotilastorppien paikkoja. Peltomaisemaa halkova Luhalahdentie rakennettiin yhdistämään Viljakkalaa ja Parkanoa 1850-luvulla, mutta se pohjautuu pääosin vanhempiin kyläteihin.

Sipsiön kylämaen rautakautiset löydöt edustavat esihistoriaa. Vanhoilla kylänteilla säilynyt rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Nuorempaa ja julkista rakentamista edustavat Luhalahdentien varteen sijoittuva Luhalahden rukoushuone 1930-luvulta, Tipulihan teollisuushalli ja yksityinen palvelutalo 2000-luvulta. Laajan kylä- ja viljelymaiseman itäpuolella ovat Huopionkosken mylly ja Huopion raitti. Luhalahden taajama on maisemallisesti erillisenä ja oman historiansa omaavana käsitelty omana kokonaisuutenaan kappaleessa 3.7.

Luhalahden, Helteen ja Sipsiön kylä- ja viljelymaiseman ominaispiirteitä

Inventoidut kohteet: Punainen rengas = kantatalot, vihreä rengas = julkinen rakentaminen, sininen rengas = nuoremmat osat. **Luhalahden kylä:** 3.4.1 Köntti, 3.4.2 Luhalahden rukoushuone, 3.4.3 Worsi, 3.4.4 Rantala, 3.4.5 Lehtola. **Helteen kylä:** 3.5.1 Pertta. **Sipsiön kylä:** 3.6.1 Haima, 3.6.2 Isoeskeli, 3.6.3 Vähäeskeli, 3.6.4 Seppä. Violetti viiva = kaava-alueen raja. Alueen ulkopuolelle, Kaurasaareen sijoittuu Sipsiön kylän nuorempiin tiloihin lukeutuva 3.6.5 Kauramäki. Kaava-alueen ulkopuolelle jää myös Helteen kantataloihin kuuluva Ylinen Helle ja Luhalahden Haikara ja Yliupari.

Arvoalueet:

Rakennettu ympäristö:

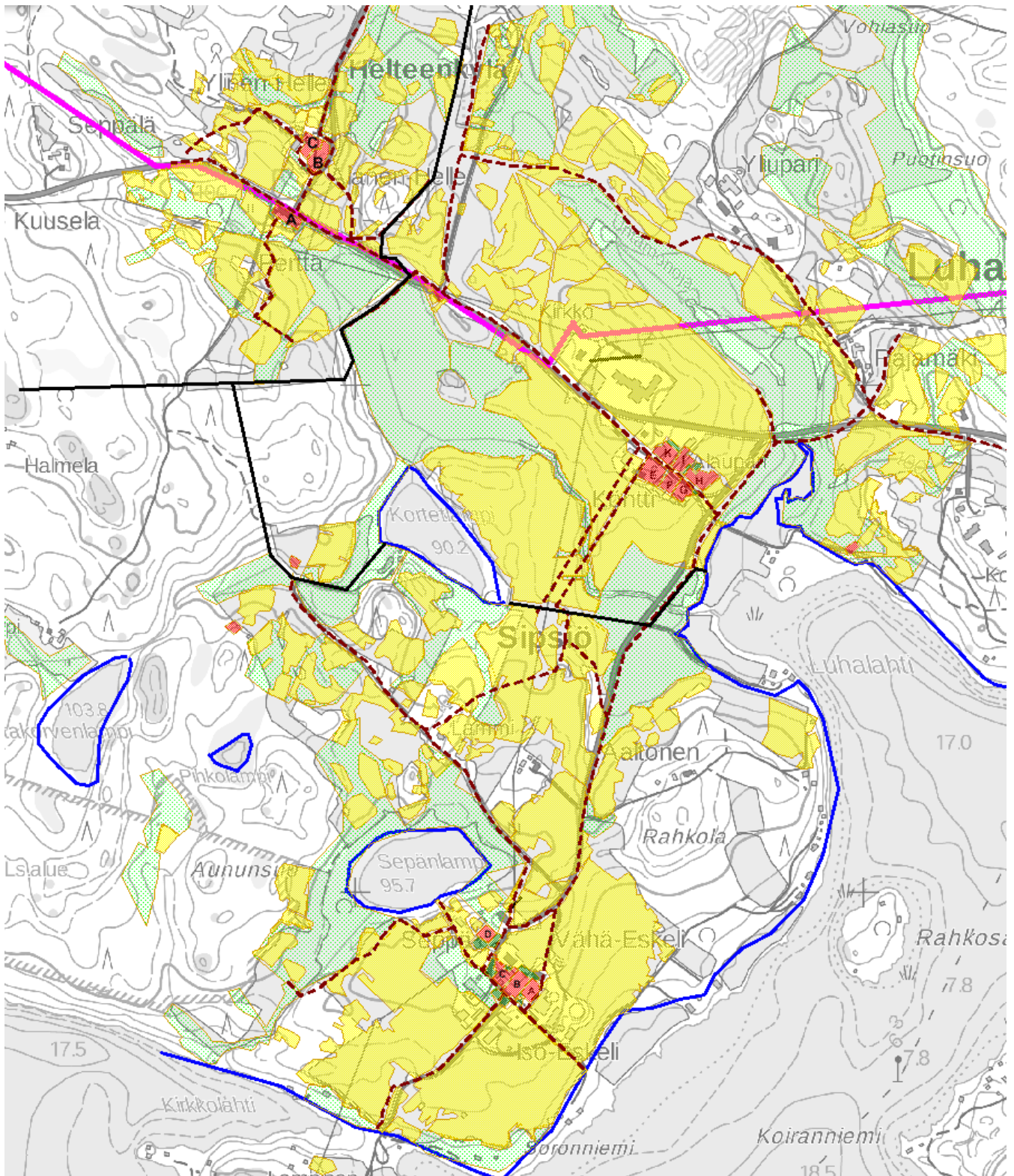
Punainen katkoviiva = arvoalueen raja, Luhalahden kolmen maakirjakylän kulttuurimaisema

Muinaisjäännökset:

Sininen viivarasteri = kylätontit, sininen pisterasteri = rautakauden lopun löytöalueet

Luhalahden kylä- ja viljelymaisema 1800-luvun alkupuolella

Kartta: Luhalahden kolmen maakirjakylän maisema 1700- ja 1800-luvun vaihteessa. Nykykartan päälle siirretty isojakokartoista Sipsiön, Luhalahden ja Helteen kylätontit (punainen rasteri), pellot (keltainen rasteri) ja niityt (vihreä rasteri) ja kylätiet (ruskea katkoviiva) sekä rantaviiva (sininen viiva) ja kylärajat (musta viiva). Lähde: Helteen isojakokartta 1804, KA, Luhalahden ja Sipsiön isojakokartta 1798. Asutus keskittyy ryhmäkyläin. Kylien ulkopuolelle jää neljä pientä asuintonttia, joista lampien väliin jäävät kaksi ovat sotilastorppia. Pohjakartta MML2017.

Kulttuuriarvot: Luhalahden, Helteen ja Sipsiön kylä- ja viljelymaisema. Kyrösjärven Luhalahden länsirannalle levittäytyvä, metsämäkiin rajautuva viljelymaisema edustaa hyvin säilynyttä, historiallista asutus- ja viljelymaisemaa. Keskiajalle ulottuvaa historiaa edustavat maiseman kiintopisteinä edelleen asuttuina olevat vanhat kylätontit sekä 1790-luvun isojaon vaikutuksia edustavat yksittäiset maatilat. Kumpuilevan viljelymaiseman kiintopisteitä ovat lukuisat vanhat tilakeskukset: Helteen kylän Pertta ja Ylisen Helle, Luhalahden Köntti ja Sipsiön Vähäeskeli, Haima ja Seppä. Samaan maisemaan, kaava-alueen ulkopuolelle sijoittuvat lisäksi Haikaran ja Yliuparin vanhat tilat. Kantatalojen talonpoikainen rakennuskanta on monipuolista ja huomattavan vanhaa, pääosin 1700- ja 1800-luvulta tai viimeistään 1900-luvun alkupuolelta. Aktiivista karja- ja maataloutta harjoitetaan edelleen Vähäeskelin tilalla, jossa maatalouden nuoremmat kerrostumat ovat jatkaneet perinteistä pihapiiriä. Kumpuilevan, metsäsaarekkeiden ja lampien täplittämän viljelymaiseman viimeisen, merkittävän rakennuskerrostuman muodostaa 1930-luvulla rakennettu rukoushuone alueen korkeimmalla kohdalla. Alueen tiestö on linjaukseltaan hyvin vanhaa, nykyiset tielinjat näkyvät jo 1800-luvun alun isojakokartoissa.

Toimenpidesuosituks:

Maisema: Luhalahden, Sipsiön ja Helteen ryhmäkylien ja vanhojen maatilojen asema historiallisessa maisemassa tulisi säilyttää. Mittakaavaltaan ja materiaaleiltaan merkittävästi historiallisesta rakentamisesta poikkeavat Luhatuulen hoivakoti ja Tipulihan teollisuushallit tulisi pyrkiä sopeuttamaan maisemaan paremmin.

Rakentaminen: Arvoalueen avoimilla alueilla ei suositella uudisrakentamista. Maatilojen toiminnassa tarvittava rakennustoiminta tulee sopeuttaa korostetun tarkkaan vanhaan ympäristöön mittakaavan, materiaalien ja värien suhteen. Kylien ja tilakeskusten selkeät rajat ja asema maisemassa tulee huomioida tulevilla rakennushankkeissa.

Tielinjat: Maiseman tielinjat ovat hyvin vanhoja, ne ovat pääosin olleet käytössä jo 1800-luvun alkupuolella kyläteinä. Luhalahdentie raivattiin kylätien pohjalta maantiekseksi 1850-luvulla. Alueen nuorempia tielinjoja edustaa maantien oikaisu Luhalahden kylän kohdalla 1970-luvulla. Tielinjojen historialliset piirteet tulee huomioida tulevilla tiehankkeissa.

3.4 Luhalahden kylä

Kulttuurimaiseman ominaispiirteet: maakirjakylä, hoitokoti, kirkko ja viljelymaisema. Luhalahden kylä ja kirkko sijoittuvat avaran, kumpuilevan kulttuurimaiseman keskelle, alueen päätien, Luhalahdentien varteen. Kylän talot ovat Untamolahden pohjukasta nousevan rinteeseen reunalla. Rinteisiin sijoittuvia kyläpeltoja rajaavat metsämaet ja notkoon sijoittuva lampi, etelässä viljelymaisema jatkuu Sip-siön ja lännessä Helteen kylä- ja viljelymaisemana.

Nykytila: Peltöjen ympäröimä Luhalahti on vain osittain säilyttänyt ryhmäkylän luonteen. Vanhalla kylätontilla, raitin molemmiin puoliin ovat edelleen rinnakkain Köntin ja Alauparin tilakeskukset. Kylämaiseman tiivis raja on säilynyt, vanhempaa maatalousmaisemaa edustaa kylätien eteläpuoli, Köntin tilakeskus. Pohjoispuolella ovat Yläuparin asuinrakennus sekä kookkaat talous- ja teollisuusrakennukset. Kylän pellolle, entisen pappilan ja kenkätehtaan tontille on rakennettu palvelutalo Luhatuuli. Ne edustavat mittakaavaltaan ja materiaaleiltaan 1980- ja 2000-luvun teollisuus- ja laitosrakentamista. Kylän pohjoispuolella on lisäksi Luhalahden rukoushuone, joka rakennettiin kyläpellon korkeimmalle kohdalle 1932. Kirkkorakennus liittyy Luhalahden itsenäistymis-pyrkimyksiin 1900-luvun alkupuolella. Kirkon asemaa maisemassa on vähentänyt sen viereen rakennettu Luhatuulen hoivakoti ja suuret maatalousrakennukset.

Inventoidut kohteet: Luhalahden vanhalla kylätontilla on Köntin tilakeskus (3.4.1), kylämaisemassa Luhalahden rukoushuone (3.4.2) ja 3.4.3 Worsin tilakeskus. Isojaon vaikutuksia edustavat vanhan kylämaiseman ulkopuolelle siirretyt ja perustetut Rantalalan tilakeskus (3.4.4), Lehtolan tilakeskus (3.4.5) ja entinen Meilin torppa (3.4.6). Kylän kohteisiin kuuluvat myös Luhalahden koulu ja terveystalo, jotka on käsitelty Huopion raitin, Luhalahden taajaman rakennuskantana. Kylään kuuluvat Yläuparin ja Haikaran tilat jäävät kaava-alueen ulkopuolelle, niitä ei ole inventoitu.

Kuva: Näkymä Luhalahden kylään taajaman suunnasta. Kylä rakentui keskiajalla Untamonlahden pohjukkaan, laakean harjanteen päähän. Nykymaisemaa hallitsevat tien vasemmalla puolella, vanhalla kylätontilla keltainen teollisuushalli, tien oikealla puolella Luhatuulen hoivakoti ja sen takana kirkko.

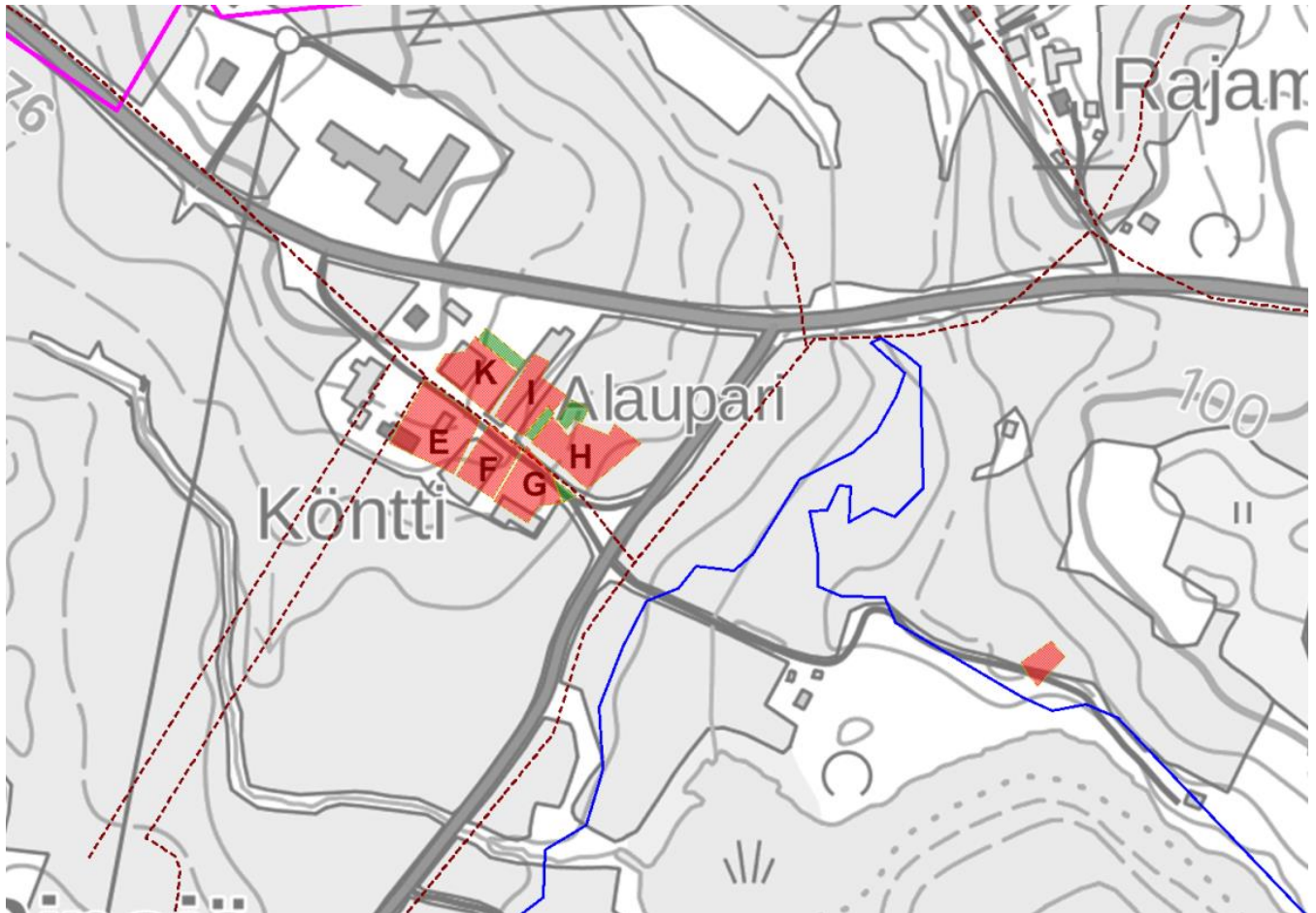
Eteläpuolelta, Sipsiön kylän suunnasta kylämaisema on rakennuskannaltaan ja mittakaavaltaan perinteisempi. Etualalla Köntin kantatalon rakennuksia.

Luhalahden kylä syntyi keskiajalla Luhalahden Untamonlahden pohjukkaan, joka näkyy rantojen metsittymisestä huolimatta edelleen nykymaisemassa. 1930-luvulla rakennettu rukoushuone, nykyinen kirkko, liittyy vanhaan tapaan vesistö- ja viljely-maisemaan.

Historia: Untamonlahti ulottui kosteana notkelmana aikaisemmin pidemmälle, muistitiedon mukaan aina Haikaran tilan tuntumaan. Peltomaiseman keskellä olevan harjanteen päässä, Untamonlahden rannalla sijaitsevassa Luhalahden kylässä, oli 1560-luvulla 5 taloa, joista yksi autioitui myöhemmin. Kylän vanhoja kantataloja ovat 1. Upari, 2. Haikara, 3. Ronkka ja 4. Köntti. Uparin talo jaettiin 1740-luvulla Yläupariin ja Alaupariin, virallisesti rajat käytiin vasta 1882. Haikara jaettiin 1780-luvulla kahdeksi taloksi, Haikaraksi ja Rantalaksi, jotka siirtyivät pois kylästä 1800-luvun keskivaiheilla. Yläupari siirtyi 1800-luvulla kyläpellon pohjois-laidalle, Haikara luoteiskulmalle ja Rantala Huopiokosken länsirannalle. Taloista vain Ronkka siirtyi isojaon jälkeen kauemmaksi, kylän takamaille, Vilpuksenmaalle. Vanhalla kylätontilla ovat edelleen Köntän ja Alauparin tilakeskukset, joista jälkimmäinen on kokonaisuudessaan uudistunut 1960-luvun jälkeen. Köntin vanhalla tontilla on säilynyt perinteistä, 1900-luvun vaihteen rakennuskantaa. Kylän luoteispuolelle on rakennettu 1932 Luhalahden kirkko ja 2006 Luhatuuli, yksityinen hoitokoti.

Luhalahden vuoden 1804 ryhmäkylän tontit nykymaisemassa

Vuoden 1804 isojakoaineistossa talojen asuintonttien (punainen rasteri) tunnuksset: E= Köntsi, F= Roncka, G= Johan Haikara (Rantala), H= Simon Haikara (Haikara), I= Alupari, K= Ylipari. Ruskealla katkoviivalla on merkitty kylätiet, sinisellä viivalla rantaviiva. Untamonlahden rannalla oleva asuintontti on Köntin mailla, sen käyttöä ei tunneta. Lähde: Sipsiön ja Luhalahden isojakokartta, mittaukset 1797-1798, KA.

3.4.1 Köntti (kantatalo)

1.asuinrakennus 1904/1964, 2. vanha päärakennus, ns. mummunpuoli 1870-l, 3. navetta ja talli, 1905/1900-l, 4. vilja-aitta 1903, 5. sauna 1930-l, 6. suuli 1960-l. Kuvassa Köntin asuinrakennukset eteläpuolelta kuvattuna.

Tyyppi: Kantatalo, kylätontti, rakennukset 1870-1903, 1960-l

Kuvas: rek: 143-421-4-36 Köntti, os. Luhalahdentie 2212-10

Kuvas: Vanhalla kylätontilla on Köntin kantatalon kylätien suuntaan aukeava pihapiiri, johon kuuluu asuinrakennus 1904/1964, mummunpirtti 1870-luvulta sekä hirsinavetta ja -talli 1905/1900-l. Pihan ulkopuolella ovat pellon laidassa sauna 1930-luvulta ja vilja-aitta vuodelta 1903. Kauemmaksi pihasta jää vanha riihitontti, jolla on nykyisin lautarakenteinen suuli. Pihan keskellä oli aikaisemmin aittarivi, joka jakoi nykyisen pihan perinteisesti asuinpihaan ja talouspihaan.

Ilmakuva v. 1959. Köntin kyläraitin vasemmalla puolella näkyvästä rakennuskannasta on säilynyt kaikki paitsi pihan talous- ja miespihaan jakava aittarivi pihapiirin keskeltä. Kuvassa näkyy myös Alauparin pihapiiri vanhassa asussaan. Alauparin vanha pihapiiri alkoi uudistua 1950-luvun lopulla ja katosi 1980-luvulle tultaessa. Luhalahdentien vanha linjaus kiersi kylän halki, nykyiselle paikalleen se siirrettiin 1980-luvulla. Lähde: Köntin tilan kotiarkisto.

Säilyneisyys: Hyvä. Väljän, raitille aukeavan neliöpihan rakenne ja rakennuskanta on pääosin 1900-luvun vaihteesta, vuosilta 1871–1905. Uudempaa rakennuskantaa edustaa vanha päärakennus, joka uudistettiin 1960-luvulla. Köntti muodostaa Luhalahden vanhan kylämäen eteläsvun.

Historia: Köntti on kylän vanhoja kantataloja ja sen rakennukset ovat vanhalla kylätontilla. Nykyisellä suvulla tila on ollut vuodesta 1870-luvulta alkaen, jolloin Vesilahdelta tullut Juho osti tilan pakkohuutokaupasta. Sukunimeksi tuli tilan mukaan Köntti. Vuodesta 1897 isäntänä oli poikansa Kalle Köntti. Hänen aikanaan ti-

lan rakennuskanta uudistui ja pihapiiriin rakennettiin uusi päärakennus, navetta, vilja-aitta ja sauna. Hänen johdollaan myös asuinrakennuksia uudistettiin vuosina 1928–29. Päärakennus uudistettiin nykyisen omistajan toimesta 1964. Navetta sai samoihin aikoihin karjakeittiön. Köntti jaettiin kahdeksi, Lehtola- ja Köntti -nimiseksi tilaksi 1937. Lehtolan tilakeskus rakennettiin Luhalahdentien varteen ja edustaa 1930-luvun tilarakentamista. 2000-luvulla tilapuoliskot yhdistettiin ja tilalla harjoitetaan edelleen aktiivista maa- ja metsätaloutta.

Kuvassa Köntin päärakennukset, vasemmalla nykyinen ns. mummunpuoli, oikealla nykyinen päärakennus 1930-luvulla. Oikealla näkyy tilan mies- ja talouspihoja erottanut talousrakennus. Kuva teoksesta Suomen maatilat III, 1932.

Kulttuurihistorialliset arvot: Luhalahden kylän vanha kantatalo vanhalla kylätontilla. Pihapiirissä rakennuksia 1800- ja 1900-luvulta. Rakennusryhmällä on historiallista, rakennushistoriallista ja maisemallista kulttuuriarvoa.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri, asuin- ja talousrakennukset, asema maisemassa.

Toimenpidesuosituks: Pihapiirin säilyminen olisi hyvä turvata. Perinteisten rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauden liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovittaa pihan rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

Informantti: Timo Köntti, haastattelu 26.1.2017

Köntin 1900-luvun alun päärakennus uudistettiin vuosina 1964–1965 Hämeenkyröläisen Piirustustoimisto Salovaaran tekemin piirustuksin. Ulkomitat ja kattokulma säilyivät ennallaan, luoteispäähän tuli pieni elintasoipi. Julkisivuissa ajan henki näkyy vaakaikkunoina, nauhamaisena kenttänä ja mineriittilevyinä. Rakennuksessa toimi 1950–1956 Luhalahden alakoulu.

Vanhempi päärakennus on rakennettu lohkotuille nurkkakiville 1870-luvulla. Rakennusta on kunnostettu 1990-luvulla uusimalla katto ja ikkunat. Nykyisin rakennus on juhlatilana.

3.4.2 Luhalahden rukoushuone ja kirkko

Kartta ja kuva: 1. rukoushuone 1934, 2. ulkokuone kouluajoilta. Kuvassa rakennus Luhalahdentien varrella.

Tyyppi: rukoushuone, 1930-luku

rek. 143-421-1-27 Kirkkoketo, os. Luhalahdentie

Kuvaus: Luhalahden viljelymaiseman keskelle, Luhalahden kylätontin luoteispuolelle rakennettu kirkko sijoittuu alueen päätien, Luhalahdentien varteen. Suorakaiteen muotoinen, jyrkällä satulakatolla varustettu kirkko on muurattu punatiilestä. Julkisivut on roiskerapattu ja maalattu valkoiseksi. Kattomateriaalina oli kesällä 2016 kaksipoimuinen tiili, joka korvattiin sauma-peltikatteella vuoden lopulla. Kirkko on sijoitettu koillinen-lounas-suuntaisesti, mikä noudattaa 1800-luvun isojaon tilarajojen suuntaa. Jalo-rappauksella kehystetty

pääsisäänkäynti on itäisivulla. Ikkunat ovat kapeat pystyikkunat, vaakajaolla. Alttaripäädyssä on pyöreä ikkuna, jossa lasimaalaus. Kirkon kello on eteläisen porraspäädyn harjalla. Kirkko on rakennettu 1930-luvun alkupuolella, jolloin seurakunnissa ja arkkitehtipiireissä käytiin keskustelua perinteisen ja modernin kirkkoarkkitehtuurin paremmuudesta. Luhalahden kirkon jyrkkä katto ja porraspäädyt viittaavat perinteiseen kirkkoarkkitehtuuriin, jossa otettiin vaikutteita mm. vanhoista kivikirkoista.

Yksilaivaisen kirkkosalin sisäkatto on puuta. Kirkon alttaritaulun, Jeesus Hyvä Paimen, on maalannut Ilmari Heinonen vuonna 1959. 6-äänikertaiset urut ovat Kangasalan urkutehtaan vuonna 1969 valmistamat. Kirkkoa on peruskorjattu vuosina 1962 ja 1984.

Piha ja ympäristö: Kirkkotontilla on nurmikkoa ja lehti- ja havupuita. Pohjoispuolella tontin rajana on kuusiaita ja sen juurella puurakenteinen ulkokuusi. Muuten tonttia rajaa pensasaita. Eteläpäädyssä on 2014 valmistunut muisteluaita, johon on käytetty kirkon rakentamisesta ylijääneitä sokkelikiviä. Itäosassa on menneiden sukupolvien muistokivi, joka pystytettiin 2011. Kirkon itäpuolella on 2000-luvulla rakennettu Hoivakoti Luhatuuli ja parkkipaikkoja. Hoivakodin paikalle kaavailtiin pappilaa 1950-luvun alkupuolella. Pappila ei toteutunut ja 1980-luvulla paikalle rakennettiin kirkonkoti. Hoivakoti valmistui sen paikalle 2006.

Historia: Luhalahden rukoushuone valmistui 1934 ja sen rakennutti 1919 perustettu Luhalahden rukoushuoneyhdistys. Piirustukset laati Ikaalisten kauppalasta kotoisin ollut arkkitehti, Tampereen kaupunginarkkitehtina tällöin toiminut Bertel Strömmer. Kirkon urakoi Tampereen sementtivalimo ja rakennustoimisto Oy, lisäksi talkootyön määrä oli merkittävässä roolissa. Kirkon paikasta käytiin pitkälinen kiista, lopulta päädyttiin Yli-Uparinmäelle, josta tontin lahjoittivat Yli-Uparin tilan omistaneet Aino ja Niilo Ollila. Rakennukseen tuli tiilirunko, joka rapattiin. Kirkon piirustuksissa katon katemateriaaliksi oli merkitty tiili. Säästösyistä ensimmäinen kate oli päre, joka oli kastettu punamultamaaliin. Tiilikaton rukoushuone sai 1950, joka vaihtui syksyllä 2016 nykyiseen saumapeltiin. Kirkollisen käytön lisäksi rukoushuone toimi Luhalahden alakouluna vuosina 1934–1951. Myös kirjasto toimi rukoushuoneella ennen siirtymistään koululle. Rakennuksen hoito kävi aikaa myöten yhdistykselle ylivoimaiseksi ja rukoushuone lahjoitettiin Ikaalisten seurakunnalle 1954. Rukoushuoneesta tuli Ikaalisten seurakunnan toinen kirkko 1962, samaan aikaan kirkon rappaus korjattiin ja sisätiloihin saatiin saarnastuoli ja alttarikaide. Vuoden 1984 remontissa kirkko sai kellon, joka sijoitettiin eteläpään porraskäytävän huipulle. Sisätiloissa maalaus uusittiin, (ark. Sepo Rihlama) rakennettiin sisävesi ja vahtimestarin asunto muutettiin yleiseksi tilaksi.

Luhalahden oma rukoushuone kertoo rakennusajan vahvasta ja elinvoimaisesta paikallisyhteisöstä. Kyrösjärven itäpuolen vanhojen kylien asutus oli laajentunut ja vahvistunut 1800-luvulla. Asutusta oli syntynyt isojaon jälkeen kylän takamaille mm. Juhtimäkeen. Ajalle tärkeä kirkkomatka oli kuitenkin hankalan vesitien takana. Luhalahden takamaihinkin kuuluva Juhtimäki teki anomuksen omasta saarnaajasta 1880-luvulla. Luhalahti ja muut lähikylät päätyivät palkkaamaan oman saarnaajan jo 1907. Luhalahden rukoushuoneyhdistys perustettiin 1919. Hengellisten tarpeiden lisäksi rukoushuone kuvastaa 1900-luvun alun suunnitelmia omasta Luhalahden kunnasta. Suunnitelmissa oli erottaa Kyrösjärven itäpuolelta omiksi kunnikseen Luhalahti ja Aureslahti. Kuntaverkko kasvoi Suomessa aina toiseen maailmansotaan saakka ja Ikaalisten reuna-alueet olivat itsenäistyneet 1800-luvulle mennessä. Itsenäistymisen taustalla vaikuttivat seurakuntien kasvu, asutuksen ja maatalouden laajeneminen, parantuneet liikenneyhteydet ja uudet elinkeinot, jotka olivat tehneet kuntien reuna-alueista hyvin vilkkaita ja elinkelpoisia. Kunnan tarjoamat palvelut olivat vielä 1900-luvun alkupuolella varsin vähäiset, jolloin oman kunnan perustaminen oli mahdollista pienemmälläkin veropohjalla. Oman kunnan lähtökohtana oli usein alueen oma seurakunta, joka kehittyi yleensä rukoushuoneesta kappelin kautta itsenäiseksi seurakunnaksi. Vuodesta 1925 ei seurakunnan jakamista edellytetty, jos kunta jaettiin. Luhalahden

rukoushuone voidaan nähdä ensimmäisenä askeleena kohti omaa kuntaa. Ikaalisten kunta suhtautui kuitenkin hankkeeseen kielteisesti ja hanke hiipui pois. Luhalahden rukoushuone ei ilmeisesti ollut peltovainion ensimmäinen kirkollinen rakennus. Helteen ja Luhalahden kylien rajalla on Kurjenmäki, jonka ympäristön isojakoaineistosta (1803) löytyvät nimet Kirkonpuoleinen vainio ja Kirkonveräjän moisio -nimet voisivat viitata varhaiseen kappeliin.

Kulttuurihistorialliset arvot: Arkkitehti Bertel Strömmerin suunnittelema jyrkkäkattoinen rukoushuone edustaa perinteeseen nojaavaa kirkkoarkki-tehtuuria. Kirkko on osa Luhalahden 1900-luvun alkupuolen kehitystä, julkista rakennuskantaa ja pyrkimystä muodostaa Luhalahdesta oma seurakunta sekä mahdollisesti kunta. Seurakuntahistorian ohella sivistyshistoriaa edustaa kirkon toimiminen alakouluna vuosina 1934–1951.

Keskeiset ominaispiirteet: kirkkorakennus, pihapiiri

Toimenpidesuosituks: **Kirkko ja sen asema maisemassa tulisi säilyttää.** Pihapiirin säilyminen olisi hyvä turvata. Rakennuksen tulevissa korjaus- ja muutostöissä tulisi huomioida rakennukset detaljit ja alkuperäisasu sekä käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Peltikatto olisi hyvä maalata punaiseksi, jolloin se jatkaisi rakennuksen aikaisempien punaisten kattojen, päre- ja tiilikate, historiaa.

3.4.3 Worsi (osatalo)

Kuvat: Worsin 1900-luvun vaihteessa perustettu tilakeskus on Untamonojan notkelmasta nousevan peltorinteen päällä, vanhojen kylä- ja peltoteiden risteyksessä.

Tyyppi: Osatalo 1907, rak. 1900-luvulta

Kuvaus ja historia: Luhalahdentien varrelle, kylä-, kirkko- ja viljelymaiseman reunalla olevalla harjanteella sijaitsevassa Worsin tilakeskuksessa on eri-ikäistä rakennuskantaa, päärakennus on 1950-luvulta. Tilan perinteisellä vilja-aitalla on näkyvä asema pellon reunassa. Worsi on erotettu Alauparin tilasta 1907.

Kulttuurihistorialliset arvot: Osatalo 1907, Kylämaiseman nuoremmat tilakeskukset, harjanteelle sijoittuvalla tilakeskuksella ja vilja-aitalla on maisemallista arvoa. Osa arvoaluetta: Luhalahden, Helteen ja Sipsiön kylä- ja viljelymaisema

Keskeiset ominaispiirteet: Maisema, vilja-aitta

Toimenpidesuosituksset: Asema avoimessa maisemassa säilytettävä.

3.4.4 Rantala (osatalo)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus 1930-l, 2. asuinrakennus 1970-l, 3. asuinrakennus 1990-l, 4. vilja-aitta ja talousrakennus, 5. navetta n. 1900/1950-l, 6. talousrakennuksia.

Tyyppi: osatalo 1780-l, rakennukset 1900-l

rek 143-421-2-115 Kotirantala 143-421-2-116 Rantala os. Poikeluksentie 57

Kuvaus: Kuruun menevän Poikeluksentien varrella sijaitsevas-
sa Rantalan pihapiirissä on kolme asuinrakennusta, 1930-,
1970- ja 1990-luvulta sekä navetta ja talousrakennuksia. Ran-
tala on erotettu Haikaran tilasta 1780-luvulla. Nykyiselle pai-
kalle tila siirtyi 1800-luvulla.

Säilyneisyys: Rakennuskerrostumia 1800- ja 1900-luvulta.

Kulttuurihistorialliset arvot: Haikaran kantatalosta 1780-
luvulla erotettu ja 1800-luvulla isojaon jälkeen nykyiselle paikalle siirretty osatalo
maisemallisesti näkyvällä paikalla Huopionkosken ja Poikeluksentien varrella. Pi-
hapiirissä on eri-ikäistä rakennuskantaa 1900-luvulta sekä mm. vanha aitta. Pää-
rakennus 1900-luvun alkupuolelta, nykyasu 1950-luvulta. Rantalalla on asutushis-
toriallisia ja maisemallisia arvoja myllykosken maisemassa.

Toimenpidesuosituks: Rakennusten näkyvä asema koski- ja tiemaisemassa tu-
lisi huomioida. Perinteisten rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää
perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä rat-
kaisuja. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovittaa pihan rakennet-
tuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.4.5 Lehtola (osatalo)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus 1930-l, 2. asuinrakennus, 3-4

Tyyppi: Osatalo 1930-l, rakennukset 1930-l

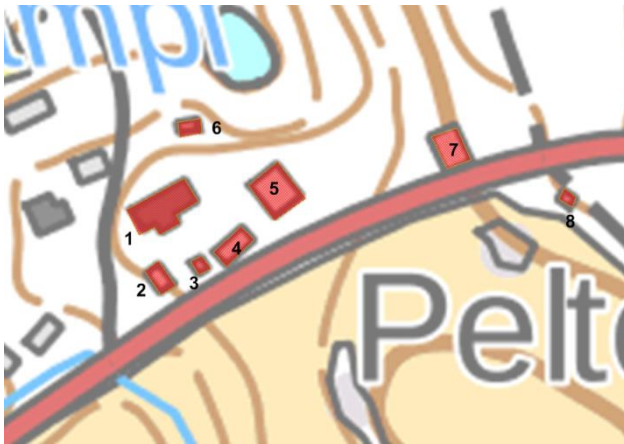
Kuvaus: Lehtolan rakennukset sijoittuvat Luhalahden itärannalle, rantapeltojen keskellä kohoavaan metsäsaarekkeeseen. Metsämäellä on 1930-luvulla rakennettu vaalea asuinrakennus ja kaksi kookasta, punaista talousrakennusta. Nuorempaa rakentamista edustavat toinen asuinrakennus ja konesuoja, jotka ovat väreiltään ja mittasuhteiltaan sovitettu vanhempaan pihapiiriin.

Kulttuurihistorialliset arvot: 1930-luvulla Köntin kantatalosta erotettu ja rakennettu tilakeskus, yhtenäinen ja maisemallinen kokonaisuus Luhalahdentien varrella.

Keskeiset ominaispiirteet: asuinrakennus, pihapiiri.

Toimenpidesuositukset: Rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovittaa pihan rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.4.6 Meili (torppa)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus, 2. riviaitta, 3. aitta, 4. talousrakennus, 5. navetta, 6. sauna, 7. riihi, 8. hirsilato. Kuvassa Meilin rakennusryhmä Vahontien varressa, paikalta aukeaa hyvä näkymä koski- ja jokilaaksoon, vastarannalla kohoavalla mäellä näkyy Luhalahden kansakoulu.

Tyyppi: torppa 1800-l

rek. 143-421-2-148 Meili, os. Väinälahdentie 47.

Kuvaus ja historia: Meilin pihapiiri sijoittuu Huopionkoskesta nousevan rinteeseen päälle, Vahontien varteen. Tiiviistä, suorakaiteen muotoista pihaa rajaavat asuin-

rakennuksen ohella riviaitta, aitta, navetta ja talousrakennus. Pihan ulkopuolelle jäävät saunarakennus riihi ja pieni hirsilato. Pihan rakennuskanta on perinteistä, nuorinta rakentamista edustaa toisen maailmansodan vaiheilla rakennettu navetta. Pääosin pitkänurkkaisia hirsirakennuksia käsittävä rakennusryhmä on kunnostettu viime vuosina, rakennuksille on tehty mm. betonisokkelit ja uudet katot. Asuinrakennusta on laajennettu ja muutettu alkuperäisestä.

Huopionkoski asutettiin 1700-luvulla, kun länsirannalle perustettiin myöhemmin

autioitunut torppa. Meili on perustettu Haikaran kantatalosta erotetun Rantalalan tilan torpaksi kosken itärannalle 1800-luvun alkupuoliskolla. Rantalasta erotettiin 1890-luvulla Heiskala, jolloin Meilistä tuli sen torppa. Torppa itsenäistyi ja erotettiin omaksi, Peltola-nimiseksi tilakseen 1926. Peltola jaettiin 2000, jolloin 8,5 hehtaaria käsittävä tilakeskus sai nimen Meili.

Meilin pihapiiriä 1930-luvulla

Kuvat: Meilin pihapiiriä Eino Nikkilän kuvaamana vuonna 1931. Tiiviissä ryhmässä sijaitsevat vuoraamattomat, vuoliaiskattoiset ja pitkänurkkaiset hirsirakennukset antavat hyvän kuvan 1800-luvun alun rakentamisesta. Torppa-ajan rakennukset ovat osin säilyneet, niiden nykyiset sokkelit, ulkovuoraukset, asuinrakennuksen vintti, kuisti ja jatkaminen ovat nuorempia kerrostumia. Lähde: M012 KK1739 316[1], Musketti, Museovirasto ja M012 KK1739 317[1] Musketti, Museovirasto (Finna)

Kulttuurihistorialliset arvot: Torppa 1800-luku. Tiiviissä pihapiirissä perinteistä, kunnostettua ja uudistettua rakennuskantaa sekä pellon reunassa riihi ja hirsilaito. Meili edustaa Huopionkosken ja taajaman vanhempaa, maatalousaikaista rakentamista. Pellon reunaan, koskimaiseman törmälle rakennetulla Meilin pihapiirillä on asutus- ja maisemahistoriallista arvoa.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri, asema viljelymaisemassa

Toimenpidesuositukset: Rakennusten näkyvä asema koski- ja tiemaisemassa tulisi säilyttää. Rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovittaa pihan rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.5 Helteen kylä

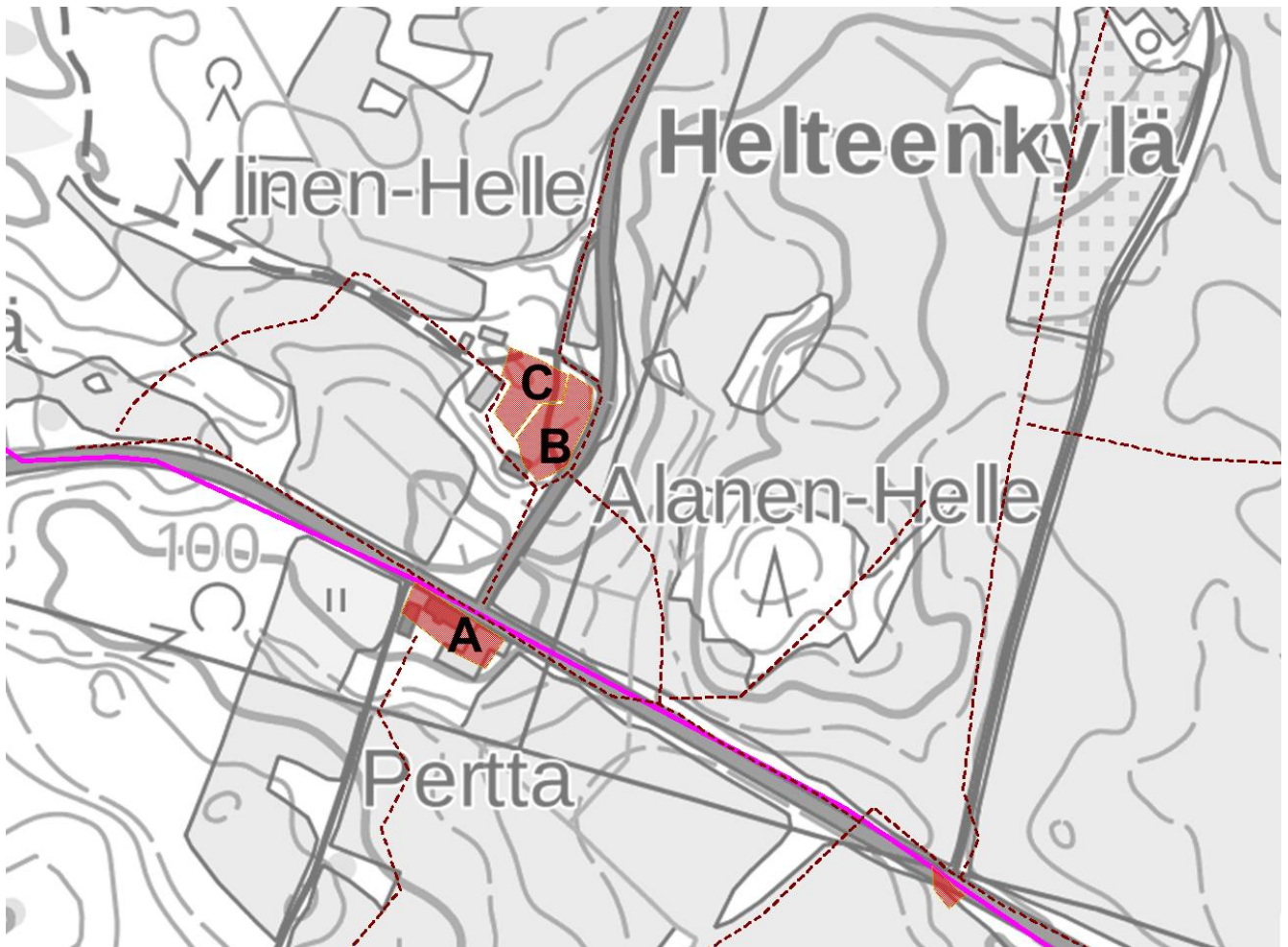
Kulttuurimaiseman ominaispiirteet: Helteen pieni kylä sijoittuu Luhalahden maatalousmaiseman länsireunalle. Vanha kylätontti on peltomäellä, jonka reunamille päättyy kaksi Luhalahden Untamonlahteen laskevaa notkelmaa. Peltomaisema on pienipiirteinen, vanha kyläpelto rajautuu metsäisiin mäki-alueisiin tai vastaaviin peltomäkiin. Vanhalla kylätontilla on Alahelteen tilan rakennuskantaa. Kylän toisen kantatalon, Pertan pihapiiri on mäen alarinteessä, maantien varressa.

Historia: Helteen vanha kyläpaikka jää poikkeuksellisesti rantakyläiden, Luhalahden, Sipsiön ja Iso-Röyhiön maiden taakse. Kylä on ehkä niitä vähän nuorempi tai sitten se on perustettu silloin, kun Luhalahden Untamonlahti ulottui nykyistä pidemmälle. Helteen vanhassa ryhmäkylässä oli 1560-luvulla kaksi taloa, 1. Helteentalo ja 2. Pertta. Kylän kolmas talo, Marjamäki, perustettiin 1700-luvulla kauemmaksi kylästä aluksi torpaksi ja myöhemmin omaksi tilaksi. Helteentalo on jaettu isojaossa kahdeksi taloksi. 1800-luvun alkupuolella Helteentalot ovat peltojen keskellä olevalla mäellä, joka on todennäköisesti vanhin kylätontti, toinen kantatalo, Pertta, oli jo tällöin alarinteessä, kylä yhdistävän kylätien varressa. Helteen isojako aloitettiin 1753, kun laadittiin pöytäkirja rintamaiden jaosta. Lopullisesti jako toimitettiin 1797–1804. Isojaon täydennys toimitettiin 1871.

Oikealla Pertan kantatalon toinen asuinrakennus, takana näkyy vanha kylämäki ja Alanen-Helteen vanhoja rakennuksia.

Helteen kylän vuoden 1797 asuintontit ja kylätiet nykykartalla

Helteen kylä- ja asuintontit 1797: Punainen rasteri, A = Pertta ja B = Ylinen-Helle, C = Alanen-Helle. Ruskea katkoviiva, kylätiet ja -polut 1797. Violetti viiva = kaava-alueen raja. Kaava-alueeseen kuuluu vain Luhalahdentien eteläpuoli. Pohjakartta MML 2017. Isojakokartta 1797 L. Hornborg. KA.

Kaava-alueen raja noudattaa Luhalahdentien linjausta, kylämäki jää kaava-alueen ulkopuolelle. Inventoinnissa on huomioitu kaava-alueeseen kuuluva Pertan kantatalo. Kylämäellä on Helteen talon pihapiiri, johon kuuluu mm. aittoja ja päärakennus. Vanhalla Helteen kylätontilla olevilla Helteen kantatalon rakennuksilla on maisemallisia ja historiallisia arvoja, ne olisi hyvä inventoida jatkossa.

Kylä on osa Luhalahden, Helteen ja Sipsiön vanhaa kylä- ja viljelymaisemaa.

3.5.1 Pertta (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1.päärakennus, 2. väentupa 3. navetta. Vanha kylätontti näkyy Pertan pohjoispuolella kohoavalla mäellä, jossa on vanhan Helteen päärakennus ja 1960-luvulla rakennettu omakotitalo. Kuvassa Pertan pihapiiriä eteläpuolelta kuvattuna.

Tyyppi: Kantatalo, asuinrakennukset n. 1800, navetta 1907

rek. 143-404-2-124 Willa Pertta, os. Luhalahdentie 2134

Kuvas: Luhalahdentien ja Helteen kylätien risteyksessä olevan Pertan kantatalon tiiviisti rakennetussa pihapiirissä on kaksi asuinrakennusta 1800-luvun alkupuolelta ja 1907 valmistunut kivenavetan, holvatus kellarin ja liiterin sisältävä talousrakennus. Pihapiiri aukeaa eteläpuolella olevaan notkelmaan. Rinteessä on omenapuita.

Kuvassa maantien varteen sijoittuva päärakennus ja peltotien varteen sijoittuva toinen asuinrakennus, väentupa. Pertan kantatalon pihapiiri ja suuri kuusi muodostavat kiintopisteen peltomaisemassa.

Asuinrakennukset: Pitkänurkkaiset, matalalle lohkokivisokkelille rakennetut asuinrakennukset ovat peiterimavuorattuja. Räystäät ovat hirsirakenteiset, mikä viittaa vanhempaan rakennustekniikkaan. Omistajan mukaan päärakennuksen rakennusvuosi on 1810 ja väentuvan vieläkin aikaisempi. Päärakennus sijoittuu Luhalahdentien suuntaisesti. Rakennuksessa on 8-ruutuiset pystyikkunat, uusklassismia edustavat vuorilaudat on maalattu valkoiseksi. Vuoraus on maalattu kokonaisuudessaan

punaiseksi. Päärakennusta on jatkettu itäpäästä 1930-luvulla kahdella huoneella, jotka rakennettiin vanhan isäntäparin tiloiksi. Jatko-osa näkyy erilaisena puitejakona, uudisosassa on 2-ruutuiset ikkunat.

Kuvassa yllä päärakennus pihan puolelta. Vasemmalla kaava-alueella vanhoissa taloissa usein käytetty 8-ruutuinen puitejako.

Väentupana toiminut rakennus jää peltotien varteen, siinä on käytetty 6-ruutuisia ikkunoita, vuorilaudat ovat yksinkertaisemmat. Räystäät ovat hirsirakenteiset. Julkisivussa on punaisen lisäksi alueelle tyypillistä okrankeltaista, nurkkalistat ovat valkoiset. Tiiviisti rakennettua kokonaisuutta yhdistää tien puolella punaiseksi maalattu säleaita.

Kivinavetta: Huolellisesti lohkotuista kivistä rakennetun navetan vuosiluku "1907" on hakattu yhden holvatus oviaukon yläpuolelle. Rakennukseen liittyy hirs- ja lautarakenteisia osia sekä kivistä holvattu kellaritila. Satulakatto on katettu profiilipellillä. Kivityöt teki muistitiedon mukaan sama henkilö/henkilöt, jotka tekivät Inkulan sillan.

Kuva: Navetta ja siihen liittyvä puinen talousrakennus rajaavat asuinrakennuksen kanssa pihaa.

Säilyneisyys: Erinomainen, tiivis pihapiiri, asuinrakennukset n. 1800 ja talousrakennus 1907.

Historia: Pertta on kylän kantataloja. Nykyinen asuintontti on merkitty jo vuonna 1800 laadittuun isojakokarttaan. Tila oli pitkään Pertan suvulla. Tilan maatalous hiipui 1900-luvun aikana, jatkuen pitkään pienimuotoisena ja perinteisenä, mikä säilytti poikkeuksellisen ainutlaatuisen rakennuskokonaisuuden vanhassa asussa. 1900-luvun muutoksia olivat päärakennuksen jatkaminen ja kivinavetta 1907. Ko-

tipalsta erotettiin ja merkittiin omaksi Willa Pertta -nimiseksi tontiksi 2001. Nykyiselle omistajalle tila siirtyi 2000 ja sitä on käytetty asuntona ja kesä-asuntona.

Kulttuurihistorialliset arvot: Pertta on Helteen kantataloja. Asuintontti sijoittuu näkyvälle paikalle alueen vanhojen kyläteiden risteykseen. Rakennusryhmällä on porttimainen asema kolmen kylän raivaaman viljelymaiseman länsireunalla. Rakennusryhmä, kaksi 1800-luvun alun paritupatyypistä asuinrakennusta ja kivilavetta varasto-osineen muodostavat edustavan ja hyvin säilyneen vaurasta talonpoikaista rakentamista edustavan kohteen. Rakennuksella on historiallista, rakennushistoriallista ja maisemallista arvoa.

Kuva: Kivilavetta ja asuinrakennus vanhojen kyläteiden, nykyisten Luhalahdentien ja Pääjärventien risteyksessä. Päärakennusta jatkettiin navetanpuoleisesta päädyistä 1930-luvulla. Jatkos näkyy julkisivussa kapeampana peiterimavuorauksena ja 2-ruutuisena ikkunamallina. Räystäästä puuttuvat vanhan osan hirsirakenteet.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri, kaksi asuinrakennusta ja talousrakennus, asema maisemassa

Toimenpidesuosituks: Pihapiiri ja rakennukset tulee säilyttää. Rakennusryhmän näkyvä asema tie- ja viljelymaiseman kiintopisteenä tulee säilyttää. Ympäristö tulisi pitää avoimena. Vanhaan pihapiiriin ei suositella uudisrakentamista, mahdollisessa uudisrakentamisessa tulee huomioida pihapiirin rakenne, materiaalit ja rakennusten sijoittelu.

Informantti: Kati Vakkinen, puhelinhaastattelu 20.3.2017

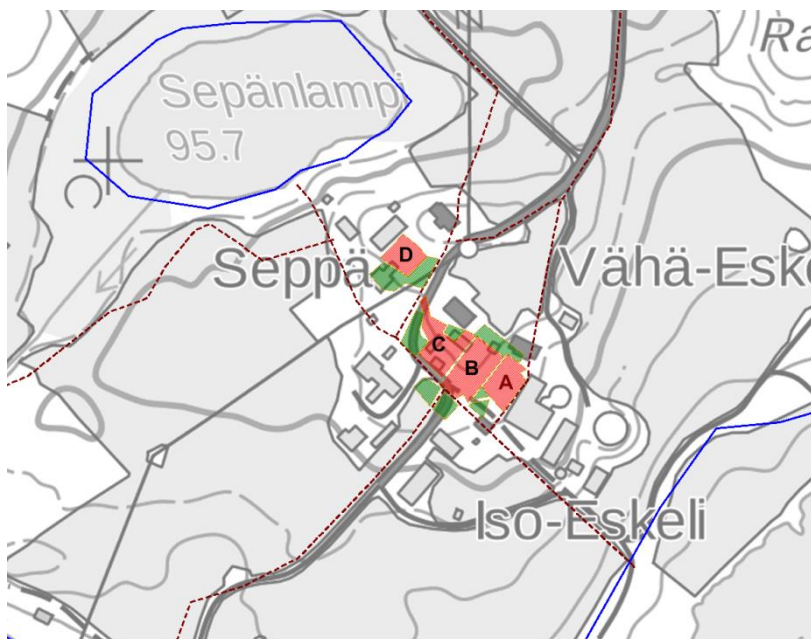
3.6 Sipsiön kylä

Kulttuurimaiseman ominaispiirteet: Sipsiön maakirjakylä sijoittuu Kyrösjärven Luhalahden kylä- ja viljelysmaiseman eteläreunalle, peltomäen päälle. Peltojen ja vesistöjen ympäröimä Sipsiö on säilyttänyt vanhan ryhmäkylän luonteensa, vanhalla kylätontilla ovat edelleen rinnakkain Sepän, Haiman ja Eskelin (Isoeskeli ja Vähäeskeli) asuintontit. Kylä on osa Luhalahden, Helteen ja Sipsiön keskiaikaista kylä- ja viljelymaisemaa. Vanha tiestö, kylänraitti, tie Luhalahteen ja rantaan johtavat kylätiet ovat säilyneet vanhoilla paikoillaan.

Nykytila: Kylän pellot ovat viljelyssä ja Vähäeskelissä on edelleen karjaa. Kylässä on nähtävissä eri-ikäistä rakennuskantaa, pääasiassa 1900-luvulta. Kylätontit ovat laajentuneet, mutta kylän rajat ovat edelleen melko selkeät. Viime vuosikymmeninä rakentamisesta on vastannut Vähäeskeli, jonka uudet talousrakennukset on hyvin sopeutettu vanhempaan pihapiiriin värien ja mittakaavan suhteen. Tonttien metsittyminen mm. Sepän pihapiirissä on hämärtänyt kylän ja pellon rajaa länsisivulla. Kylän pihapiirit ovat asuttuja, 1900-luvulla tontiksi kutistunut Isoeskeli on vapaa-ajan käytössä. Haiman uusi päärakennus on 1970-luvulta, Sepän 1950-luvulta. Parhaiten vanhasta ympäristöstä on säilynyt Haiman vanhalta kylätontilla oleva pihapiiri, jossa on kaksi asuinrakennusta ja luhtiaitta.

Historia: Sipsiön vanhassa ryhmäkylässä oli 1560-luvulla viisi taloa, joista kaksi autoitui myöhemmin. Vanhoja kantataloja ovat 1. Eskeli, 2. Haima ja 3. Seppä. Eskelin talo oli 1600-luvulla ratsutilana ja se jaettiin kahdeksi tilaksi jo 1670-luvulla. Talojen jako Isoeskeliin ja Vähäeskeliiin vahvistettiin kuitenkin vasta kylän maiden isojaon yhteydessä, vuonna 1803. Vanhaa asutusta edustavat myös 1600- ja 1700-luvulla käytössä olleet ruotusotamiesten asuinpiirit, joista kaksi sijoittuu kylän ulkopuolelle, Sepänlammen itäpuolelle. Toinen sotilastorpista on Luhalahden kylän puolella.

Kylän asuintontit, kylätiet ja rantaviiva 1798

Sipsiön kylä- ja asuintontit 1798, punainen rasteri: A=Vähäeskeli, B=Isoeskeli, C=Haima, D=Seppä. Vihreällä rasterilla on merkitty talojen humalatarhat. Kylätontit ovat säilyneet rakennettuina. Erityisesti Haiman vanha pihapiiri on tarkasti vanhalla kylätontilla. Haima on ollut hieman erillään jo varhain. Isoeskelin asuinpiha on 1800-luvun kylän laajentumisen vaikutuksia. 1790-luvun pellot ja niityt, joita ei ole tähän karttaan kuvattu, alkoivat tällöin tonttien reunasta. Nykyiset tielinjat pohjautuvat vanhoihin kyläteihin, ne on kartassa kuvattu katkoviivalla. Lähde: Sipsiön ja Luhalahden isojakokartta 1796, KA. Pohjakartta MML 2017.

Inventoidut kohteet: ryhmäkylässä kanta- tai vanhat osatalot 3.6.1 Haima, 3.6.2 Isoeskeli, 3.6.3 Vähäeskeli ja 3.6.4 Seppä. Kylään kuuluvassa Kaurasaassa on 1800-luvun lopulla perustettu pientila, 3.6.5 Kauramäki.

Näkymä kylään pohjoisesta, vanhasta kyläteiden risteyksestä. Vasemmalla Vähäeskeli, oikealla Haiman rakennuksia. Kylän rajapinta pohjoiseen on hyvin säilynyt, vasemmalla näkyy Vähäeskelin lämpökeskus, joka jatkaa vanhaa tapaa sijoittaa palo-vaaralliset tai tulipalolta varjeltavat rakennukset pihapiirin ulkopuolelle. Aikaisemmin vastaavia rakennuksia olivat riihet ja vilja-aitat.

Sipsiön kylä Kyrösjärven Luhalahdelta kuvattuna. Vanha kylänmäki nousee loivasti rannasta. Kylän länsireunaa hallitsevat Vähäeskelin vuosituhatien vaihteen talousrakennukset.

3.6.1 Haima (kantatalo)

Vanha asuinpiha: 1. asuinrakennus, 2. asuinrakennus, 3. luhtiaitta, 4. maakellari. Talouspihan rakennukset: 5. vilja-aitta, 6. navetta, 7. talousrakennus, 8. kuivuri ja kalustosuoja, 9. suuli. Nykyinen asuinpiha: omakotitalo 1979. Kuvassa näkymä raitilta vanhaan pihaan.

Tyyppi: Kantatalo, kylätontti, rakennukset 1800-l 1900-l, 1979

rek. 143-430-2-117 os. Noidanniemi 125

Kuvaus: Kylän halki kulkevan tien molemmin puolin sijoittuvassa Haiman tilakeskuksessa on näyttävä, tiiviisti rakennettu vanha asuinpiha, jonka rakennukset ovat pääosin 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Haiman talouspiha sijoittuu asuinpihan lounaispuolelle väljään muodostelmaan. Talousrakennukset ovat vanhaa vilja-aittaa lukuun ottamatta 1900-luvun alkupuolelta. 1900-luvun alkupuolella rakennetussa navetassa on useita laajennuksia. Tilan nykyinen asuinpiha, sen tiilivuorattu matala omakotitalo, jää omaksi kokonaisuudekseen tontin pohjoisreunalle.

Asuinrakennukset on rakennettu lohkotuista kivistä tehdyille kivi-jalalle. Pitkänurkkaiset hirsirungot on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. Päärakennuksessa (nro.1) on käytetty keltaista vintin päädyissä ja ulkovuorauksen yläosassa, vaakalistan yläpuolella. Ikkunat ovat molemmissa 6-ruutuiset, vuorilaudat klassistiset. Rakennuksissa on keltaiseksi maalatut umpikuistit, joissa on koristeelliset ruutuikkunat. Rakennuksista nro. 2 on aavistuksen koristeellisempi, mikä näkyy kuistin ikkunoiden ja ulkovuorauksen jäsentelyssä ja ulkovuorauksen yläpään kaarikoristeena sekä vintinpäädyn moniruutuisena koristeikkunana. Tiiviin rinnepihan etelärajalla on pitkänurkkainen luhtiaitta, vintinpäädyt ovat lautta. Piha-piirin rakennukset ovat kaikki 1800-luvun loppupuolelta.

Kuvat: Haiman asuinrakennukset ja luhtiaitta

Kuvat: Haiman matala, tummalla tiilellä vuorattu asuinrakennus rakennettiin vanhan pihan ulkopuolelle. Raittimaisemaa hallitsee taustalla näkyvä vanha päärakennus, keskellä Haiman väljästi rakennettua, ajallisesti kerrostunutta talouspihaa. Oikealla Haiman vanhin rakennus, talouspihan laidalla oleva vilja-aitta.

Säilyneisyys: Vanha, tiivis asuinpiha on erinomaisesti säilynyt 1800-luvun lopun asussa. Kokonaisuutena kerrostunut, talouspiha ja uusi asuinpiha.

Historia: Haima on Sipsiön kylän kantataloja. Rakennukset ovat talon vanhalla kylätontilla. Haima on ollut samalla suvulla vuosisatoja.

Kulttuurihistorialliset arvot: Vanhan kyläraitin varrella, vanhalla kylätontilla ovat kaksi vanhaa asuinrakennusta ja luhtiaitta muodostavat poikkeuksellisen hyvin säilyneen ja edustavan pihapiirin. Kokonaisuudella on asutus-, rakennus- ja maisemahistoriallista arvoa. Myös talouspihan puolella oleva vilja-aitta edustaa talonpoikaista rakennusperinnettä. Talouspihan punaiseksi maalatuilla talousrakennuksilla on kokonaisuutena maisemallista merkitystä. Myös navetta on tärkeä.

Keskeiset ominaispiirteet: Vanha, tiivis asuinpiha, rakennukset 1-3. 1900-luvulla rakennetulla talouspihalla on maisemallista merkitystä perinteisen kylämaiseman osana.

Toimenpidesuositukset: Vanhan asuinpihan ja sen rakennusten säilyminen olisi hyvä turvata. Perinteisten rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Tilan mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovittaa pihan rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.6.2 Isoeskeli (kanta/osatalo)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus, 2. navetta, 3. sauna. Kuvassa Isoeskelin asuinrakennus ja pieni saunarakennus.

Tyyppi: Kantatalo/osatalo 1670-I, kyläkeskusta, rakennukset n. 1900–1920.

rek. 143-430-10-150, os. Noidanniemi

Kuvaus: Isoeskelin pieni pihapiiri jää nykyisin Vähäeskelin talouspihan keskelle saarekkeeksi. Puustoisella tontilla pihaa rajaavat kuutiomainen asuinrakennus ja pitkä hirsinavetta. Rakennukset ovat 1900-luvun alkupuolelta. Pihapiiri on nykyisin vapaa-ajan käytössä. Tontilla on lisäksi pieni saunarakennus.

Pienellä kuistilla varustettu asuinrakennus on rakennettu lohkotuille nurkkakiville. Hirsirunko on vuorattu peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat pääosin 6-ruutuiset, vuorilaudat edustavat uusklassismia. Osa ikkunoista on uusittu, vintinikkuna on sotien jälkeiseltä ajalta ja tuuletusikkunalla varustetut vaakaikkunat 1970-luvulta. Rakennuksessa on jyrkkäpiirteinen profiilipellillä varustettu satulakatto, umpiräystäät ja päädyssä kissanpenkit. Kuistissa on suuret 1800-luvun lopulle tyypilliset koristeikkunat. Rakennuksen nykyasu ja todennäköinen rakennusaika on 1920-luku.

Historia: Eskelin kantatalo jaettiin 1670 kahdeksi tilaksi, Isoeskelin ja Vähäeskelin tiloiksi. Virallisesti jako tehtiin isojaon yhteydessä 1803. Vanha kylätontti laajeni nykyiseen asuinpihaan 1800-luvun jälkipuoliskolla, jossa ovat nykyisin pieni asuinrakennus ja hirsinavetta. Isoeskeli kutistui pientilaksi ja myöhemmin vapaa-ajan tontiksi 1900-luvulla.

Säilyneisyys: Punaiseksi ja keltaiseksi maalattu pieni asuinrakennus ja punainen hirsinavetta ovat säilyttäneet ominaispiirteensä. Osa asuinrakennuksen ikkunoista on vaihdettu nuorempaa ikkunajakoa edustaviin ikkunoihin.

Kulttuurihistorialliset arvot: Isoeskeli on kylän vanhoja kantatalosta muodostettuja osataloja. Isoeskeli hajosi 1900-luvulla ja vanhan kylätontin tuntumassa, kylätien varrella, on enää pieni asuinrakennus ja hirsinavetta 1900-luvun alkupuolelta. Isoeskelin pienellä tilakeskuksella on maisemallista ja asutushistoriallista arvoa osana perinteistä kylämaisemaa.

Keskeiset ominaispiirteet: Asuin- ja talousrakennus ovat osa vanhaa kylämaisemaa.

Toimenpidesuosituks: Isoeskelin rakennukset ovat osa Sipsiön perinteistä, tiiviisti rakennettua kylämaisemaa. Asuinrakennuksen ja navetan säilymisellä olisi perinteistä kyläkuvaan säilyttävä vaikutus. Perinteisten rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovittaa pihan rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.6.3 Vähäeskelin (kanta/osatalo)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus 1905/1938. 2. luhtiaitta 1936/2011, 3. vilja-aitta 1700-l, 4. navetta 1934, 1978, 1994, 2004, 2011, lietesäiliöt 1977, 1993. 6. konehalli 1983, 1996, 6. konehalli 2006, 7. kuivurit 1999, 2013, 8. lietesäiliö 2004, 9. lämpökeskus 2005, 10. varistorakennus 2011. Vähäeskelin rakennuksia pohjoisesta kuvattuna. Rakennusten ohella Kyrösjärvi hallitsee kylätien maisemaa.

Tyyppi: Kanta-/osatalo 1670-l, Eskelin kylätontti, rakennukset 1903-2006, 1700-l rek. 143-43-1-171, os. Noidanniemi

Kuvas: Vanhalla Eskelin kylätontilla sijaitsevan Vähäeskelin neliömäistä pihapiiriä rajaavat 1900-luvun alun asuinrakennus, vuonna 2011 siirretty ja korjattu luhtiaitta ja vuosina 1934-2011 rakennettu navetta. Muut talousrakennukset ovat 2000-luvun vaihteesta ja sijoittuvat suojaosan pihan ympäristöön. Erillisenä rakennuksena on eteläsivulla vanha Eskelin kantatalon vilja-aitta, joka kuului aikaisemmin Isoeskelin talolle. Huolimatta rakennuskannan uudistumisesta, on pääosin 1930-luvulla rakennettu pihapiiri säilyttänyt yhtenäisen, perinteisen asunsa. Kylämaisemaa hallitseva asuinrakennus erottuu vaaleana muusta rakennuskannasta, jonka väreinä on käytetty perinteistä punaista ja keltaista. Rakennusten laajennuksissa on huomioitu vanhempia osia, tämä näkyy hyvin 1934 rakennetusta ja useasti laajennetusta navetasta. Vähäeskelin on edelleen toimiva maatila ja navetassa on n. 100 lypsylehmää. Tilan ranta-alueille on rakennettu 1990- ja 2000-luvulla vuokrattavia kesäasuntoja.

Historia: Eskelin kantatalo jaettiin 1670 kahdeksi tilaksi, Isoeskelin ja Vähäeskelin tiloiksi. Virallisesti jako tehtiin isojaon yhteydessä 1803.

Asuinrakennuksen lähtökohtana on muistitiedon mukaan paikalla ollut savupirtti. Runko-osa, ensimmäinen kerros on valmistunut 1905, pihapuolen kookas poikkipääty ja vintin asuinhuoneet 1936. Runko-osa on rakennettu lohkokivistä tehdylle kivijalalle, poikkipääty betonisokkelille. Hirsirunko on vuorattu vaaleanruskealla peiterimavuorauksella, listoitukset on

vuorausta tummempi, vihertävä. Ikkunat ovat malliltaan ristikarmilliset, 6-ruutuiset, ne on uusittu puu/alumiini-ikkunoiksi. Satulakatto on katettu tiilikuvioidulla profiilipellillä.

Luhtiaitta valmistui 1934 ja sijaitsi aikaisemmin pihan eteläreunalla, vuoden 2011 navattaosan paikalla. Rakennus siirrettiin 2011 nykyiselle paikalleen betonilaatan päälle. Siirron yhteydessä sen luhtiosat ja katto uusittiin.

Kuvat: Vasemmalla 1930–2010 rakennettu navetta, keskellä näkymä pihaan itäpuolelta, navetta, luhti ja päärakennus. Oikealla vilja-aitta.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kantatalo (jaettu 1670) vanhalla kylätontilla. Vähäeskelin pihapiirissä on rakennuskantaa 1900-luvun eri vuosikymmeniltä. Edelleen aktiivisesti toimivan maatilán pihapiiri on säilyttänyt perinteisiä piirteitä ja uudistunut rakennuskanta on pääpiirteissään ja keskeisiltä osin sopeutettu hyvin vanhempaan rakentamiseen värein ja mittakaavallisesti. Vähäeskelillä on asutus-, rakennus- ja maisemahistoriallista arvoa.

Keskeiset ominaispiirteet: päärakennus, vilja-aitta, pihapiiri, asema maisemassa.

Toimenpidesuosituksset: Perinteisten rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Pihapiirin uudisrakentaminen tulisi sovittaa alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

Informantti: Timo Vähäeskelä, haastattelu 17.1.2017.

3.6.4 Seppä (kantatalo)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus 1950-l, 2. kavinavetta 1920-l, 3-5 talousrakennuksia. Asuinrakennus raitilta kuvattuna. Rakennus kuisteineen on hyvä esimerkki sodan jälkeisestä päärakennuksesta, jossa näkyvät perinteet sekä ikkunoissa ja kuistissa ajan uudistukset.

Tyyppi: Kantatalo, kylätontti, rakennukset 1930–1950-l

rek. 143-430-3-94, os. Noidanniemi 116

Kuvaus: Seppälän kantatalo sijoittuu kylätien varteen. Suorakaiteen muotoista pihaa rajaavat 1950-luvulla rakennettu asuinrakennus, 1926 valmistunut navetta ja punainen varastorakennus. Raitin puolella pihassa on runsaasti marjapensaita ja havupuustoa, jolloin pihan asema raitin varrella on varsin puustoinen. Asuinrakennus on edustava esimerkki 1950-luvun maatalon päärakennuksesta. Hyvin ominaispiirteensä säilyttäneessä rakennuksessa on betonisokkeli, rakennuksen

runko on vuorattu kellertävällä peiterimavuorauksella. Vaakaikkunoita rajaa ajalle tyypillinen kapea, punaruskea lista.

kuva: Sepän 1926 valmistunut lohkokivistä muurattu navetta on 1900-luvun vaihteen perinteisen kivi-rakentamisen viimeisiä edustajia Luhalahdessa.

Säilyneisyys: kerrostunut 1920- ja 1950-luvut

Historia: Seppä on ollut samalla suvulla 1600-luvulta alkaen. Sukuviirissä on vuosiluku 1601.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kylän kantatalo vanhalla kylätontilla, raitin varrella.

Keskeiset ominaispiirteet: asuinrakennus, navetta.

Toimenpidesuositukset: Sepän vanhalla kylätontilla olevat rakennukset ovat osa Sipsiön rakennettua kylämaisemaa. Asuinrakennuksen ja navetan säilymisellä olisi perinteistä kyläkuvaan säilyttävä vaikutus. Perinteisten rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovittaa pihan rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen. Sotien jälkeen rakennetun asuinrakennuksen ajalliset ominaispiirteet, värit, kuisti, ikkunajako, listoitus ym. yksityiskohdat tulisi huomioida tulevilla remonteilla.

3.6.5 Kauramäki (saaritila)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus, 2. talousrakennuksia. Kuvassa asuinrakennus eteläpuolelta kuvattuna. Kuisti on nuorempaa kerrostumaa.

Tyyppi: palsta- tai asutustila, n. 1900.

rek. 143-430-2-91, os. Kaurasaari

Kuvas ja historia: Kaurasaaren keskelle, peltovainion yhteyteen rakennetussa vanhassa pihapiirissä on asuinrakennus, jonka nykyasu on 1900-luvun alkupuolelta ja kuisti sotien jälkeen rakennettu. Nurmipihassa on muutamia omenapuita ja pieni talousrakennus. Toinen, nuorempi rakennusryhmä käsittää neljä pellolle rakennettua hirsi- ja lautarakenteista talousrakennusta. Kaurasaari oli jo 1790-luvulla nimetty kartassa Kaurasaareksi. Nykyistä huomattavasti pienemmässä saarella oli kartan mukaan lähinnä metsää. Kauraa viljeltiin aikaisemmin eläinten rehuksi, joten saaren nimi on voinut syntyä saarella poltetusta kaskesta, johon on kylvetty kauraa. Kyrösjärven pintaa laskettiin 1860-luvulla kaksi metriä, jolloin saariin ja rannoille syntyi niittyalueita. Kauramäen tila, noin 11 hehtaaria ilman vesialueita, erotettiin itsenäiseksi tilaksi Haiman kantatilasta 1921. Kauramäki on ilmeisesti 1800-luvun jälkipuoliskolla tai vuosisadan vaihteessa muodostettu palstatila. Tilalla harjoitettiin pienimuotoista maa- ja karjataloutta aina 1900-luvun jälkipuoliskolle saakka. Kaurasaareen ei ole rakennettu muita kiinteistöjä tai vapaa-ajan asuntoja.

Kartta vasemmalla ylhäällä: Kauramäen pihapiiri ja pellot v. 1907. Lähde: Mittauskartta Haiman perintötalon kaikista tiluksista, varamaamittari Kristian Nordenswan 1907, Maanmittauslaitoksen kartta-aineisto, KTJ.

Kartta vasemmalla: Kaurasaari vuoden 1798 Isojakokartassa, KA. Karttapohjoinen ei ole oikein.

Kulttuurihistorialliset arvot: kylän asutushistoria, järvenlaskujen vaikutukset, Kyrösjärven saarien asutus- ja maataloushistoria. Kauramäen autenttisenä, tiettömän taipaleen takana säilyneellä pihapiirillä on asutus- ja rakennushistoriallista arvoa.

Keskeiset ominaispiirteet: asuinrakennus, talouspiha ja pienipiirteinen viljelymaisema.

Toimenpidesuositukset: Onko toimintaa, joka säilyttäisi ja ylläpitäisi kulttuuriympäristöä?

Kauramäen talousrakennusten ryhmä.

3.7 Luhalahden eli Huopion mylly- ja liikeraitti

Kuva: Huopion raitin ja Luhalahden taajaman risteuksen kaupparakennukset ovat 1880-, 1930- ja 1950-luvuilta

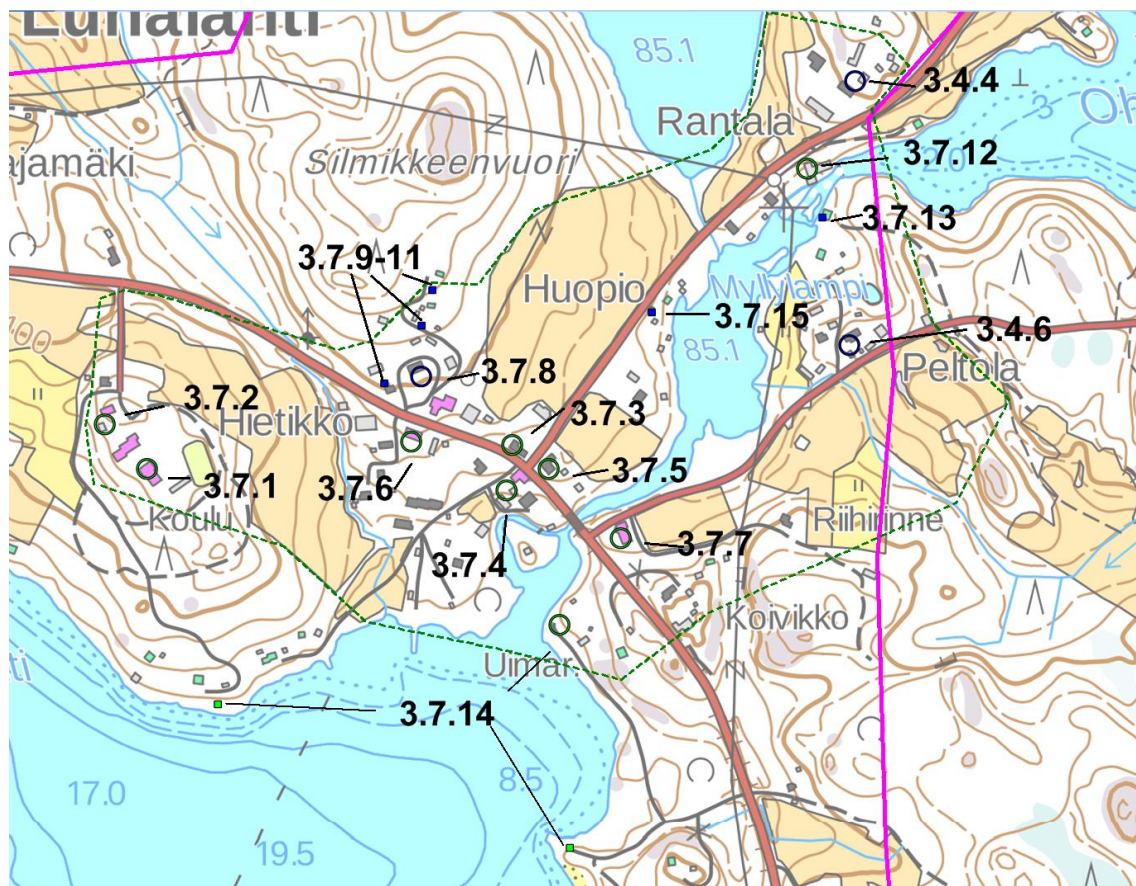
Luhalahden taajama, tai vanhemmalta nimeltään Huopio, sijoittuu maa- ja vesireittien solmukohtaan, kylien vanhan myllykosken tuntumaan. Maisema on pienipiirteinen, Kyrösjärven ja Ohistonlammen väliin jäävä lyhyt jokilaakso rajautuu molemmilla rannoilla korkealle kohoaviin metsämäkiin. Jokea seuraavat pellot ovat kapeana vyöhykkeenä mäkien rinteissä. Rakennettu maisema keskittyy Luhalahdentien varteen, sillan ja tienristeyksen ympäristöön. Parkanoon, Viljakkaan ja Kuruun vievien teiden risteykseen ja ympäristöön sijoittuu historiallisen myllykosken ohella 1900-luvun vaihteen ja 1960-luvun välillä rakennettuja liikerakennuksia, Luhalahden työväentalo, kansakoulu ja terveystalo. Niiden lisäksi on eri-ikäistä ja -tyyppistä asuinrakentamista. Hajanaisesti risteykseen ja maanteiden varsille levinneessä pienessä taajamassa on entinen torppa, mäkitupia, pientiloja ja maatila. Lisäksi on yksittäisiä omakotitaloja sekä rivitalot 1950-, 1960-, 1980- ja 2000-luvulta. Edelleen toimivia liikepalveluita edustaa 1960-luvulla rakennettu huoltamo kahviloineen. Samaan aikakauteen liittyy Luhalahden rukoushuone, joka sijoitettiin perinteiseen tapaan raitin ulkopuolelle.

Kaava-alueella harvinaista modernia rakennustapaa ja autoliikenteen nousua edustaa Luhalahden huoltoasema. Vuonna 1963 perustetun huoltamon laatikomainen ulkomuoto ja julkisivun levymateriaalit edustavat 1960-luvun rakennusmateriaaleja. Rakentamisessa luovuttiin paikallisista ja perinteisistä materiaaleista, tilalle tulivat teolliset materiaalit. Keskittyvässä ja ketjuuntuvassa huoltosetelitoiminnassa Luhalahden huoltamo edustaa nopeasti harvinaistuvaa ja katoavaa rakennuskantaa. Tankkauspuoleen katos on nuorempi, ehkä 1980-luvulta. Rakennusta ei inventoitu.

Huopion raitin, Luhalahden taajaman ominaispiirteitä ja inventointikohteita

Vihreä ympyrä= mylly-,kauppa-, teollisuus- ja palvelurakennukset, sininen ympyrä = maatalouden tilakeskukset, sininen neliö = mäkituvat, pienasutus.

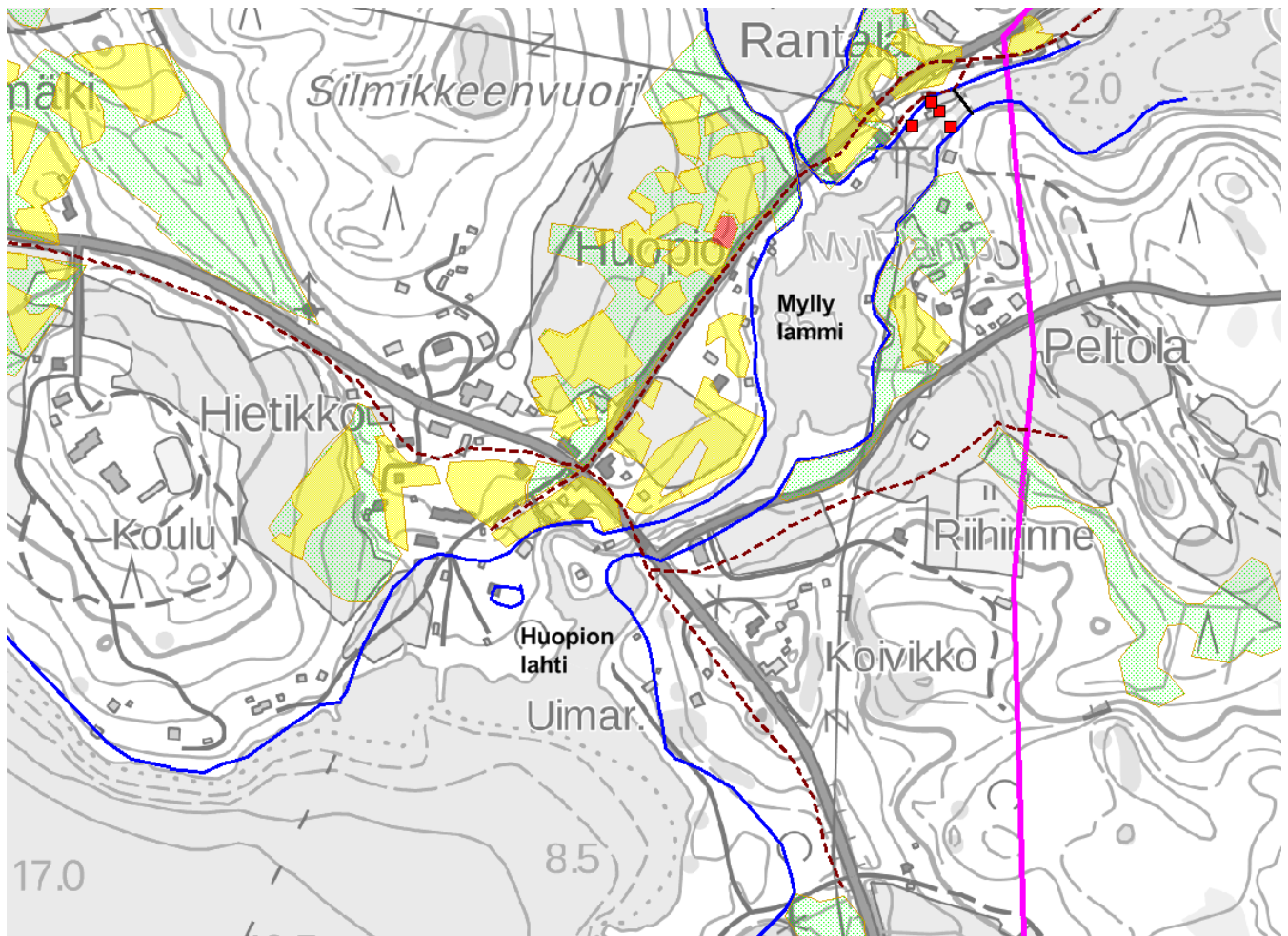
Kaupat ja palvelut: kansakoulu 3.7.1, terveystalo 3.7.2, Heiskalan kauppa 3.7.3, Osuuskauppa 3.7.4, Voiman kauppa 3.7.5, Säästöpankki 3.7.6, työväentalo 3.7.7. **Asuinrakennukset:** Mäkiheiskala 3.7.8, **Mäkituvat:** Mäensivu 3.7.9, Koivisto 3.7.10, Huopio 3.7.11, Nieminen 3.7.15. **Maatalouden ja teollisuuden vesirakenteet:** Huopiokosken mylly 3.7.12, myllypirtti 3.7.13. uittorakenteita, uittosuuli ja -laiturit 3.7.14.

Alueen reunoille sijoittuvat vanhempaa maankäyttöä edustavat 1700-luvun osatalo Rantala 3.4.4 ja entinen torppa Meili 3.4.6, jotka ovat esitelty maatalouden edustajina Luhalahden kylän yhteydessä.

Historia: Taajaman toisen selkärangan muodostavalla Sipsiöjoen Huopionkoskella oli jo varhain kylien myllyjä. Luhalahden kylän lisäksi kosken partaalla oli Sipsiön ja Iso-Röyhiön kylien omistuksia. Mäkien väliin puristuneen Huopiokosken ja Myllylammen rannoilla viljelyskelpoista maata oli suhteellisen vähän. Vielä 1700-luvulla rannoilla oli niittyjä ja pieniä peltoja. Myllyjen ohella rakentamista edusti Haikaran kantatalon toiselle puoliskolle kuuluva torppa, jonka autioitunut asuintontti sijaitsee jokilaakson länsirinteen pellolla. 1800-luvun aikana kosken tuntumaan siirtyi Haikaran kantatalon toinen puolisko, nykyinen Rantala. Itärannalle perustettiin Meili-niminen torppa. Nykyinen Luhalahdentie kunnostettiin ja oikaistiin maantiekseksi 1850-luvulla. Tietä uudistettiin 1970-luvulla, jolloin sen profiili ja luonne muuttuivat oikaisujen, pengerryksen ja kallioleikkausten vuoksi. Sipsiöjoen reitti kunnostettiin uittoreitiksi 1800-luvun jälkipuoliskolla, jolloin Luhalah-

desta tuli tärkeä solmukohta. Siellä jokiuton tukit kuorittiin ja koottiin lautaksi järven ylitystä varten. Maanteiden ja vesireitin risteys kasvoi pieneksi liikeraitiksi 1900-luvun alkupuolella. Kuruun vievä kylätie, nykyinen Poikeluksentie, kunnostettiin maantiekseksi 1900-luvun alkupuolella. Huopion raitille, maanteiden risteykseen, perustettiin Heiskalan kauppa jo 1800-luvun loppupuolella ja sitä seurasivat 1900-luvun alkupuolella kansakoulu, työväentalo, osuuskaupat, terveystalo, pankki, saha, sähkölaitos ja pienasutus. 1930-luvulla Huopio (Luhalahti) oli yksi Kyrösjärven höyrylaivojen satamista.

Huopion 1790-luvun maisema nykykartalla

Luhalahden/Huopion alue 1790-luvulla. Mustavalkoisen nykykartan päälle on asemoitu ja väreillä merkitty vuoden 1796 kartan niityt, pellot, asuintontit, kylätiet ja rantaviiva sekä nimistöä Huopionlahti. Asutusta ja rakentamista edustivat tällöin Haikaran kantalon torppa Myllylammien länsirannalla (punainen rasteri), Huopionkosken neljä myllytoimintaan liittyvää rakennusta ja kosken ylittävä silta. Rakentamisen painopiste oli maatalousaikana Huopionkosken ympäristössä, nykyisen raitin ja taajaman rakentaminen alkoi vasta 1800-lopulla osana teollistuvaa ja muuttuvaa yhteiskuntaa. Vaikka Kuruun, Viljakkalaan ja Parkanoon johtavat maantiet rakennettiin vasta 1850- ja 1900-luvulla, oli niiden paikalla jo paljon aikaisemmin vanhemmat kylätiet siltoineen. Rantaviiva oli 1860-luvulle saakka nykyistä korkeammalla, vanhassa kartassa esiintyvä Huopionlahti nykystä laajempi ja siihen liittyi pieni saari. Lähde: Luhalahdentie Lähde: Sipsiön ja Luhalahden isojakokartta 1797, KA.

Huopio 1900-luvun alkupuolella

Huopion raitti vuoden 1910 Senaatinkartassa. Sotilaskarttoihin kuuluvassa, yleispiirteisessä kartassa näkyy rakentamisen keskittyminen maanteiden risteykseen ja Sipsiöjoen suulle. Raittia rajaa peltomaisema. Huopionkosken mylly, Rantala ja Meili muodostavat oman, maatalouden maisemansa Kuruun vievän tien varteen. Lähde: Senaatinkartta, mittaus 1910, KA.

Kartta: Peruskartta vuodelta 1955. Huopion tiiviisti tienvarteen rakentunut raitti on vilkkaimmillaan. Huopion laituri on merkitty vielä karttaan. Vesiliikenteen merkitys väheni sotien jälkeen Suomen autoistuessa.

Vasemmalla
Luhalahden

maantie ja sen lohkokivistä rakennettu silta eteläpuolelta kuvattuna. Vesivoimalla toimivan pärehöylän taustalla näkyy uittoränni ja Luhalahden vanhempi työväentalo. Uittoränni purettiin ja uusi työväentalo rakennettiin sotien jälkeen, nykyinen betonisilta on 1970-luvulta. Lähde: Ikaalinen Seuran arkisto.

Luhalahden vanha silta pohjoispuolelta ja jokisuuta. Eino Nikkilä kuvasi uittotoimintaa ja avaria rantamaisemia vuonna 1931. Lähde: M012 KK1739 393[1] ja M012 KK1739 763[1], Musketti, Museovirasto (Finna)

Luhalahden taajaman, tai aikaisemmin Huopion raitin, kukoistusaika oli 1800-luvun lopulta sotien jälkeiseen aikaan, jonka jälkeen raitin ja taajaman taloudellinen toiminta on vähitellen hiipunut Suomen autoistuessa ja kaupungistuessa. Maatalouden ohella ihmisiä työllistivät savotat, uittotoiminta sekä mm. Haverin kaivos Viljakkalassa. Savotat ja uitto koneellistuivat 1950-luvulla, ja kaivos lopetti

toimintansa 1960. Luhalahden taajamaan rakennettiin 1960-luvun jälkeen yksittäisiä omakotitaloja sekä rivitalo, mikä osaltaan kertoo maaseudun autioitumisesta vanhemman väen siirtyessä tiloilta palveluiden luokse taajamaan, joka kaava-alueella tarkoitti Luhalahtea. Rakentaminen suuntautui yhä enemmän rantojen vapaa-ajan rakentamiseen, joka alkaa lisääntyä 1960-luvulla. Luhalahden kaupat lopettivat toimintansa 2000-luvun alkuun mennessä. Koulu, päiväkoti, terveysasema ja huoltamo toimivat edelleen.

Luhalahti ennen ja nyt

Luhalahti 1900-luvun ja 2000-luvun alkupuolilla. Rakennuskanta on pääosin uusiutunut, nykymaisemassa kiintopisteenä on edelleen Heiskalan kauppa ja huonommin näkyvä osuuskauppa. Kuva lienee 1950-luvun vaiheilta, koska osuuskauppa (1930-l) on jo rakennettu. Luhalahden rakennuskanta edusti tällöin vielä perinteistä rakentamista. Tielinjaa ja siltaa uudistettiin 1970-luvulla palvelemaan paremmin nopeutunutta ja kasvanutta autoliikennettä. Silta ei muodosta enää selkeää kiintopistettä tiemaisemassa.

Maalaus: Felix Frangin idyllinen maalaus Huopiosta 1900-luvun alkupuolelta. Tienristeykseen keskittyi tällöin kookkaita puurakennuksia. Koulumäen eteläpäästä maalatun teoksen keskellä on Kivistön leipomo, joka purettiin 1960-luvulla, sen takana on Heiskalan kauppa. Sen oikealla puolella näkyy nahkuri Salmisen talo, jonka paikalle rakennettiin Voiman kauppa 1949. Kuvan etualalla näkyvät kalastaja Syrjäsen rakennukset, joiden paikalle rakennettiin 1980-luvulla rivitalot. Oikealla kuva Koulumäen pohjoispäästä, josta avohakkuun ansiosta aukeaa hyvä näkymä taajamaan. Rakennuskanta on kerrostunutta, 1880-luvulta aina nykypäivään saakka.

Ilmakuva: Luhalahti 1950-luvulla, muutoksia on tapahtunut jo tällöin, uusia rakennuksia ovat osuuskaupat, pankki ja työväentalo sekä etualalle keskittyvät omakotitalot. Liikerakennusten ohella maatalous on hyvin läsnä nykyistä avoimemmassa maisemassa. Kuva: Tommi Ala-Helle.

Kulttuuriarvot: Huopion liikeraitti, Luhalahden taajama. Alueen kylien vanha myllykoski ja jokilaakso kapeine torppien raivaamine viljelymaisemineen muuttuivat 1800-luvun lopulla maanteiden ja uittotoiminnan seurauksena vireäksi taajamaksi, johon lähikylien palvelut, kaupat ja koulu keskittyvät aina 1950-luvulle saakka, jonka jälkeen uittotoiminnan päättyminen ja kaupungistuminen päättävät kehityksen. Vanhat kylätiet uudistetaan maanteiksi 1850- ja 1900-luvulla, niiden risteys muodostaa liikeraitin rakennetun ympäristön ytimen, jota vilkkaana uittoreittinä toiminut Sipsiönjoki sivuaa. Luhalahdentien varressa ja sen maisemassa on säilynyt suurin osa raitin kukoistusajan rakentamista. Raitin keskeisiä liikerakennuksia ovat Heiskalan kauppa (1880-l), osuuskauppa(1930-l) ja säästöpankki (1950-l). Julkista ja yhdistystoimintaa edustavat työväentalo (1950-l), kansakoulu 1900- ja 1950-l ja terveystalo (1940-l). Joen yläjuoksulla, vanhempaa ja maatalouden historiaa edustavat Huopionkoskella oleva myllyn, sahan ja sähkölaitoksen sisältävä rakennuskokonaisuus. Alueelle merkittävästä uittotoiminnasta, alueen teollisuushistoriasta, on nähtävissä uittosuuli ja kaksi laituria. Maiseman laitamilla vanhaa maataloutta edustavat Rantala ja entinen Meilin torppa sekä mäkituvat. Näiden kahden historiallisen maiseman piirteet ovat osittain hämärtyneet nuoremman rakentamisen ja maiseman metsittymisen seurauksena.

Toimenpidesuosituks:

Maisema: Viljely- ja raittimaisema. Luhalahden taajaman, Huopion raitin maisema on pienipiirteinen, pienet rantapellot keskittyvät ympäröivien mäkialueiden rinteisiin. Pelloilla on arvoa osana alueen maatilojen, Rantalan ja Meilin maisemaa sekä koulumäen kansakoulun yhteydessä. Raittimaiseman ytimen muodostaa Luhalahdentie ja sen tienristeys, jonka ympäristöön liike- ja asuinrakentaminen on keskittynyt 1890-luvulta 2000-luvulle. Raittimaisemaa hallitsevat 1890- ja 1950-lukujen välillä rakennetut liike- ja palvelurakennukset. Niiden asema ja hallitseva rooli raittimaisemassa tulisi huomioida tulevaisuudessa maankäyttöhankkeissa.

Rakentaminen: Arvoalueella, sen avoimilla alueilla ja liikeraitilla ei suositella laajamittaista uudisrakentamista. Raitin varsi tulisi säilyttää mahdollisuuksien mukaan liikerakentamisen ja palveluiden ympäristönä. Rakennusten kunnostamisessa tulisi huomioida niiden alkuperäiset materiaalit, värit, ikkunajako ja kattomuoto. Maiseman peitteisyyden ja kerroksellisuuden vuoksi alue kestää uudisrakentamista, joka sijoitetaan raitti- ja viljelymaiseman ulkopuolelle.

Tielinjat: Maiseman nykyiset tielinjat ovat hyvin vanhoja, niiden pohjana ovat jo 1700-luvulla käytössä olleet kylätiet. Luhalahdentien nykyasu on 1970-luvulta. Tien tulevaisuudessa parannustoissa tulee huomioida liikerakennusten säilyminen ja asema tiemaisemassa.

3.7.1 Luhalahden kansakoulu

Kartta ja kuva: koulurakennus 1903, 2. koulurakennus 1957, 3. talousrakennus n. 1900. Kuvassa koulurakennukset itäpuolelta kuvattuna, taustalla näkyy terveystalo.

Kuvaus: Huopion keskustan, Luhalahden liikeraitin eteläpuolella kohoavalla korkealla Koulumäellä on puinen koulurakennus vuodelta 1901 ja tiilirunkoinen, rappattu koulurakennus vuodelta 1957. Koulun talousrakennus on 1900-luvun alkupuolelta. Koulumäeltä aukeavat hyvät näkymät Huopion liikekeskustaan ja Luhalahdelle.

Kaksikerroksinen koulurakennus vuodelta 1901 on rakennettu lohkotuista kivistä tehdylle sokkelille. Hirsirunko on vuorattu peiterimavuorauksella. Rakennuksen kaakkoispäädyssä ovat opettajien asuintilat, luoteispäädyssä olevassa poikkipäädyssä koulun luokkatilat. Ikkunat ovat asuintiloissa 3-ruutuiset, T-jakoiset, luokkatiloissa korkeat ja moniruutuiset. Luoteispuolella on alakerran asuntoon liittyvä, koristeellinen avokuisti. Räystäissä ja ikkunoiden vuorilaudoissa on nähtävissä rakennusajan tyylipiirteitä, lähinnä kertaustyyliä. Sisätiloissa on tehty muutoksia 1950-luvulla. Julkisivuun vaikuttavia muutoksia tehtiin 1969, kun pääoven suojaksi tehtiin katos ja ovi uusittiin. Samalla vanhat savupiiput purettiin.

Kuva: Pihapiirissä on säilynyt vanhoihin koulupihoihin liittyvä, aika-kaudesta hyvin kertova hirsilautarakenteinen talousrakennus, jossa olivat koulun ulkohuoneet sekä omavaraistalouteen liittyvä, opettajien eläimille tarkoitettu pieni navetta. Palkan lisäksi opettajalle kuului varata lämmityspuut, pala peltoa ja pieni navetta.

Uudempi koulurakennus on vuodelta 1957. Yksikerroksinen, koulu- ja asuintiloja sisältänyt rakennus on tiilirunkoinen ja julkisivuiltaan roiskerapattu. Ikkunat ovat vaakaikkunat tuuletusikkunalla. Rakennus on toiminnoiltaan ja julkisivultaan porrastettu rinteeseen ja siihen liittyy ajalle tyypillinen pitkä katos, jota tukevat vinopilarit. Koulutilat, kaksi luokkahuonetta ja sivukäytävä sijoittuvat mäen päälle, pihan yhteyteen. Alarinteeseen porrastetussa osassa oli lisäksi koulun henkilökunnalle tarkoitetut yksiö ja kaksio.

Julkisivut ovat säilyneet kohtuullisesti, sisätiloissa on tehty muutoksia 1983, jolloin WC-tiloja uudistettiin, sekä 1996, kun koulun asunnot muutettiin opetustilaksi ja perhepäivähoitotilaksi.

Kuva: koulurakennus pohjoisesta kuvattuna. Rakennuksen matala, porrastettu rakennusmassa, katoksen vinot kimppupilarit, monikulmainen päätyikkuna ja roiskerappaus ovat rakennusajan ominaispiirteitä.

Säilyneisyys: Hyvä. Koulurakennukset vuosilta 1903 ja 1957 ovat säilyttäneet ajalliset ominaispiirteensä ja sijaintinsa avoimen pihan yhteydessä. Myös pihaa rajannut vanha talousrakennus ulkohuoneineen on säilynyt. 1900-luvun alun koulurakennuksessa ja talousrakennuksessa on nähtävissä julkisivussa vaurioita. Pihaan liittyneet kasvi- ja peltomaat ovat kadonneet.

Historia: Luhalahden koulu perustettiin 1891 ja syksyllä koulun aloitti 44 oppilasta. Koulu toimi pitkään vuokratiloissa, ensin Alauparin tilalla, myöhemmin rukoushuoneen tiloissa ja mm. Köntin tilalla. Oma koulurakennus, nykyinen kaksikerroksinen puukoulu, valmistui vuonna 1901. Toinen koulurakennus valmistui 1957 suurten ikäluokkien tullessa kouluikänsä. Opetustilojen lisäksi koulukeittola tuli pakolliseksi sotien jälkeen, mikä johti rakennustoimintaan lähes kaikilla Ikaalisten

kouluilla. Kouluopetus saatiin tällöin keskitettyä koulumäelle ja mm. rukoushuoneen käyttö kouluna päättyi. Luhalahden koulun tontti erotettiin Köntin talosta 1903. Koulu toimi aluksi yksiopettajaisena, toinen opettaja palkattiin 1898 ja kolmas 1927. Oppilasmäärien laskiessa koulu muuttui 1970 kaksiopettajaiseksi. Nykyisin Luhalahden koulussa on 24 oppilasta. Koulumäellä toimii myös päiväkoti ja esikoulu. Vanhan koulurakennuksen piirustuksia ei löytynyt, vain sisätilojen muutospiirustus 1950-luvulta ja julkisivumuutospiirustus 1960-luvulta. Uudemman koulurakennuksen piirustuksista löytyi asemapiirros vuodelta 1957, jossa on Rakennustoimisto Salomaan leima ja nimet Kunto Salomaa ja V. J. Salomaa.

Kulttuurihistorialliset arvot: Koulurakennukset vuosilta 1903 ja 1957 edustavat hyvin aikakautensa rakennustapaa ja -tyyliä. Rakennuksilla, erityisesti vanhalla kansakoululla, on maisemallinen asema Luhalahden vesistö- ja raittimaisemassa korkean koulumäen päällä.

Keskeiset ominaispiirteet: koulurakennukset, talousrakennus.

Toimenpidesuosituks: Kahta eri rakennuskautta edustavat koulurakennukset tulisi säilyttää. Korjaustöissä tulisi huomioida rakennusten materiaalit, värit ja detaljit. Myös pihaa rajaava, vanhojen kansakoulujen tyypillinen talousrakennus tulisi säilyttää. Koulun näkyvä asema vesistö- ja raittimaisemassa tulisi säilyttää.

3.7.2 Terveystalo

Kartta ja kuva: 1. terveystalo 1950-l, 2. talousrakennus. Kuvassa rakennus koillisesta kuvattuna.

Tyyppi: Terveystalon vastaanotto- ja asuinrakennus, 1940-/1950-luku
Rakennustyyppi TT3, ark. Erkki Linnansalmi

rek. 143-421-4-20, os. Koulumäentie 15

Kuvaus: Koulumäen pohjoisreunalle sijoittuvalla tontilla on vuoden 1950 vaiheilla valmistunut rapattu terveystalo ja sen puinen talousrakennus. Avoimen pihan eteläreunalla ovat Luhalahden koulurakennukset.

Puolitoistakerroksinen, kellarilla varustettu rakennus on rakennettu betonisokkelille. Pohjakerroksessa oli alkujaan tutkimus ym. tilat ja vinttitaloissa kaksi asuntoa. Rakennuksessa on jyrkkä satulakatto, joka on katettu konesaumatuilla pellillä. Katon molemmilla lappeilla on räystäässä pulpettikattoinen valokaappi. Ikkunat ovat neliömäiset, 2-jakoiset, lisäksi päätyjulkisivussa on käytetty kapeita, 1-ruutuisia pystyikkunoita. Julkisivumateriaali on karkea, vaaleanruskea roiskerappaus. Rakennuksen sisäänkäyntiin liittyy neljän kaksoispilarin kannattama katos, jonka kaareva sisäkatto on paneloitu kapealla paneelilla.

Kuva: avokuistin hyvin säilynyttä detaljointia ja väritystä.

Historia: Terveystalon tontti erotettiin Köntin kantatalon maista 1957. Vuonna 1947 laaditut piirustukset (tyyppi TT3) laati arkkitehtitoimisto Erkki Linnasalmi. Linnasalmi työskenteli Lääkintöhallituksessa arkkitehtinä ja Helsingin yleisen sairaalan rakennustoimiston johtajana. Vuonna 1945 hän perusti vaimonsa Inkeri Linnasalmen kanssa arkkitehtitoimiston, joka oli aikansa tunnetuimpia sairaala- ja terveydenhuollon rakennuksiin keskittyneitä arkkitehtitoimistoja. Linnasalmi suunnitteli 1940-luvulla lukuisia yksilöllisiä terveystaloja, kunnanlääkärin taloja ja keskussairaaloita ja oli mukana mm. Lastenlinnan suunnittelussa. Piirustuksissa

on myös Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton leima. Vuonna 1920 perustettu liitto tuki kattavan neuvolajärjestelmän rakentamista Suomessa. Ensimmäinen neuvola perustettiin liiton toimesta vuonna 1922. Liitto myös kantoi päävas-
tuun terveystalojen suunnittelusta sodan jälkeen.

Rakennus on edelleen terveyspalveluiden käytössä. Terveystalo ja neuvola liitty-
vät vahvasti sotienjälkeisen, kunnallisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamiseen.
Laki kunnankätilöistä, terveyssisarista sekä kunnallisista äitiys- ja lastenneuvo-
loista annettiin 1944. Lakiin tuli viiden vuoden siirtymäaika ja kunnallinen äitiys-
ja lastenneurolaverkosto saatiin Suomessa kattavaksi vasta 1940-luvun lopulla.
Vuosikymmenen aikana Suomeen rakennettiin noin 500 terveystaloa, pääosa
tyyppipiirustuksilla. Kuntien terveystalojen ja niiden yhteydessä toimivien neuvo-
loiden rakentamista avustivat sodan jälkeen Ruotsin ystävyyskunnat. Talojen ra-
kentaminen jatkui 1960-luvulla erilaisella rahoituksella ja uusilla piirustuksilla.
Terveystalot korvasi 1970-luvulla terveyskeskusjärjestelmä uusine, suurine ra-
kennuksineen. Terveystalot jäivät tämän jälkeen toimimaan osana terveyskes-
kushallintoa.

Kulttuurihistorialliset arvot: 1950-luvulla valmistunut terveystalo edustaa aika-
kauden hyvää suunnittelua ja rakentamista. Rakennuksen ominaispiirteet ja
edustavat detaljit, mm. kuisti ovat säilyneet. Rakennus sijoittuu koulumäelle, ja
muodostaa julkisen rakentamisen kokonaisuuden. Rakennus liittyy sotien jälkei-
seen, vahvaan jälleenrakennuskauteen, jolloin Suomi asutti siirtolaiset, rakensi
tuhansia taloja ja tiloja sekä satoja uusia kouluja ja terveystaloja.

Keskeiset ominaispiirteet: terveystalo

Toimenpidesuosituks: Terveystalon säilyminen tulisi turvata. Rakennuksen
korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä
materiaaleja, värejä, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Vanhat rakennusosat, detal-
jit, tekstuuri ja kiinteä sisustus tulisi säilyttää. Pihapiirin mahdollinen uudisraken-
taminen on sovitettava alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja
rakennusten sijoittelun suhteen.

3.7.3 Heiskalan kauppa

Kartta ja kuva: 1.kaupparakennus n. 1900, 2. navetta 1950-l, 3. riihi, 4. talousrakennus. Kuvassa kaupparakennus Viljakkalaan, Parkanoon ja Kuruun johtavien teiden risteyksessä.

Tyyppi: kauppa, liikerakennus, tilakeskus, n. 1900.

rek. 143-421-2-145, Luhalahdentie, Poikeluksentie 1

Kuvaus: Luhalahden keskusta, Parkanontien ja Kuruntien risteykseen rakennetussa pihapiirissä ovat kauppana pitkään toiminut puinen asuinrakennus, tiilinen navetta ja tontin laidalla riihirakennus sekä pienempi talousrakennus. Kuruntien puolella pihaa suojaa kaksi kookasta kuusipuuta.

Asuin- ja kaupparakennus: Pitkä ja kapea asuin- ja kaupparakennus on rakennettu matalalle, luonnonkivistä tehdylle kivijalalle, jota on paikoin korjattu betonivalulla. Pitkänurkkainen hirsirunko on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat vanhat 6-ruutuiset. Päädyssä ja pihakuistien vintinpäädyissä on pienempiruutuiset, vinojaolla olevat ikkunat. Ikkunoiden vuorilaudoituksessa on piirteitä kertaus- ja nikkarityylistä. Rakennuksen satulakatto on katettu kolmiorimahuovalla. Rakennuksessa on Parkanontien puolella umpikuisti ja pihan puolella kaksi umpikuistia.

Kuvat: Tiejulkisivu ja pihapuolen poikkipääty. Rakennuksen värit ja rakennustapa ovat rakennusajalle tyypilliset. Talonpoikaista perinnettä edustavat peiterimavuorauksen punainen, keltaista on käytetty paneloidussa vintinpäädystä ja kuistissa koristeena. Nurkka-, jalka- ja ikkunalistojen valkoinen väri alkoi yleistyä 1920-luvulla.

Historia: 1800-luvun jälkipuolisko oli Suomessa voimakkaan kehityksen aikaa. Osana vapautumista ja kehitystä maakauppa vapautettiin 1859, mikä mahdollisti kauppojen avaamisen myös maaseudulle. Heiskalan kauppa aloitti muistitiedon mukaan toimintansa 1886. Maatalousmaisemaan nousi uuden maantien ja teollisuutta edustavan uittoreitin varteen liikeraitti, jonka varrelle keskittyivät 1900-luvun vaihteessa ajan muutosta edustavat kaupat, koulut ja yhdistystalot. Luhalahden kylän Haikara-niminen kantatalo oli jaettu kahdeksi Haikara- ja Rantalanimiseksi tilaksi jo 1700-luvulla. Rantalan maat sijoituivat Huopionkosken ympäristöön, johon tila siirtyikin 1800-luvun jälkipuoliskolla. Rantala jaettiin edelleen vuonna 1898 Rantalan ja Heiskalan tiloiksi. Heiskalan uudistilan omistaja oli tällöin maakauppias Erland Heiskala. Heiskalan asuintontiksi tuli tienristeys, jossa oli jo 1870-luvulla kolme pientä rakennusta. Nykyinen kauppana toiminut rakennus rakennettiin 1800-luvun loppupuolella. Tienristeyksessä olevassa rakennuksessa koko 1900-luvun toiminut Heiskalan kauppa lopetti vuonna 1984.

Säilyneisyys: Erinomainen, kaupparakennus. Asuin- ja kaupparakennuksen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun vaihteen ominaispiirteet, ikkunat ja kuistit ovat säilyneet hyvin. Rakennuksen säilymisen uhkana ovat matala sokkeli ja rakennuksen jääminen tien pintaa alemmaksi.

Kulttuurihistorialliset arvot: 1900-luvun vaihteen kauppa ja tilakeskus. Pihapiirissä kauppa- ja asuinrakennus sekä kaksi talousrakennusta. Huopion raitin liikerakennukset. Heiskalan asuin- ja kaupparakennuksella on maisema-, talous- ja rakennushistoriallisia arvoja. Alueen vanhojen pääteiden risteykseen rakennettu ja ominaispiirteensä hyvin säilyttänyt asuinrakennus on vanhaan tapaan kiinni maantiessä. Raitin vanhimpiin kuuluva, punaiseksi ja keltaiseksi maalattu asuin- ja kaupparakennus edustaa 1900-luvun vaihteen talonpoikaista rakennustapaa näyttävine kuisteineen ja ikkunoiden otsakoristeluineen. Heiskalan kaupparakennus muodostaa tärkeän osan Luhalahdentien varteen rakentuneen mylly- ja uittotaajaman liikekeskustaa. Risteykseen sijoittuu kolme 1880-, 1930- ja 1950-luvulla rakennettua kaupparakennusta.

Keskeiset ominaispiirteet: asuin- ja kaupparakennus

Toimenpidesuositus: Heiskalan julkisivuiltaan hyvin säilynyt kaupparakennus tulee säilyttää. Pihapiirin muilla rakennuksilla navetalla ja riihellä on merkitystä pihan rajaajina ja osana tiemaisemaa. Kaupparakennuksen perinteiset materiaalit ja rakennusosat, peiterimavuoraus, ikkunat ja kuistit tulisi säilyttää. Korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen kuuluvia materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen on sovitettava alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.7.4 Ikaalisten osuuskauppa

Kartta ja kuva: 1. kaupparakennus 1930-l, 2. talousrakennus. Kuvassa kaupparakennus pohjoispuolelta kuvattuna.

Tyyppi: kauppa, liikerakennus, 1930-luku

Kuvaus: rek. 143-407-8-22 Karila, os. Luhalahdentie 2338. Luhalahdentien ja Kuruntien risteyksen tontilla on 1930-luvulla rakennettu asuin- ja kaupparakennus sekä sen talousrakennus.

Kaupparakennus: Yksikerroksinen, aumakattoinen vinkkelirakennus on rakennettu matalalle betonisokkelille. Runko on vuorattu valkoiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. Ikkunat ovat 6- ruutuiset, pohjoiskulmalla olevan sisäänkäynnin molemmin puolin on kaksi suurehkoa, yksiruutuista näyteikkunaa. Sisäänkäynnin näyteikkunat ovat alkujaan olleet neliruutuiset. Aumakatto on katettu konesaumattulla pellillä. Kaupan alkuperäinen väri on ollut tumma, mahdollisesti punamulta.

Historia: Vuoden 1929 laman jälkeen taloudellinen elpyminen alkoi 1930-luvun puolivälissä. Ikaalisten osuuskauppa laajensi toimintaansa sivuliikkeillä. Uudet kaupat perustettiin 1935 Luhalahteen ja 1937 Sisätöön ja Pukaraan. Luhalahden omaan rakennukseen sijoit-

tunut sivumyymälä rakennettiin Luhalahdentien ja Kuruntien risteykseen, vastapäätä Heiskalan kauppaa. Karilan tontti on erotettu Iso-Röyhiön Laukkalan kantatalosta 1936.

Kuvassa osuuskauppa vanhassa asussa. Julkisivun jäsentely on säilynyt nykypäiviin, joskin pääoven ja näyteikkunoiden yläpuolella oleva, funktionalismia henkivä kapea katos on korvattu satulakattoisella katoksella. Autoistuminen näkyy kaupan julkisivussa, osuuskauppa myi myös polttoainetta, kulmalla näkyy tankkauspiste. Kuva: Ikaalisten entisten emäpitäjän historia osa IV

Kulttuurihistorialliset arvot: 1930-luvun osuuskauppa. Huopion raitin liikerakennukset vanhojen maanteiden risteyksessä. Julkisivumateriaaleiltaan uudistetulla, ulkoasunsa pääpiirteissään säilyttäneellä kaupparakennuksella on maisema- ja historia-arvoja. Ikaalisten osuuskauppa kauppa muodostaa Heiskalan ohella tärkeän osan vanhan risteyksen kaupallista maisemaa. Risteykseen sijoittuu kolme n. 1900-, 1930- ja 1950-luvulla rakennettua kaupparakennusta.

Keskeiset ominaispiirteet: liikerakennus, osa raitin kauppa- ja risteysmaisemaa.

Toimenpidesuosituks: Osuuskaupan säilyminen tulisi turvata. Rakennuksen korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Vanhat rakennusosat ja kiinteä sisustus tulisi säilyttää. Tulevissa julkisivukunnostuksissa alkuperäisen asun ja värityksen palauttamista voisi harkita.

3.7.5 Voiman kauppa

Kartta ja kuva: 1. kauppa- ja asuinrakennus, 2. piharakennuksia. Kuvassa kaupan varastosiipeä, johon liittyy edelleen matala lastaussilta.

Tyyppi: liikerakennus 1949, muutettu asuinkäyttöön 1990-l

rek. 143-407-5-8 Sillanpää, os. Luhalahdentie2337.

Kuvaus: Luhalahdentien ja Poikeluksentien risteykseen, sillankorvalle rakennettu L-mallinen rakennus on rakennettu 1949 Voiman kaupaksi. Rakennuksen nykyinen ulkoasu on 1990-luvulta, jolloin rakennus muutettiin asuinkäyttöön.

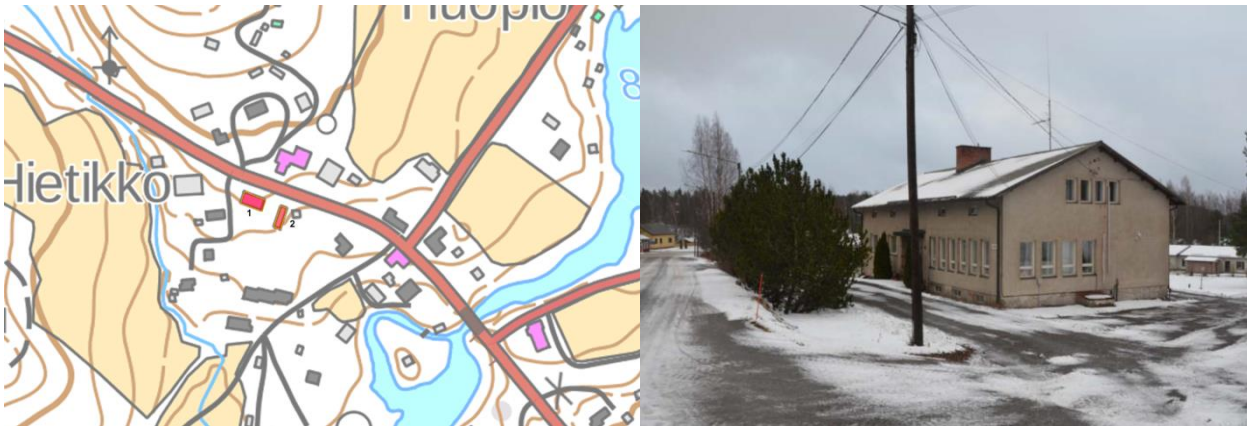
Historia: Luhalahden liikerakennukset keskittyivät 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella alueen pääteiden risteykseen, jota sivusi mm. Sipsiöjoen uittoreitti ja puunkäsittelypaikka. Heiskalan yksityisen kaupan ohella risteykseen rakentuivat osuuskauppa, leipomo/kauppa ja osuusliike Voiman kauppa. Ennen voiman kauppaa tontilla oli nahkuri Mäkisen asuinrakennus ja verstaas.

Kulttuurihistorialliset arvot: Voiman kaupparakennus 1950-luku. Huopion raitin liikerakennukset. Sillanpään kiinteistö on muutettu kauppatoiminnan päättymisen jälkeen asuinkäyttöön 1990-luvulla. Rakennuksen kauppahistoria näkyy rakennuksen sijoittumisesta tiivistä tielinjaan, varastosiivestä ja siihen liittyvästä lastaussillasta. Risteykseen sijoittuvalla rakennuksella on historiallisia ja maisemallisia arvoja osana vanhaa liikeraittia.

Keskeiset ominaispiirteet: Raitin entinen liikerakennus, osa raitin kauppa- ja risteysmaisemaa.

Toimenpidesuositukset: Ei suosituksia, rakennuksen kauppa- ja rakennusajan piirteet olisi hyvä huomioida tulevissa julkisivuremonteissa.

3.7.6 Säästöpankki

Kartta ja kuva: 1. pankki, asuin- ja liikerakennus 1952, 2. talousrakennus.

Tyyppi: säästöpankin liikerakennus, 1950-luku

rek. 143-421-4-8 Haarola, os. Luhalahdentie 2322.

Kuvaus: Asuin- ja liiketiloja käsittävässä puolitoistakerroksisessa rakennuksessa on roiskerapattu tiilirunko. Rinteeseen rakennetun rakennuksen betonisokkeli on pinnoitettu vaalealla liuske kivellä, saumaustaasti on punaista. Pankkitilat ovat ensimmäisessä kerroksessa, kellarissa on itäpäädyssä suurilla näyteikkunoilla varustettu liiketila. Ikkunat ovat yksiruutuisia vaakaikkunoita, tuuletusikkunalla. Pankkitiloissa ja vinttikerroksessa on käytetty kapeita pystyikkunoita. Satulakatto on katettu betonitiilellä. Julkisivusta hieman sisäänvedetty pääsisäänkäynti on rakennuksen julkisivun keskellä. Sitä on korostettu punagraniitista tehdyllä kehysellä ja kuparilla päällystetyllä pienellä katoksella. Ulko-ovi on lakattua mäntyä ja lasia. Pihapuolella on sisäänkäynnin yhteydessä terassi, jota rajaa metalliaita ja pieni lippamainen katos. Rakennuksessa on puurakenteiset avoräystäät, kattotuolien päihin on sahattu pieni pykälä. Satulakatto on katettu tiilikuvioidulla profiilipellillä. Itäpuolelle jää pankin puurakenteinen talousrakennus.

Kuvat: Pankin sisäänkäynti on tehty edustavaksi, hyvin säilyneessä ja ajalle tyyppillisessä kokonaisuudessa on käytetty hienoksi hakattua punagraniittiä, kuparia, lakattua puuta ja lasia. Oikealla olevassa kuvassa pankki ja sen talousrakennus pihan puolelta kuvattuna. Pihan puolella ajalle tyyppillisiä rakennusosia edustavat lippamainen katos ja terassin metalliaita.

Historia: Rakennus valmistui Ikaalisten säästöpankin Luhalahden konttoriksi vuonna 1952. Piirustukset laati rakennusmestari Järvinen vuonna 1951. Rakennuksen pohjakerrokseen tulivat pankin tilat länsipäätyyn sekä itäpäätyyn kaksi huonetta ja keittiön käsittävä asunto. Ullakkokerrokseen tuli kaksi kappaletta huoneen ja keittiön asuntoja. Kellariin tuli varastotilaa ja autotalli, joka on myöhemmin muutettu liiketilaksi. Säästöpankki toimi Luhalahdessa aikaisemmin Mäki-Heiskalan tiloissa. Nykyinen tontti on vanhempi, se erotettiin Köntin kantatalosta 1921. Pankkitoiminta päättyi 2000-luvulla. Nykyisin rakennuksessa on kampaamo.

Kulttuurihistorialliset arvot: 1950-luvun pankkirakennus. Huopion raitin liikerakennukset. Pankkirakennus ja sen julkisivuissa käytetyt roiskerappaus, kupari, kivi, liuskekivi ja metallikaiteet edustavat sotien jälkeistä modernismia, rakennus hyvin säilyttänyt ominaispiirteensä. Rakennuksella on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja osana vanhaa liikeraittia.

Keskeiset ominaispiirteet: liikerakennus, asema raittimaisemassa

Toimenpidesuosituks: Entisen säästöpankin asema raittimaisessa tulisi huomioida tulevaisuudessa maankäyttösuunnitelmissa. Rakennuksen korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Vanhat rakennusosat, julkisivujen detaljit ja kiinteä sisustus tulisi säilyttää. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovitettava alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.7.7 Luhalinna (työväentalo)

Kartta ja kuva: 1. Työväentalo, 1956. Rakennuksen pääjulkisivu Luhalahdentien puolelta kuvattuna.

Tyyppi: seuraintalo, Luhalahden työväentalo, 1950-luku

Kuvas: rek. 143-421-2-68, os. Väinälahdentie 4.

Salin ja kaksikerroksisen ravintola- ja asuinosan käsittävä rakennus on rakennettu matalalle betonisokkelille. Kellarissa on entinen putka, joka on muutettu kuntosaliksi. Rakennuksen runko on vuorattu peiterimavuorauksella, vuoraus on maalattu keltaiseksi, nurkka-, ikkuna ja ovilistat ovat ruskeat. Satulakatto on katettu profiilipellillä, ja siinä on avoräystäät. Ikkunat ovat kaksikerroksisessa osassa vaakaikkunat, kolmijakoiset, saliosan eteläpuolella kookkaat 6-ruutuiset ikkunat. Ikkunat ovat alkuperäiset lukuun ottamatta salin ikkunoita, jotka on uusittu. Sisäänkäynti on eteläpuolella, talon länsipäädyssä. Sisäänkäyntiä suojaa aumakattoinen umpikuisti, jonka julkisivussa on kaksi pyöreää ikkunaa. Ulko-ovet ovat puuta ja lasia, kahva on ajalle tyyppinen, pitkä metalli- ja puurakenteinen. Ovesa ja sisäänkäynnin syvennyksen yhteydessä on käytetty kapeaa panelointia. Alkuperäisiä betoniportaita on jatkettu, jotta 2000-lukua edustava metallirakenteinen pyörätuoliluiska on saatu rakennettua.

Kuva: Sisäänkäynnissä on käytetty ajalle tyyppistä panelointia ovissa ja katoksessa, ajan piirteitä ovat myös pyöreät ikkunat.

Historia: Luhalahden työväenyhdistys perustettiin 1906. Oman talon yhdistys rakennutti 1909 Huopionkosken rannalle, maantien varteen. Sodan jälkeen vanhaksi käynyt rakennus purettiin ja korvattiin nykyisellä. Rakennusluvan piirustuksina käytettiin Työväenyhdistysten Keskusliiton Luhalahden työväentalolle laatimia rakennuspiirustuksia. Piirustukset valmistuivat 1950, ja rakennus oli valmis 1956. Piirustuksista ovat toteutuneet ulkomitat ja tilojen jako saliin, ravintolakäyttöön ja yläkerran asuntoon. Julkisivun näkyviä muutoksia ovat kuistit, niiden malli ja paikka sekä ikkunoiden puitejako ja sijoittelu. Nykyinen, ajan rakentamista edustava pääsisäänkäynti poikkeaa selkeästi piirustuksista. Työväentalon tont-

ti on erotettu Ahtolan tilasta 1956. Ahtolan tila erotettiin 1921 Haikaran kantatilasta. Luhalahden työväentalo on edelleen käytössä ja sitä vuokrataan erilaisiin tilaisuuksiin. Piirustukset laatinut Keskusliitto perustettiin 1946 ja sen keskeiseksi palveluksi tuli työväentalojen taloudenhoidon ja rakennustoiminnan ohjaaminen.

Suomessa oli 1952 sosiaalidemokraattien omistuksessa 733 työväentaloa. Lisäksi oli 94 tanssilavaa ja 16 kesäviettopaikkaa. Parhaimmillaan taloja oli noin 1000, joista n. 300 on säilynyt.

Kuva: Vanhaa työväentaloa puretaan elokuussa 1955, oikealla näkyy nykyisen työväentalon rakennustyömaa, josta on jo valmistunut rakennuksen sokkeli. Lähde: M011-1389365[1] Musketti, Museovirasto (Finna).

Säilyneisyys: Rakennus on säilyttänyt alkuperäiset ominaispiirteensä, ikkunat, ovet, ulkovuorauksen ja kuistin. Muutoksia ovat salin ikkunat, jotka ovat uusittu vanhaa jakoa noudattaen sekä maalaus. Rakennusta ei ole toteutettu täysin Keskusliiton piirustusten mukaan.

Kulttuurihistorialliset arvot: Työväentalo 1950-luku. Perinteinen keskusjärjestösä suunniteltu ja rakennusvaiheessa muutettu työväentalo Huopion keskustassa, raitin sillankorvalla. Samalla paikalla vanhemman työväentalon korvannut työväentalorakennus edustaa sotien jälkeistä rakentamista ja on säilyttänyt hyvin ominaispiirteensä. Raitin itäpäähän sijoittuvalla rakennuksella on historiallisia, rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja osana vanhaa liikeraittia.

Keskeiset ominaispiirteet: työväentalo

Toimenpidesuosituks: Työväentalon säilyminen ja näkyvä asema raittimaisemassa tulisi turvata. Rakennuksen korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Vanhat rakennusosat ja kiinteä sisustus tulisi säilyttää. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen on sovitettava alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.7.8 Mäki-Heiskala (poliisi, pankki)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus n. 1900–1930-l, 2. aittarivi 1900-l, 3. navetta 1900-l, 4. varasto n. 1900, 5. talousrakennus, 6. varasto n. 1970. Kuvassa ovat asuinrakennus ja varastorakennus raitilta kuvattuna.

Tyyppi: osatalo, asuin- ja liiketila, n. 1900–1930-l

rek. 143-421-2-132 Luhalahdentie 2321

Kuvaus: Huopion raitin varrelle, mäenrinteen päälle, sijoittuvassa Mäki-Heiskalan pihapiirissä on kookas asuinrakennus pienet hirsijä lautarakenteiset talousrakennukset, joissa toisessa pariaitta, kärrysuoja ja ulkokuone ja toisessa hirsinavetta. Asuinrakennuksen alapuolella on rinteessä pieni, kivistä rakennettu varastorakennus. Alarinteessä on matala, pulpettikattoinen ja lomalaudoitettu varasto. Metsässä on pieni hirsirakennus. Pihassa on nurmikko, kukkapenkkejä, koristepensaita ja omenapuita. Alarinteessä on kookas lehtikuusi.

Asuinkäytön lisäksi pankkina toiminut rakennus on rakennettu lohkotuista kivistä tehdylle kivijalalle. Rakennukseen sisältyy eri rakennusvaiheita, sitä on mm. laajennettu pihan puolelta 1930-luvulla. Rakennuksen hirsirunko on vuorattu keltaiseksi maalatulla pystypaneloinnilla, yläosa on ruskeaksi maalattu. Ikkunat ovat T-jakoiset. Rakennuksen ulkovuoraus, ikkunat, ovet, vuorilaudat on uusittu 1990-luvulla vanhan mallin mukaan.

Säilyneisyys: hyvä, asuinrakennus, kaksi talousrakennusta 1900-luvun alkupuolelta. Asuinrakennuksen julkisivut on uusittu.

Historia: Tontilla oli rakennuksia jo 1870-luvulla. Nykyinen rakennuskanta on pääosin 1900-luvun vaihteesta ja alkupuolelta. Mäki-Heiskalassa asui 1910-luvulla poliisi Otto Ivalo, joka sai surmansa vuoden 1918 tapahtumissa. Seuraava omistaja oli herastuomari Eino Heiskala, joka oli kauppias Erland Heiskalan poika. Eino vuokrasi talosta tilat säästöpankille, joka piti Luhalahden konttoria tiloissa vuosina 1939-1952, ennen nykyisen pankkirakennuksen valmistumista v. 1952. Mäki-Heiskala on erotettu omaksi tilaksi 1926 Heiskalasta.

Kulttuurihistorialliset arvot: 1900-luvun alun asuinrakennus Huopion raitin varrella. Raitin varrella kohoavaan mäenrinteeseen rakennettu kookas Mäki-Heiskalan asuinrakennus muodostaa liikerakennusten ohella raitin kiintopisteen. Sen tiloissa on toiminut mm. säästöpankki. Rakennuksella on maisemallista ja sen käyttöön liittyvää historiallista arvoa.

Keskeiset ominaispiirteet: asuinrakennus, talousrakennukset, asema raittimaisemassa.

Toimenpidesuositukset: Mäki-Heiskalan asema raittimaisessa tulisi huomioida tulevilla maankäyttösuunnitelmissa. Asuin- ja talousrakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, värejä, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Pihapiirien mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovitettava alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen

3.7.9 Mäensivu (mäkitupa)

Kartta ja kuva: 1: asuinrakennus 1920-l/1990-l, 2 talousrakennus 1920-l, 3. autotalli 1990-l. Kuvassa Mäensivun pihapiiri Luhalahdentien varrella.

Tyyppi: mäkitupa, 1920-luku

Kuvas: rek. 143-421-2-139 Mäensivu, os. Luhalahdentie 2319

Huopion raitilta nousevan metsäisen mäen rinteeseen rakennetun Mäensivun pihapiirissä on asuinrakennus ja pieni hirsinavetan sisältävä talousrakennus.

Asuinrakennus käsittää 1920-luvulla rakennetun huoneen ja keittiön sekä 1990-luvulla tehdyn laajennuksen, jossa on uusi keittiö ja pesutilat. Vanha osa on rakennettu huolellisesti tehdylle kivijalalle, johon kuuluu kivinen kellaritila. Runko on lyhytnurkkainen hirsirunko. Rakennusta laajennettiin 1990, jolloin uusi siipiosa ja vanha osa vuorattiin asuinkeittiön osalta keltaiseksi maalatulla lomalaudoituksella. Vinttitilat, päädyt ja sivut ovat kapeaa vaakalautaa ja punaiseksi maalatut. Laajennuksen yhteydessä rakennuksen ikkunat uusittiin, joskin vanhan, T-jaon mukaan. Ikkunat, vuorilaudat ja nurkkalistat ovat ruskeaksi maalatut. Uudisosassa on terassi ja pulpettikattoinen lasikuisti. Rakennuksen satulakatto on katettu tiilikuvioidulla profiilipellillä.

Säilyneisyys: kohtuullinen, pihapiiri 1920-l, nuorempia kerrostumia

Historia: Mäen päälle sijoittuva tienvarsitontti erotettiin Heiskalasta 1926 nimellä Mäkinen. Tontin omistajaksi tulivat Johannes Mäkinen ja hänen vaimonsa Elvira. Johannes oli muistitiedon mukaan ammatiltaan kivimies ja hänen työtään ovat todennäköisesti asuinrakennuksen huolellisesti tehty kivijalka kellareineen sekä porraskivi. Kapealla tontilla oli alkujaan vähän metsää, peltoa ja pieni asuinpiha. Omaksi Mäensivu-nimiseksi tontikseen asuinpiha erotettiin 1990. Pelto on metsitty. Mäkitupa siirtyi säästöpankin omistukseen 1950-luvun puolivälissä.

Pankin jälkeen tilaa omisti Mäki-Heiskalan Jukka Seppä. Vuonna 1989 asuinpiha siirtyi Reijo ja Vuokko Toivosen omistukseen ja vakituisesti asunnoksi. Asuinrakennusta laajennettiin tällöin arkkitehti Jouko Viitasen suunnitelmin. Vuonna 2012 tontti siirtyi nykyiselle omistajalleen, jolle asuinrakennus on kakkosasunto. Hänen toimestaan on kunnostettu ja säilytetty huonoon kuntoon päässyt navetarakennus.

Kulttuurihistorialliset arvot: Kivimiehen mäkitupa 1920-/1990-l. Osa raittimaisemaa. Mäki-Heiskalan ja kolmen mäkituvan muodostama 1900-luvun alun mäki-asutus. 1990-luvun muutoksista huolimatta pihapiirillä, asuinrakennuksella ja talousrakennuksella on maisemallisia ja historiallisia arvoja osana vanhaa liikeraittia.

Keskeiset ominaispiirteet: pihapiiri, asema raittimaisemassa

Toimenpidesuosituks: Pihapiiri ja sen rakenne, mittakaava ja asema tiemaisemassa tulisi säilyttää. Asuinrakennuksen tulevissa korjaus- ja muutostöissä olisi hyvä harkita alkuperäisen tai vastaavan asun palauttamista.

3.7.10 Koivisto (mäkitupa)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus, 2. aitta, 3. talousrakennus, 4. sauna ja 5. ulkokuone. Pihapiiri kuvattu eteläpuolelta. Koiviston pohjoispuolelle sijoittuu vastaava Huopion pihapiiri.

Tyyppi: mäkitupa n. 1900

rek. 143- 421-2-88, os. Luhalahdentie 2317

Kuvaus ja historia: Koiviston metsäiseen mäenrinteeseen rakennetussa, etelään aukeavassa pihapiirissä on pieni huoneen ja porstuan käsittävä asuinrakennus ja neljä talousrakennusta 1900-luvun alkupuolelta. Koiviston tontti on erotettu Mäki-Heiskalasta 1958.

Kulttuurihistorialliset arvot: Mäkituvan pihapiiri n. 1900. Huopion 1900-luvun vaihteessa syntynyt raitti ja uittotoiminta vetivät puoleensa pienasutusta, jota sijoittui pienille tonteille viljelymaiseman reunoille. Rakennukset muodostavat Huopion kanssa pienen, tyyppillisen ja hyvin ominaispiirteensä säilyttäneen mäkitupa-alueen.

Keskeiset ominaispiirteet: Kokonaisuus, Koiviston ja Huopion pihapiirit

Toimenpidesuosituks: Pihapiirin perinteisten ominaispiirteiden säilyminen olisi hyvä turvata. Rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Vanhat rakennusosat ja kiinteä sisustus tulisi säilyttää. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovitettava alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.7.11 Huopio (mäkitupa)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus, 2. sauna. Pihan itäreunalla on ulkokuone ja uudehko puuvarasto. Pihapiiriä rajaa kiviaita ja riukuaita. Kuvassa Huopion asuinrakennus. Koiviston vastaava pihapiiri sijoittuu Huopion eteläpuolelle.

Tyyppi: Mäkitupa n. 1900.

rek. 143-421-2-42 Huopio, os. Luhalahdentie 2317

Kuvaus ja historia: Metsärinteeseen rakennetussa pihapiirissä on pieni, paritupamainen asuinrakennus ja sen talousrakennus, Pihaa rajaa tontin raivauksessa syntynyt kiviaita. Huopion tontti on erotettu Mäki-Heiskalasta 1926.

Kulttuurihistorialliset arvot: Mäkitupa 1900-l alkupuoli, pihapiirissä asuin- ja talousrakennus. Perinteisillä pihapiirillä on asutus- ja rakennushistoriallista arvoa. Rakennukset muodostavat Koiviston kanssa pienen, tyyppillisen ja hyvin ominaispiirteensä säilyttäneen mäkitupa-alueen.

Keskeiset ominaispiirteet: Kokonaisuus, Koiviston ja Huopion pihapiirit

Toimenpidesuosituks: Pihapiirien perinteisten ominaispiirteiden säilyminen olisi hyvä turvata. Rakennusten korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Vanhat rakennusosat ja kiinteä sisustus tulisi säilyttää. Pihapiirien mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovitettava alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

3.7.12 Huopionkoski (mylly, saha ja sähkölaitos)

Kartta ja kuva: 1. mylly-, saha- ja sähkölaitos n. 1900/1920-l, 2. asuinrakennus/kesäasunto 1980-luku. Myllyn rakenteita on myös kivellä vuorattu kanava sen alapuolella.

Kuvat: Rakennus etelä- ja lounaispuolelta.

Tyyppi: Maakirjakylien historiallinen myllykoski, rakennukset: mylly-, saha- ja voimalaitos, 1920 ja 1930-luku

rek. 143-421-2-143, os. Poikeluksentie 52

Kuvaus: Kuruntien varteen sijoittuva rakennus käsittää myllyn- sahan ja sähkölaitoksen. Kosken länsirannalla oleva mylly- ja saharakennus on rakennettu lohko-tuista kivistä. Pitkä runko on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella, ikkunat ovat neliömäiset, vuorilaudat nurkista ristissä. Maantien puolella, pariovien yläpuolella on suurikokoinen kolmioikkuna. Satulakatto on katettu konesaumattulla pellillä. Eteläkulmalla on matalampi, betonitiilestä muurattu rakennusosa. Myllyyn liittyy kivetty kanava. Rantatontin eteläpäässä on nuorehko, kesäasuntona toimiva asuinrakennus.

Historia: Huopionkoskessa on ollut lähikylien, Luhalahden, Sipsiön, Helteen ja Iso-Röyhiön myllyjä jo varhain. Myllyistä on varmuudella merkintöjä jo 1600-

luvulta. Sahakäytöstä on merkintöjä 1900-luvun alkupuolelta. Nykyisen rakennuksen rakennuttanut Huopionkosken mylly- ja sahaosuuskunta perustettiin 1900-luvun alkupuoliskolla. Osuuskunta osti 1921 myllyn alapuolella olevan Alakosken ja uusi 1923 laitteistonsa ajanmukaiseksi. Myllyn, sahan ja pärehöylän lisäksi osuuskunta anoi vuonna 1927 lupaa sähkölaitoksen ja sahan rakentamiseen. Ilmeisesti lupaa haettiin jälkijättöisesti, koska jo vuonna 1926 mainitaan sähkölaitoksen linjojen ulottuvan Luhalahdesta Sipsiöön, Helteeseen, Iso-Röyhiöön ja edelleen Saukonperälle ja Vähä-Röyhiöön. Isojaossa myllytontti kuului Haikaran toisen puoliskon Rantalan maihin. Nykyinen myllytontti erotettiin läheisestä Rantalan tilasta

Kuva: Koskessa on ollut useita myllyjä ennen nykyistä. Osuuskunnan saha, sähkölaitos ja mylly vuonna 1930. Etualalla näkyy Yläkosken tukkiränni ja Inkulaisten vuoromylly. Nykyisin etualan niitty ja kallio ovat metsittyneet. Kuva: E. Heiskala 1930.

Katoavaa maisemaa. Rakennukset Myllylammen itärannalta kuvattuna 1930-luvun vaiheilla, keskellä on myllyn, sahan ja sähkölaitoksen käsittävä rakennus, vasemmalla mylläri Vihtori Vaarilan rakennukset ja rannassa taukotupa. Taustalla näkyy Rantalan päärakennus ja navetta. Puunkäytön ja laidunnuksen seurauksena rannat ja pihapiirit olivat vielä melko puuttomat. Kuva: Tommi Ala-Helle.

Säilyneisyys: Hyvä, 1920-luvun asu pääpiirteissään säilynyt, muuntajatorni purettu ja rakennukseen on tehty pieni lisäosa.

Kulttuurihistorialliset arvot: historiallinen myllykoski, myllyrakennus 1900-luvun alkupuolelta. Huopionkoski on vanha, ympäristön maakirjakylien myllytontti. Tontilla on hyvin säilynyt myllyn, sahan ja sähkölaitoksen sisältävä rakennus ja kanava. Rakennuksella on historiallista, maisemallista ja rakennushistoriallista arvoa.

Keskeiset ominaispiirteet: myllyrakennus, kanava

Toimenpidesuositukset: Myllyn ja kanavan säilyminen ja hallitseva asema koski- ja tiemaisemassa tulisi turvata. Rakennuksen korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Vanhat rakennusosat ja kiinteä sisustus tulisi säilyttää.

3.7.13 Heiskala (Koskilinna)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus, kuvassa rakennus yläjuoksulta kuvattuna.

Tyyppi: asuinrakennus 1800-l loppupuoli.

Kuvaus: Huopionkosken itärannalla on nurkkakiville rakennettu, pitkänurkkainen ja harmaantunut asuinrakennus. Rakennuksessa on hirsirunkoinen kuisti ja rannan puolella rakennuksen mittainen terassi. Ikkunat ovat 6-ruutuiset, puitteet keltaiset, vuorilaudat ruskeat, yläosassa valkeaksi maalattu sahalaitakoristelu. Hirsirungossa on siirtomerkintöjä. Rakennuksessa on vanhat ovet, saranat ja nelipilarinen tiiliuuni. Satulakatto on katettu aaltopellillä. Rakennusta kunnostetaan parhaillaan. Rakennus toimi myllyosuuskunnan sahan asuntona 1940-luvulla.

Kuva: pirtti itäpuolelta, taustalla näkyy myllyrakennus.

Säilyneisyys: hyvä

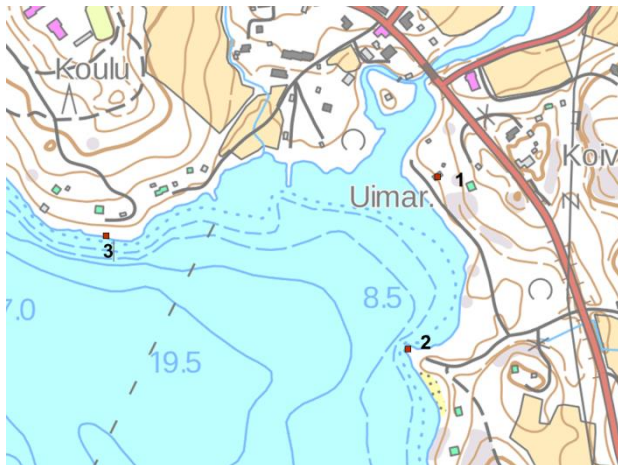
Kulttuurihistorialliset arvot: Rakennuksella on maisema- ja rakennushistoriallista arvoa Huopionkosken perinteisessä myllymaisemassa.

Keskeiset ominaispiirteet: pirttirakennus

Toimenpidesuositukset: Pirtin säilyminen osana koskimaisemaa tulisi turvata. Rakennuksen korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikaan liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Vanhat rakennusosat ja kiinteä sisustus tulisi säilyttää. Koskimaisema on nykyisellään varsin peitteinen, rantoja olisi hyvä raivata, jotta rakennus säilyttäisi asemansa koskimaisemassa.

3.7.14 Kyrö Oy:n uittosuuli ja nippu-uittolaituri

Kartta ja kuva: 1. uittosuuli, 2. kivilaituri ja nippu-uiton betoniluiska, 3. nippu-uiton betoniluiska. Kuvassa uittosuuli eteläpuolelta kuvattuna.

Tyyppi: Uittorakenne, uittosuuli ja kaksi nippu-uittolaituria n. 1930- ja 1950-l

Kuvaus: Uittosuuli (1): rek. Matalille betonitolpille rakennettu kookas puurakenne on rankorakenteinen. Ikkunattomat seinät on vuorattu punaiseksi maalatulla peiterimavuorauksella. Eteläpäässä, Luhalahden puolella, on puuluiska ja mustaksi maalatut pariovet. Satulakatto on katettu peiterimahuovalla. Rakennusaika sijoittuu sotien vaiheeseen, ehkä 1930-luvulle. Rakennusta on käytetty uittoveneiden säilytyspaikkana. Rakennus on huonokuntoinen, mm. katto vuotaa.

Uittolaituri (2) rek. 14342108760001, yhteinen vesialue. Pieneen niemeen rakennetussa uittolaiturissa on käytetty eteläpuolella lohkokiveä, jotka on kiinnitetty toisiinsa metallivaarnoilla. Koilliskulmalla on pieni nippu-uittoon liittyvä betonirakenteinen luiska. Luiskaa on vahvistettu metallikiskoilla. Laiturin kivosat ovat vanhoja, uittoluiska on sotien jälkeen rakennettu.

Uittolaituri (3)

Historia: Puun uitto alkoi Kyrösjärvellä 1860-luvulla, kun koskien perkaus mahdollisti uiton aina Kokemäenjokeen saakka. Lukuisat Suomenselän erämaista Kyrösjärveen laskevat vesireitit muodostivat raivattuina hyvän reitin puunkuljetuksille. Yksi reitti oli Seitsemiseen asti ulottuva Sipsiöjoen reitti, joka päättyi Kyrösjärveen Luhalahden Huo-

pionkoskena. Poriin kuljetettavan puun ohella paikallinen puuntarve kasvoi 1870-luvulla, kun Ab Kyrö Oy perustettiin Kyröskoskelle. Huopionkoskea raivattiin ja sen yhteyteen rakennettiin kaksi uittoränniä. Lisäksi lahden rannalla oli puun kuorimapaikka. Luhalahdella puut kerättiin yhteen ja vedettiin järven yli lauttoina tai proomuilla. Puunjalostustehtaan puun tarve lisäsi taloudellista toimeliaisuutta koko järven ympäristössä. Oy Kyrö Ab rakennutti Sipsiönjoen suulle, Luhalahden itärannalle uittosuulin sekä Luhalahden molemmille rannoille uittolaiturit. Uiton työllistävä vaikutus alkoi hiipua sotien jälkeen puunkuljetuksen siirtyessä maantieliikenteen hoidettavaksi. Nippu-uittoihin liittyvät betonirakenteiset luiskat rakennettiin sotien jälkeen ja muistitiedon mukaan ne jäivät varsin vähälle käytölle.

Keskeiset ominaispiirteet:

Kulttuurihistorialliset arvot: Uittosuuli ja -laiturit, 1930–1950-luvut. Suomen teollistuminen nojasi vahvasti puunjalostukseen. Teollistumisen vaikutukset levisivät laajalle alueelle, antaen työtä myös syrjäseutujen asukkaille. Uittoja varten Suomessa raivattiin ja rakennettiin satoja jokia. Sipsiönjoen vesistön latvoilta puu kulki vuosikymmeniä Kyröskosken tehtaisiin ja aina Poriin saakka. Pääosin rakenteet on purettu uittotoiminnan päättymisen jälkeen. Huopionkoskessa oli uittoa varten mm. kaksi uittoränniä. Uitosta kertoo vielä kivistä puhtaaksi raivattu joki-uoma. Pitkään jatkuneen ja alueen kehityksen kannalta merkittävän uittotoiminnan rakenteita edustavat Luhalahden rannalla oleva huonokuntoinen uittosuuli sekä kaksi uittolaituria, jotka ovat uittotoiminnan loppupuolelta. Rakenteilla on paikallista merkitystä uittotoiminnasta ja teollistumisesta kertovina rakenteina.

Toimenpidesuosituks: Uittorakenteiden osittaista säilyttämistä tulisi harkita, esim. vanhempi uittolaituri.

3.7.15 Nieminen (mäkitupa)

Kartta ja kuva: 1. asuinrakennus, 2. luhti, 3. sauna. Kuvassa asuinrakennus koillisesta kuvattuna.

Tyyppi: mäkitupa 1900-l alkup.

rek. 143-407-6-26, os. Poikeluksentie 24

Kuvaus ja historia: Myllylammen länsirannalla, Kuruun menevän tien varrella, on pieni, 1900-luvun alkupuolella rakennettu asuinrakennus ja luhtirakennus. Niemisen tontti on erotettu Talosen kantatilasta 1930, pieni osa on Järvenperän tontista.

Kulttuurihistorialliset arvot: Huopion raitin pienasutus. Vanhan maantien varteen rakennettu pihapiiri liittyy alueen 1900-luvun vaihteen kulttuurimaisemaan, jolloin alueelle syntyi kauppaja, saha ja sähkölaitos ja uitto toiminta oli vilkkaimmillaan.

Keskeiset ominaispiirteet: asuinrakennus

Toimenpidesuosituks: Vanhaan tiemaisemaan liittyvän asuinrakennuksen säilyminen olisi hyvä turvata. Rakennuksen korjaus- ja muutostöissä tulisi käyttää perinteisiä, rakennusaikakauteen liittyviä materiaaleja, työtapoja ja teknisiä ratkaisuja. Pihapiirin mahdollinen uudisrakentaminen tulisi sovitettava alueen rakennettuun ympäristöön mittakaavan, värien ja rakennusten sijoittelun suhteen.

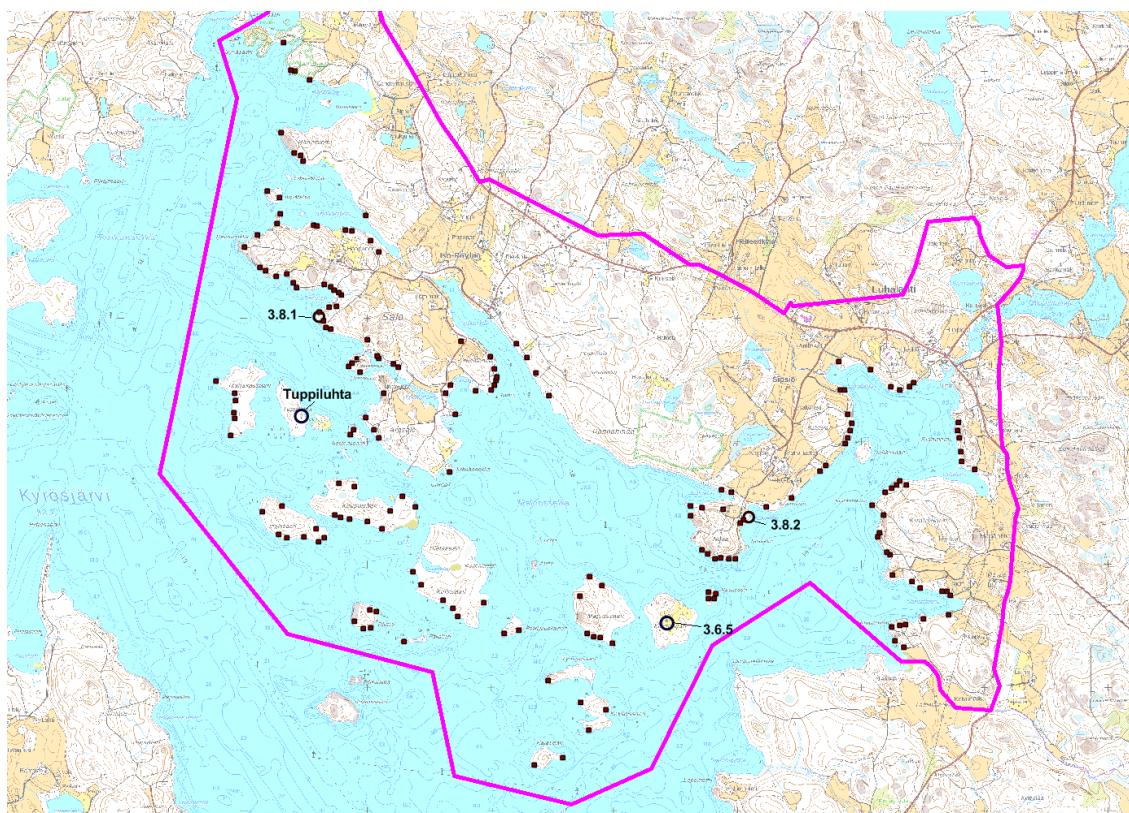

3.8 Kyrösjärven saarien maatalouden ja vapaa-ajan kulttuuriympäristöt

Kulttuurimaiseman ominaispiirteet: maatalouden 1800-luvun jälkipuoliskon ja 1900-luvun alkupuolen jäänteitä, metsittyviä niittyjä ja peltoja. Saarissa ja rannoilla on vapaa-ajan asutusta, jonka rakentaminen alkoi pääosin 1960- ja 1970-luvulla.

Kaava-alueen vapaa-ajan asutus on verrattain nuorta, vanhaa huvila-asutusta ei alueella ole, eivätkä myöhemmät vuosikymmenet muodosta yhtenäisiä kokonaisuuksia. Alueen vanhimmat kesäasunnot ovat 1950-luvulta. Pääosin alueen huvila-asutus syntyi 1960- ja 1970-luvulla. Rakentaminen ja vanhojen kesämökkien uudistaminen on jatkunut nykypäiviin saakka. Inventoinnissa on huomioitu esimerkkeinä ajan rakentamisesta kaksi 1950-luvun kesäasuntoa. Maatalouden jäänteitä edustavat Kaurasaari ja Tuppiluhtha, joista jälkimmäistä ei tarkastettu tämän työn yhteydessä. Kaurasaari asutettiin 1800-luvulla ja Tuppiluhtha ilmeisesti 1930-luvulla, ne säilyivät asuinkäytössä 1900-luvun jälkipuoliskolle. Nämä saaret ovat säilyneet rakentamattomina maatalouden hiipumisen jälkeen. Inventoinnissa on huomioitu Kivikumpu ja Noidannokka -nimiset 1950-luvun kesämökkitontit. Saarten maatalouden merkkejä edustava Kauramäen kortti on 3.6.5 Sipsiön kylän yhteydessä.

Vapaa-ajan asutuksen levinneisyys 2017

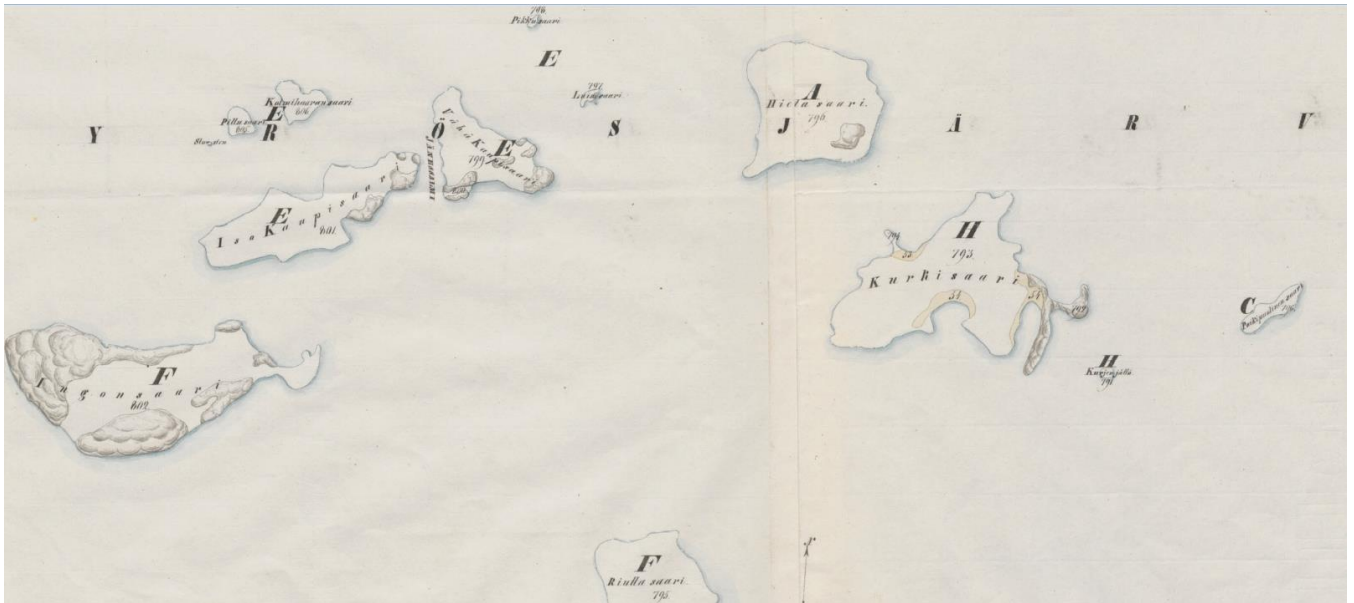
Kartta: Vapaa-ajan asuntojen sijoittuminen vuonna 2017. Kivikumpu 3.8.1 ja Noidannokka 3.8.2 edustavat alueen huvila-asutuksen alkua 1950-luvulla. Kauramäki 3.6.5 ja Tuppiluhtha ovat maatalouden rakennettuja kulttuurimaisemia.

Historia: Kaava-alueen saaret olivat 1860-luvulle saakka huomattavasti pienempiä, useimmat vähäisiä luotoja. Nykyisin mantereessa kiinni olevat Arasalo ja Noita olivat tällöin saaria. Kyrösjärven vedenpinta oli noin kaksi metriä nykyistä korkeammalla aina 1860-luvulle saakka, jolloin vedenpintaa laskettiin raivaamalla järven laskujokia. Vedenpinnan lasku oli maataloudelle merkittävä toimenpide. Rannoille syntyi runsaasti niittyalueita, jotka olivat tärkeitä karjataloudelle. Heinä kerättiin 1900-luvun alkuun saakka ranta- tai suoniityiltä. Järvien lasku laajensi saaria ja johti myös niiden laajempaan hyötykäyttöön. Rantojen niityt jaettiin tilojen kesken 1867. Saariin syntyi niittyjä, joita raivattiin vähitellen pelloiksi. Niittyjen ja peltojen myötä saariin syntyi asutusta, niistä merkittävin ja parhaiten nykypäiviin säilynyt on Sipsiön kylän Kauramäen pientila Kaurasaassa, jossa pienimuotoista maataloutta harjoitettiin vielä 1900-luvun jälkipuoliskolla. Asuinrakennuksen ja talousrakennuksen käsittävä Kauramäki on esitelty maatalouden kohteena Sipsiön kylän yhteydessä. Iso-Röyhiön puolella Tuppiluhdan saassa on myös säilynyt pientilan talousrakennuksia.

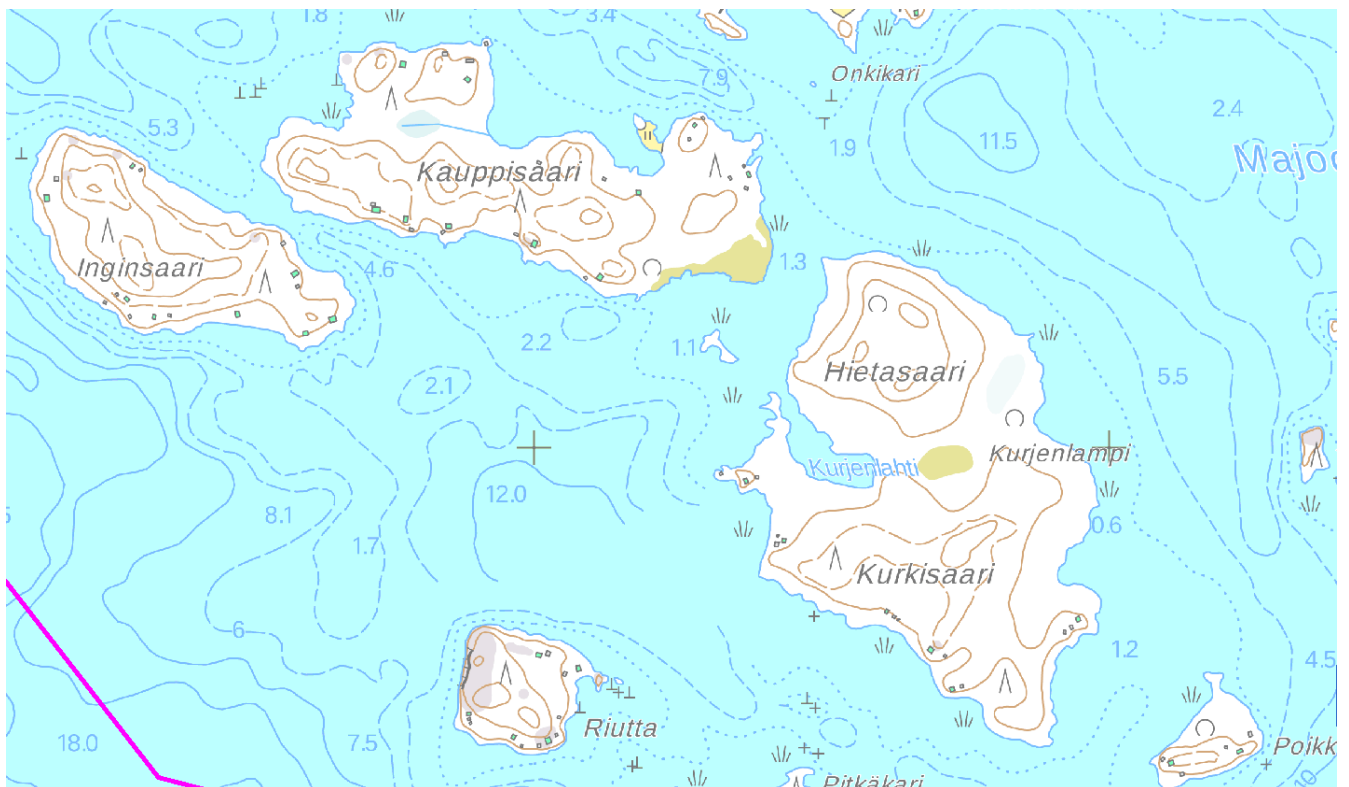
Kaava-alueen rantojen vapaa-ajan asutus on maatalouden muuttumisen ja yleisen kaupungistumisen käänköpuoli. Kaava-alueella ensimmäiset vapaa-ajan asunnot rakennettiin 1950-luvulla. Rantojen rakentaminen on jatkunut tasaisesti aina nykypäiviin saakka.

Inginsaari, Kauppisaari, Hietasaari ja Kurkisaari 1830- ja 2010-luvulla

1830

2017

Yläkartassa nykyinen Kauppisaari käsitti 1830-luvulla kaksi suurempaa ja kaksi pienempää saarta, samoin nykyinen Hietasaari ja Kurkisaari olivat vielä erilliset saaret. Kartan kirjaimet viittaavat kantataloihin, joiden kesken saaret jaettiin isojaon yhteydessä. Saaret olivat tällöin metsäisiä kalliosaaria, pieniä niittyjä on merkitty vain Kurkisaaren lahtien rannoille. Vasta Kyrösjärven 1860-luvun laskun jälkeen saaret laajenivat ja niihin syntyi maataloudelle merkittäviä niittyalueita rantojen vesijättömaille. Lähde: Iso-Röyhiön isojakokartta 1830 (KA) ja peruskartta 2017 (MML)

3.8.1 Kivikumpu (kesäasunto)

Tyyppi: kesäasunto 1950-luku

rek. 143-407-38-2, os. Salonsaari

Kuvaus ja historia: satulakattoinen, rakennuksen mittaisella lasikuistilla varustettu kesähuvila. Kesähuvilan rakennutti muistitiedon mukaan Ikaalisten apteekkari Oulajärvi. Kivikumpu on erotettu Pentin/Mansikan maista 1957.

Kulttuurihistorialliset arvot: Vapaa-ajan rakentaminen 1950-luku. Kaava-alueen ensimmäinen vapaa-ajan rakennuskerrostuma.

3.8.2 Noidannokka (kesäasunto)

Tyyppi: kesäasunto 1950-luku

rek. 143-430 -4-0, os. Noidannokka 51

Kuvaus ja historia: Tontilla on matalalle betonisokkelille rakennettu matala, satulakattoinen huvilarakennus, jonka eteläpäädyssä on lasikuisti. Pitkine räystääineen rakennus edustaa 1950-luvun lopun yleistä rakentamista. Rakennuttajana oli tamperelainen opettaja, ajan merkittävä kunnallispoliitikko Lauri Santamäki. Noidan saaren 1860-luvun jälkeisille vesijättömaille

sijoittuva Noidannokka on erotettu Sipsiön kylän Vähäeskelin ja Haiman talojen maista.

Kulttuurihistorialliset arvot: Vapaa-ajan rakentaminen 1950-luku. Kaava-alueen ensimmäinen vapaa-ajan rakennuskerrostuma.

4 Yhteenveto

Inventointialueelta on erotettavissa viisi maisemallisesti, ajallisesti ja historiallisesti erillistä kulttuurimaisemaa, jotka rajautuvat asumattomiin, erämaaluontoiisiin mäki- ja metsäalueisiin. Vanhimman maiseman muodostavat kylä- ja pelto-alueet, jotka rajautuvat selkeästi Kyrösjärven ranta-alueille sekä kylien myllykoskea edustavalle Huopionkoskelle. Keskiaikaisiin kyläalueisiin liittyy lisäksi muinaisjäännöksiä ja nimistöä, jotka kertovat asutuksen alkamisesta jo esihistoriallisella ajalla. Nuorempaa asutushistoriaa ja kehitystä edustavat vanhojen kyläteiden ja erityisesti 1850-luvun maantien varrelle rakentuneet kylien pienasutus ja liikeraitit kouluineen ja yhdistystaloineen. Huopion maantien ja uittoreitin risteyskseen rakennettu raitti kukoisti 1900-luvun alkupuolella. Risteyksessä on kauppvoja, työväentalo, koulut, terveystalo. Kruunun muodostaa oma rukoushuone, joka vanhaan tapaan sijoittuu kylämaisemaan, ei raitille. Rukoushuone kiteyttää kaava-alueen itsenäisyyden ja omaleimaisuuden sekä vahvan roolin 1900-luvun alkupuolella, jonka puitteisiin sovittiin jopa omaa Luhalahden kuntaa.

Rantojen kylämaisemat, tienvarren pienasutus ja liikeraitit kukoistivat 1950-luvulle saakka, jonka jälkeen yhteiskunnan murros tyhjensi maaseutualueita. Kaupungistumisen käänköpuolena syntyi saarien vapaa-ajan asutus, jonka rakentaminen vauhdittui 1960-luvulla. Hitaasti hiipuva ja keskittyvä maatalous säilytti kyläalueiden ja tilakeskusten perinteisen, talonpoikaisen maatalouden historialliset piirteet, maisemaa hallitsevat kylämäet ja kantatalot sekä niihin liittyvän rakennuskannan.

Luhalahti jäi kehittyvän autoliikenteen myötä liikenteellisesti syrjään. Alueen topografia sekä sijainti vanhan maatalousalueen ja eräalueiden rajalla rajoitti kyläalueiden maatalouden uudistumista ja laajentumista 1960-luvun jälkeen. Maatalouden suuri rakennemuutos jäi alueella vähäiseksi, kylien ja tielinjojen maisema ja rakennuskanta edustavat aikaa keskiajalta 1930-luvulle. Alueen uhkana on autioituminen, ei niinkään uudistuminen. Heikkona ilmiönä maaseutumaisemassa näkyy jälleenrakennusaika, vahvemmin sen löytää Huopion raitilta, johon vielä 1950-luvulla rakennettiin useita liike- ja julkisen palvelun rakennuksia sekä suunniteltiin kirkon viereen pappilaa. Asutuksen, liikenteen, talouden ja rakentamisen näkyvien kerrostumien lisäksi maisemassa on autioituneita sotilastorppia, torppien tontteja sekä Suomen sodan ja vuoden 1918 sisällissodan muistoja.

Kaava-alueen kulttuuriympäristöt

Iso-Röyhiön kylän kulttuurimaisemat:

1. Iso-Röyhiön Alaskylä ja Yliskylä

keskeiset ilmiöt: vanha kylä- ja viljelymaisema, talonpoinainen, perinteinen maatalous, keskiaika, rantakylät, ryhmäkylä, kylätiet, 1800-l isojaon vaikutus, kantatalot, järvenlaskut, karjatalouden kehitys

rakennukset: maatalouden pihapiirejä ja rakennuskantaa 1700-luvulta 1930-luvulle, aittoja, paritupia, vieras / mummunpirttejä, lasikuisteja, riisiä, kavinavettoja ja -kellareita

uhat: Peltojen ja rantojen metsittyminen, rajapintojen ja näkymien hämärtyminen, sopimaton uudisrakentaminen, autioituminen, maatalouden keskittyminen, tierakenteiden uudistukset

2. Iso-Röyhiön kylän mäkitupa-asutus ja liikeyraitti

keskeiset ilmiöt: kylän nuorempi kerrostuma, 1800-luvun ja 1900-luvun alun pienasutus ja uudet liikennereitit, väkiluvun kasvu, elinkeinojen monipuolistuminen, uusi kyläkeskusta, vapaa-ajan rakenteet.

rakennukset ja ominaispiirteet: Luhalahdentie ja kylätiet, pienasutusta ja -tiloja 1800-luvulta 1950-luvulle, torppia, mäkitupia, asutustiloja, kauppia, urheilukenttä, tanssilava ja VPK. Nauhamainen, harva asutusmaisema.

uhat: autioituminen, pienimuotoisen ja perinteisen maatalouden loppuminen, maiseman umpeenkasvu, sopimaton uudisrakentaminen, tierakenteiden uudistukset

Luhalahden kulttuurimaisemat

3. Luhalahden, Sipsiön ja Helteen maakirjakylien ja rukoushuoneen kulttuurimaisema

keskeiset ilmiöt: vanha kylä- ja viljelymaisema, talonpoinainen, perinteinen maatalous, keskiaika, ryhmäkylät, kylätiet, 1800-l isonjaon vaikutus, kantatalot, seurakuntien kehitys

rakennuksia ja ominaispiirteitä: autioituneet sotilastorpat, muistitietoja vanhasta kappelista, kylätontit, kantatalot, perinteiset pihapiirit, maatalouden rakennuskantaa 1700-luvulta 2000-luvulle, rukoushuone kylämaiseman keskellä.

uhat: peltojen ja rantojen metsittyminen, kylien ja asutuksen rajapintojen ja näkymien hämärtyminen, sopimaton uudisrakentaminen, autioituminen, maatalouden keskittyminen, tierakenteiden uudistukset

4. Huopion mylly- ja liikeraitti

keskeiset ilmiöt: vanha maatalous -1860, myllykoski, osatallot, torpat. Kylien nuorempi kerrostuma 1886–1954, maaseudun uusi maisema, elinkeinojen monipuolistuminen, liikennereitit, sähkölaitos, liikeraitti ja julkinen rakentaminen, sen synty ja kerrostumat, metsätalouden nousu, uittotoiminta.

rakennuksia ja ominaispiirteitä: rakennuksia 1880–1950-luvuilta, kauppa- liike- ja koulurakennuksia, työväentalo, uittotoiminnan jäänteet.

uhat: autioituminen, alkuperäisen käytön päättyminen, maiseman metsittyminen, tierakenteiden uudistukset

Kyrösjärven saarten kulttuurimaisemat

5. Saarten maatalous- ja vapaa-ajan kulttuurimaisemat

keskeiset ilmiöt: 1800-luvun maatalouden kehitys, järvien lasku. Vapaa-ajan asutus liittyy 1960-luvun kaupungistumiseen, elintason nousuun, vapaa-ajan kasvuun ja juurten säilyttämiseen vanhalla kotiseudulla.

rakennuksia ja ominaispiirteitä: Kaurasaaren ja Tuppiluhdan saarten maatalouden pihapiirit, eri-ikäistä vapaa-ajan rakentamista 1950-luvulta 2000-luvulle.

uhat: maataloustoiminnan päättymisen jälkeen saarten pellot, niityt ja pihapiirit kasvavat umpeen ja rakennukset tuhoutuvat.

Rakentamisen piirteitä

Kaava-alueen maisemasta ja tilakeskuksista puuttuvat pääosin kaikki nykyaikaisen maatalouden merkit. Rakennuskanta on poikkeuksellisen iäkästä ja sisältää lukuisia vanhoja asuin- ja talousrakennuksia, tyypillisesti pihapiirissä on kaksi vanhaa asuinrakennusta ja syrjemällä vielä uudempi omakotitalo. Tilakeskuksissa on myös perinteistä rakennuskantaa edustavia yksinäisaittoja, luhteja, riviaittoja, riihiä sekä navettarakennuksia. Lukuisa mäkitupa- ja torppa-asutus, pientilat, muodostavat laajan ja edustavan kokonaisuuden omilla alueillaan. 1700- ja 1800-luvun rakennuskannan ohella viimeinen laajempi rakennusvaihe on 1900-luvun vaihe ja alkupuoli. 1900-luvun alkupuolella syntynyt raitti lukuisine liike- ja yhdistysrakennuksineen mm. kirkko, kansakoulu, työväentalo muodostavat edustavan ja hyvin säilyneen kokonaisuuden. Sotien jälkeinen rakennuskanta on vähäistä, Huopion raitin tuntumassa on yksittäisiä omakotitaloja ja yksi rivitalo, jotka kertovat maaseudun keskittymisestä. Rakennuskannaltaan täysin uudistuneita tilakeskuksia edustavat Alaupari, jossa harjoitettiin teollisuushallimaisessa rakennuksessa broilerituotantoa 1980- ja 1990-luvulla, sekä vanhoja kerrostumia täydentäen rakennettu Vähäeskelin tilakeskus.

Vanhempaa hirsirakentamista edustavia rakennuksia ja pihapiirejä on alueella lukuisia. Vanhaa rakennusperintöä edustavat hirsirakennuksissa näkyvät pitkänurkat, pistolattiat, sulkanurkat, vuoliaiskatot ja hirsirakenteiset räystäät. Maatalouden elinkeinot monipuolistuivat, erityisesti metsä- ja karjatalouden tuotto kasvoi 1800-luvun lopulta alkaen, jolloin vaurastuminen näkyi rakennuskannan uudistumisena, mm. talonpoikaisrakennuksien julkisivut alkoivat saada näyttäviä kuis-teja. Painopiste siirtyi karjatalouteen, jolloin perinteiset hirsinavetat väistyivät uusien kivinavettojen tieltä. Kaava-alueen kantataloihin rakennettiin 1800- ja 1900-luvun vaihteessa yhteensä kuusi kivinavettaa. Suurista lohkokivistä rakennettu kivinavetta kuvasti karjatalouden nousua ja kantatalon vaurautta. Lisäksi uudisrakennukset saivat huolellisesti lohkotuista kivistä tehtyjä kivijalkoja. Pienempiä kivirakenteita ovat useat kivistä holvatut kellarirakennukset sekä esim. Papusen lohkokivistä tehty kaivon kannen kehys. Tämän jälkeen rakentaminen väheni, merkittäviä uudempia pihapiirejä edustaa Ylioja, jonka pihapiiri uusittiin vanhan viereen 1920- ja 1930-luvulla. Sen suuressa päärakennuksessa otettiin huomioon tilan kolme sukupolvea kestänyt kansanomaisen hoitotoiminta.

Iso-Röyhiön ja Luhalahden maatalouden rakennuskanta on poikkeuksellisen vanhaa ja monipuolista. Kumpuilevia rantapeltöjä ja metsämäkiä käsittävä kaava-alue muodostaa Kyrösjärven länsipuolelle selkeärajaisen kokonaisuuden historiallisen vesimaiseman ja erämaiden rajapinnassa. Maiseman selkärankoja ovat Kyrösjärvi, Sipsijoki ja Luhalahdentie. Muinaisjäänökset, linnavuori, ryhmäkylät, vanhat peltomaisemat, kantatalot, osatalot, tielinjat, torpat, mäkituvat, kaupat ja rukoushuone kertovat alueen identiteetistä ja historian pitkän kaaren muutoksineen esihistoriasta 1950-luvulle.

Kulttuuriympäristöpalvelut Heiskanen & Luoto Oy

Laatinut:

Jari Heiskanen
rakennustutkija, FM

5 Lähteet

Kirjallisuus:

Ahola Teija, Terveyttä kaikille - Terveystalot ja kunnanlääkärien talot 1940-luvulta 1960-luvulle, 2014

Ajo Reino, Tampereen liikennealue, 1942

Ikaalisten entisen Emäpitäjän historia I, vuoteen 1640, Vammala 1996.

Kolmen kylän kertomaa, Juhtimäki, Sisättö, Vaho, Ikaalinen 1998.

Lumia Margit, Ikaalisten Iso-Röyhiön Isoitu ja Pentti, Tampere 2012.

Markkola Pirjo, Ikaalisten entisen emäpitäjän historia III, Suuresta pohjan sodasta pitäjänjakoon 1721–1852

Nallimaa-Luoto Terhi, Ikaalinen 1853–2000, Nälkämaasta Kylpyläkaupungiksi, Ikaalisten entisen emäpitäjän historia IV, Jyväskylä 2007.

Papunen Heikki, Ikaalisten Papunen 1540–1940, Turku 2010

Röyhiö kertoo ja tarinoi, Kyrösselän takaa, Röyhiön kyläkirja, 1999.

Seppälä Päivi, Ojan isäntä 1882–1943, Ikaalinen 1998

Suomen asutus 1560-luvulla: kyläluettelot ja kartasto, Helsingin yliopisto, historian laitos, 1973.

Suomen maatilat, tietokirja maamme keskikokoisista ja suurista maatiloista, osa III Hämeen lääni, Porvoo 1931.

Tampereen seudun kuvia, Tampere-Seura 1948

Vappula Jorma, Ikaalisten entisen emäpitäjän historia II, 1641–1721

Inventoinnit ja selvitykset:

RKY-2010, Iso-Röyhiön kylä,

Luhalahden kirkko ja kulttuurimaisema, Maakuntakaava 2040, Kulttuuriympäristöt, Kulttuurimaisemat-kohdekortti Ikaalinen-Juupajoki. Pirkanmaan liitto, Pirkanmaan maakuntakaavan 2040 selvitykset.

http://maakuntakaava2040.pirkanmaa.fi/sites/default/files/Ikaalinen_Juupajoki_0.pdf

Putkonen Lauri, Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet, julkaisu B 174, 3 p. Tampereen seutukaavaliitto, Tampere 1990.

Karttakirjat:

Maanmittaushallituksen toimittama Suomen kartta 1920, Suomen karttakirja 1920 näköispainos, Porvoo 2004.

Suomen karttakirja 1799, C.P. Hällströmin Suomi-kartasto, Porvoo 2005.

Historialliset kartat:

Ikaalinen, Iso-Röyhiön isojakokartta, jakokirja ja pyykkiselitys, A. Mörne 1830–1843, KA

Ikaalinen, Helteen kylän isojakokartta, mittaus L. Hornborg 1800, KA.

Ikaalinen, Sipsiön ja Luhalahden isojakokartta, mittaus L. Hornborg 1797–1798, KA.

Suomen yleiskartta 1866–72, E2, Jyväskylän yliopisto, historialliset kartat, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200806175510>.

Venäläinen topografikartta 1910, Senaatin kartasto XXI-XVII: 20-21. digitaaliarkisto, KA.

Peruskartat 212211 ja 212402, 212403, 1:20 000 v. 1959, 1982, 1989 1993. <http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Sähköiset aineistot:

<http://kylapuoti.fi/historia>

Arkkitehti Erkki Ilmari Linnasalmi (terveystalo),

<https://www.yumpu.com/fi/document/view/20078311/viipurin-suomalaisen-kirjallisuusseuran-toimitteita-2/151>

Historialliset valokuvat:

Eino Nikkilän valokuvat Luhalahdesta vuodelta 1931, Musketti, Museovirasto,
<https://www.finna.fi>

Luhalahden ja Iso-Röyhiön kyläkuvat, Ikaalinen-seura.

Informatit:

Informatit on mainittu kohteiden yhteydessä. Tietoja sekä valokuvia eri kiinteistöistä luovutti tekijän käyttöön lisäksi Tommi Ala-Helle.